

SPİNOZA FELSEFESİNDE İNSANDA ÖZGÜRLÜK SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAHYA VURUCU

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**FELSEFE
ANABİLİM DALI**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Naciye ATIŞ**

**MERSİN
AĞUSTOS - 2019**

ONAY

Yahya VURUCU tarafından Dr. Öğr. Üyesi Naciye ATIŞ danışmanlığında hazırlanan “Spinoza Felsefesinde İnsanda Özgürlük Sorunu” başlıklı çalışma aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Görevi	Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Başkan	Dr. Öğr. Üyesi Naciye ATIŞ	
Üye	Prof. Dr. Eyüp ERDOĞAN	
Üye	Prof. Dr. Kamuran ELBEYOĞLU	

Yukarıdaki Jüri kararı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 23.08.2019 tarih ve 2019/168 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Yusuf Gürhan TOPÇU
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezde kullanılan özgün bilgiler, şekil, tablo ve fotoğraflardan kaynak göstermeden alıntı yapmak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine tabidir.

ETİK BEYAN

Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak kullandığımı,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü Mersin Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı,
- Tezin tüm telif haklarını Mersin Üniversitesi' ne devrettiğimi beyan ederim.

ETHICAL DECLARATION

This thesis is prepared in accordance with the rules specified in Mersin University Graduate Education Regulation and I declare to comply with the following conditions:

- I have obtained all the information and the documents of the thesis in accordance with the academic rules.
- I presented all the visual, auditory and written informations and results in accordance with scientific ethics.
- I refer in accordance with the norms of scientific works about the case of exploitation of others' Works.
- I used all of the referred works as the references.
- I did not do any tampering in the used data.
- I did not present any part of this thesis as an another thesis at Mersin University or another university.
- I transfer all copyrights of this thesis to the Mersin University.

19 Ağustos 2019 / 19 August 2019

İmza / Signature

Yahya VURUCU

ÖZET

Özgürlük, her çağda, düşünürlerin araştırma konusu olmuş ender kavramlardandır. Ancak özgürlük, insanlık tarihi boyunca çözümlenmeye çalışılmış bir değer olmakla birlikte, özgürlüğe kesin bir tanımlama getirilememiştir. Ancak Spinoza'ya gelindiğinde, özgürlük kavramı, Tanrı'yla birlikte açıklanılmaya çalışılarak farklı bir anlam kazanmıştır. Çünkü Spinoza'nın Tanrı'sı aşkın değil, içkin olması bakımından diğer Tanrı anlayışlardan ayrılır. Tanrı'nın içkin olması, şeylerin upuygun bilgisine sahip olduğunu da gösterir. Bununla birlikte Tanrı, zorunlu olarak nedenlerin bilgisine sahip olduğundan mutlak olarak özgürdür. Spinoza'nın özgürlük anlayışı, hem etik bağlamda hem politik bağlamda insan yaşamında bir karşılık bulur. Ancak Spinoza'ya göre özgürlük, insanlar için bir yanılısamadan başka bir şey değildir. Çünkü insanlar kendi edimlerinin nedenlerini bilmeden davranırlar. Ancak nedenlerin bilgisine sahip olan insan özgür olabilir. Nedenlerin bilgisi ancak Doğa'nın ilkelerini kavrayarak bilinebilir. Bu da ortak yararda bir araya gelerek ulaşılabilir. Bu ortak yarar, herkesin pay aldığı demokrasi yönetiminde ancak gerçekleşebilir.

Anahtar Kelimeler: Özgürlük, Etik, Politik, Tanrı, Zorunluluk.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Naciye ATIŞ, Felsefe Anabilim Dalı, Mersin Üniversitesi, Mersin.

ABSTRACT

Freedom is one of the rare concepts that have been the subject of research for thinkers in every age. However, although freedom has been a value that has been tried to be resolved throughout human history, there is no definite definition of freedom. However, when it comes to Spinoza, the concept of freedom has gained a different meaning by trying to explain it with God. Because the God of Spinoza differs from other God perceptions in that it is inherent, not transcendental. God's immanence also shows that things have proper knowledge. However, God is absolutely free, because he has knowledge of the causes. Spinoza's conception of freedom, both in the ethical context and in the political context, corresponds to human life. But according to Spinoza, freedom is nothing but an illusion for people. Because people behave without knowing the reasons for their own actions. But the man who has the knowledge of the causes can be free. The knowledge of the causes can only be known by understanding the principles of nature. This can be achieved by gathering together in common interest. This common benefit can only be achieved in the management of democracy where everyone has a stake.

Key words: Freedom, Ethics, Politics, God, Necessity.

Advisor: Dr. Öğr. Üyesi Naciye ATIŞ, Department of Philosophy, Mersin University, Mersin.

TEŞEKKÜR

Tez konusunu belirlerken ve tezimi yazdığım süre içinde, bana kaynak konusunda ve tez sürecinde gerekli her tür desteği eksik etmeyen Sayın Dr. Öğr. Üyesi Naciye ATIŞ Hocama sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Aynı zamanda tez yazdığım süre zarfında büyük bir özveriyle, sabırla desteğini eksik etmeyen eşime ve çocuklarıma da müteşekkirim...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1. GİRİŞ	1
2. ÖZGÜRLÜK KAVRAMININ TANIM VE İÇERİĞİ	4
2.1. Özgürlük Tanımı	4
2.1.1. Özgürlük - Zorunluluk İlişkisi	6
2.1.1.1. Özgürlük ve Zorunluluk İlişkisinde Tanrı	7
2.1.1.2. Özgürlük ve Zorunluluk ilişkisinde Causa Sui	10
2.1.1.3. Özgürlük ve Zorunluluk ilişkisinde Töz Kavramı	11
2.2. Özgürlük Zorlama Kavramı Arasındaki İlişki	12
2.2.1. Özgürlük ve Zorlama Kavramı ilişkisinde Modus	14
3. ETİKA'DA İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ	16
3.1. İnsan Doğası	16
3.1.1. İnsan Özgürlüğünde Düşünme ve Beden Kavramların Yeri	18
3.2.1. Zorlanmış Varlık Olarak İnsanın Özgürlüğü	23
3.2.2. İnsan Özgürlüğünde Bilgi	25
3.2.2.1. İnsan Özgürlüğünde Bilgi Türleri	27
3.2.2.3. İnsanın Özgürlüğünde Duygu	28
3.2.2.3.1. Arzu	30
3.2.2.3.2. Tutkular	32
3.2.2.3.3. İnsan Özgürlüğünde Erdem ve Bilgelik	34
4. POLİTİK ANLAYIŞINDA İNSANDA ÖZGÜRLÜK SORUNU	36
4.1. Doğa Durumunda İnsanın Özgürlüğü	36
4.1.1. Doğa Durumunda İnsan Doğası ve Özgürlük	37
4.1.1.2. İnsan Doğası ve Özgürlük İlişkisinde İnsanın Doğal hakkı	39
4.2. Doğa Yasaları Karşısında İnsanın Özgürlüğü	40
4.3. Ortak Yasa ve özgürlük	45
4.3.1. Devlette Egemenin Hakkı ve Yurttaşın Hakkı	47
4.4. Yönetim Biçimlerinde İnsanın Özgürlüğü	53
4.4.1. Monarşi	54
4.4.2. Aristokrasi	57
4.4.3. Demokrasi	59
5. SONUÇ	63
KAYNAKLAR	65
ÖZGEÇMİŞ	68

1. GİRİŞ

Özgürlük kavramı, felsefe tarihi boyunca hemen her filozofun ilgisini çekmiş ve kendi bakış açılarına göre açıklanılmaya çalışılmıştır. Özgürlük, toplumsal bir sorun olarak ele alınmakla birlikte, özgürlüğe metafiziksel yaklaşımlar da getirilmiştir. Özgürlük kavramı, çağlar boyu tartışma konusu olmuş ve tek bir tanım üzerinde anlaşılmaya varılamamış ender kavramlardandır. Spinoza ise özgürlüğün ne olduğunu, bağımsız bir kavram olarak değil, öncelikle Tanrı'yla ilişkili olarak ortaya koyar.

Spinoza, insanın özgürlüğünü, etik ve politik bağlamda eserlerinde açıklamaya çalışır. Spinoza'da özgürlük kavramı, Tanrı kavramıyla birlikte temel konumda ve diğer problemler bu kavram kapsamında tartışılır. Buradan hareketle öncelikle Tanrı'nın özgür olması gerekir ve bu özgürlük Spinoza'ya göre "kendi tabiatının zorunluluğu" gereği olmalıdır.¹ Tanrı'daki özgür irade anlayışına karşılık, Spinoza'nın öne sürdüğü Tanrı'nın zorunluluk ilkesiyle öne sürdüğü "Tanrı, iradesi gereği değil, zorunlu olarak" özgürdür savı, 17. Yüzyılda çığır açıcı bir gelişmedir. Bunla birlikte diğer bir gelişme ise Spinoza, " doğada biçimsel olarak bulunandan başka bir töz yoktur", söylemiyle aslında Tanrı'nın ne olduğunu ortaya koymuş olur.² Spinoza'ya göre Tanrı, biricik tözdür. Bu töz, aynı zamanda Tanrı'nın kendisini ifade biçimidir. Var olan tüm şeyler Tanrı'dan zorunlu olarak çıkar.

Spinoza'nın özgürlük problemine yönelirken, öncelikle özgürlüğün bu farklı bakış açısını, Tanrı anlayışıyla bağdaşık bir şekilde çözümlenmek olacaktır. Problem edindiğimiz özgürlüğün ilk aşamasında, Tanrı'daki özgürlüğün, ontolojik yapısıyla olan ilişkisinden doğan, özgürlük kavramını irdelemeye çalışacağız. Daha sonra Tanrı'nın belirleyiciliğinden kaynaklı, zorunluluk gerçekliğiyle özgürlük nasıl bağdaşabilir? problemi tartışılacak. Bu bağlamda özgürlük- zorunluluk ilişkisinde Tanrı, töz, öz, modus ve zorlama kavramlarını alt başlıklar altında irdelemeye çalışacağız.

Çalışmamızın ikinci bölümde; Spinoza, insan doğasında özgürlük problemine nasıl yaklaştığını, yardımcı kaynaklarla birlikte, ana kaynak olarak Etika eserinden hareketle araştırmayı sürdürmeyi öngörüyoruz. Bu bölümde insanın sahip olduğu, beden ve düşünce tavırlarının ne olduğu ve tavırların etkilenimleri irdelenecek. Ayrıca insanın bedeninin önemi ve beden-düşünce ilişkisini, zorlama bir varlık olarak nasıl özgür olabileceğini, etik, erdem, arzu, bilgi, gibi bir takım kavramları özgürlükle bağıntılı olarak tartışmaya çalışacağız.

Spinoza'nın özgürlüğü ile ilgili en önemli şey; içsel özgürlüğün nasıl mümkün olduğunu ortaya koymaktır. Bunu Etica eserinde açık bir şekilde ortaya koyar. Çalışmamızın amacı ise,

---

¹ Spinoza, 2006:32

²Spinoza, 2015:33

özgürlüğün, insanda mı yoksa Tanrı da mı probleme dönüştüğünü Spinoza'nın felsefesi bağlamında açıklamaya çalışmak olacaktır. Araştırma konumuzun geniş olması nedeniyle, Spinoza'nın eserlerinin kronolojik yapısı, çalışma esnasında izleyeceğimiz yöntemlerden biri olacaktır. Etica'nın son bölümü hem etik hem de politik olması bakımından; çalışmamızın üçüncü bölümü olan Politik Özgürlüğe geçişte, bize kolaylık sağlayacağını öngörüyoruz. Çünkü Spinoza'ya göre insan, sadece aklın emirlerine uymaz. İnsan aynı zamanda duygularıyla da hareket eder. Dolayısıyla insanın hakkını devrettiği üst bir güç olan devlete bu duyguların kullanımı nasıl olmalı ve devlet içinde politikleşen insan ne kadar özgür olabilir? gibi sorular önem arz eder.

Politik yaşam içinde insanı köle yapan nedenin ne olduğu noktasında Spinoza, anlaşılır bir şekilde “ insanın kendi duygulanışlarını yöneltme ve azaltmadaki” güçsüzlüğünü kölelik olarak görür.³ İnsan bu duygulanışları bakımından doğal durumda ve sivil halde özgür olup olmadığını açıkladıktan sonra devlette hangi yönetim biçiminin, insan özgürlüğü için ideal olduğunu tartışacağız.

Özgürlük, kavram olarak; dış bir etkiden bağımsız olarak düşünmek ya da davranmak şeklinde açıklanır. Özgürlük, kavram olarak geniş bir yelpazeye sahiptir. Dolayısıyla özgürlük, düşünsel ve pratik yetersizliğe neden olmuş ve bu nedenle kesin tanımlamama yerine algısal yorumlamaya gidilmiştir. Özgürlük, felsefe tarihi boyunca tartışıla gelmiş bir ‘insan özü’ sorunu halini almıştır. İster teorik ister pratik olarak olsun, özgürlük; talep edilip yerine getirilemeyen bir olgunun, kendi içinde taşıdığı potansiyelinin bir türlü dışı vuramayışı olarak da yorumlanabilir. Daha açık bir ifadeyle; özgür olmaktan doğan sonuçlar değil, özgür olamamaktan doğan sonuçlar, daha çok düşünce tartışmasında kendisine yer bulmuştur. Buradan hareketle bu tezin konusunu oluşturan Spinoza'nın özgürlük problemini açıklarken; mutlak özgürlük var mıdır? Varsa herhangi bir varlıkla ilişkili midir? İnsan için özgürlük mümkün müdür? Özgürlük olgusal olarak var olabilir mi? gibi sorular irdelenecektir. Neden Spinoza'da özgürlük önemlidir? Çünkü Ethica'da özgürlük sorunu, belli aksiyomlarla kanıtlamaya(demonstrate) çalışılarak bir takım tanımlar getirilir. Aksiyomsal olan, var olanla ilgilidir. Var olan da ontolojinin alanıdır. Spinoza'nın özgürlükle ilgili öne sürdüğü tanımsal savlar, insanın özgürlüğü anlayabileceği ve kısmi de olsa nasıl özgür olabileceğini de içerir.

Daha önceki çoğu düşünürler, özgürlük sorununu kendi dönemin siyasal ve toplumsal koşulları ölçüsünde ya da tamamen aşkın bir anlam atfedilerek irdemişlerdir. Bu nedenle özgürlüğe olgusal bir tanımlama getirilememiştir.

Spinoza, Tanrı'nın uzamlı olmasını söyleyerek, aşkın Tanrı yerine içkin Tanrı'nın varlığına işaret eder. Tanrı, yoktan var eden değil, zaten başsız ve sonsuz(infinitum) olan kendisidir. Tanrı'nın var olmak bakımından, kendisi dışında başka bir şeye bağlı değil,

---

³ Spinoza, 2006:197

Spinoza'ya göre zorunlu olarak "tabiatı gereğidir".⁴ Öz bakımından varlığa gelmesi, zorunlulukla ilişkilidir. Spinoza, mantıksal özden hareketle Tanrı'nın doğasını yetkin olarak görür. Tanrı'nın doğasında var olan kendine neden olmak ve diğer bireylerin varlığına neden olmak da bu yetkinliğe bağlıdır.

---

⁴ Spinoza, 2016:37

2. ÖZGÜRLÜK KAVRAMININ TANIM VE İÇERİĞİ

Özgürlük, kavram olarak geniş bir anlam içeriğine sahiptir. Spinoza'da özgürlüğün ne olduğunu anlamak için özgürlük kavramının bağlantısı olduğu diğer kavramlarla ilişkisine bakmak gerekir. Bu nedenle çalışmamızın bu bölümünde, özgürlük kavramının içeriği ve tanımıyla birlikte özgürlükle ilişkili kavramları da ele alacağız.

Spinoza, özgürlük kavramını tanımlarken, aynı zamanda özgür varlığı da tanımlamış olur. Spinoza'da özgürlük sorunu, ne sadece kavramın kendisiyle ne de sadece varlıkla ilgilidir. Çalışmamızın ilk bölümü içerisinde; Spinoza'da özgürlük sorununu, özgürlüğün zorunluluk ile mi yoksa irade ile mi ilişkisi olduğu irdelenecektir. Aynı zamanda ontolojik olarak özgürlüğün olanağının olup olmadığı sorunu tartışılacaktır.

2.1. Özgürlük Tanımı

Spinoza, özgürlük sorununu, Tanrı'da ya da Tanrı'yla ilişkilendirerek açıklar. 'Özgürlük' kavramı, Spinoza'da ontolojik olarak 'özgür' kavramına evrilmiştir. 'Özgür' kavramı, Spinoza'da varlıkla bağlantılı olarak tanımlanır. Bu varlık Tanrı'dır. Özgürlüğün Tanrı ile ilişkisi tam olarak kavranmadan, ne Tanrı'nın özgürlüğü ne de insanın özgürlüğü kavranılabılır.

Spinoza, Ethica'nın birinci bölümünde özgür kavramının tanımını verir. Spinoza'ya göre "sırf kendi tabiatının zorunluluğuyla var olan ve etkinliği yalnız kendisi ile gerektirilmiş bulunan şeye "özgür" denir".⁵ Tanımdan da anlaşıldığı üzere, özgürlük, özgür varlık olmakla aynı şeydir. Bu bağlamda Spinoza, özgür varlık olarak sadece Tanrı'yı görür. İnsanın kendisini özgür görmesi, bir yanılsamadır. Bu yanılsama insanın kendi doğasında vardır. İnsanın içinde bulunduğu doğa zorunlu olarak işler. Ancak insan doğadaki zorunluluğun farkında değildir. Tanrı'nın başka bir nedene bağlı olmadan, yalnızca kendinde ve kendi nedeni olan mantıksal zorunluluğu vardır. Tanrı, şeyleri zorunlu olarak belirleyebilme gücüne sahip olduğu için, Spinoza Tanrı'nın özgür olduğunu savunur. Özgür varlık, "herhangi bir neden tarafından belirlenmişlik değildir. Tersine o, bir belirlenmedir".⁶ Özgürlük ve zorunluluk ilişkisi için Spinoza'nın Tanrı'yı temel bir veri olarak kabul ettiğini söylemek yerinde olacaktır. Spinoza'da insanın özgürlüğünü anlamak için öncelikle Tanrı'yı anlamak gerekir. Spinoza'da özgürlük problemi, Tanrı'da zorunluluk ilişkisinde çözümlenir. "Spinoza için özgürlük, zorunluluktan muaf " olan bir şey değildir.⁷ Tanrı, kendi varlığının zorunlu nedenidir. Zorunluluk, özgür iradeye karşı bir ifade olarak, Spinoza felsefesinde yer bulur. Bu da Tanrı'nın keyfi değil, aksine

---

⁵ Spinoza, 2016:32

⁶ Arslan, 1996: 125

⁷ Essays ,2001:588

zorunlu olarak var olduğunu ve aynı zorunlulukla şeyleri varlığa getirdiğinin ispatı için haklı bir nedendir.

Spinoza, zorunluluk ilkesiyle özgürlüğü bağdaştıran ya da özgürlüğü, zorunluluğun bir sonucu olarak tanımlar. Spinoza'nın zorunluluk kavramından hareketle özgür olma durumu, Tanrı'da zorunlu olarak gerçekleşir. Spinoza, özgürlük kavramını Tanrı'da açar. Tanrı, var olandır. Spinoza'da Tanrı, var olan olduğu için özgürlük sorunu ontolojiktir. Bu bağlamda "Spinoza'nın merkeze aldığı Tanrı düşüncesi de bir özgürlük deneyim"idir.⁸

Bir varlığın, özgür olmasının koşulu; doğasının zorunluluk içermesi ve bu zorunlulukla varlığa gelmesidir. Belirlenme, özgürlük için bir engel olarak algılanır. Ancak Spinoza felsefesinde asıl belirlenme varsa özgürlük vardır. Belirlenmiş olan, kendi dışında bir nedene yönelmeden varlığını oluşturmaktadır. Böyle bir varlık, aynı zorunluluk içinde eylediği için özgürdür. Daha açık bir ifadeyle; bu varlığın, eylemlerinde olduğundan farklı davranamama durumu söz konusudur. Bu varlık, Tanrı'dır. Tanrı, zorunlu olarak eyleme nedenine bağlı olarak özgürdür. Spinoza'ya göre "var olan her şey ya kendisinde, ya da başka bir şeyde(vel in se vel in alio) vardır".⁹ Tanrı, kendisinde varlıktır. Diğer tüm şeyler Tanrı'dan dolayı vardır. İnsan, düşünce ve bedeni sayesinde olup biteni algılayandır. Özgürlük, insan için söz konusu olduğunda; insan, Tanrı'nın zorunlu yasalarınca belirlenmiş olduğundan, eylemlerinde ya da düşüncede de sınırlanır. Tanrı, özgürlüğünü oluşturur. İnsan ise sadece Tanrı'daki özgürlüğü bilir.

Spinoza, her ne kadar özgürlüğü, Tanrı'ya atfetmiş olsa da, Spinoza'ya göre insan için de özgürlük mümkündür. İnsan, ancak aklın yasalarını izleyerek özgür olabilir. "Aklın emirlerine göre hareket etmek, fitrata uygun olarak hareket etmektir."¹⁰ Aklın ilkeleri, insanın kendi doğasını ve kendi doğasının var olma edeni olan Tanrı'yı bilmede etkindir. Aynı zamanda Tanrı'nın özgürlüğü açısından, doğada hâlihazırda bulunan zorunlu özgürlük zemininde "insanın özgürlüğü bir tür katılmadır."¹¹ İnsan, Tanrı'nın hem yer kaplama hem düşünce sıfatlarından pay aldığı için, Tanrı doğasını ve kendi doğasını bilecek yetisi vardır. İnsan bilme yetisi sayesinde, doğadaki özgürlüğü anlayıp, ona yönelir. Sadece "kendi doğasına dayanarak var olan ve tüm eylemlerinde tek neden olarak kendisi bulunan varlık özgürdür."¹² Bu varlık, kendi varlığının da nedeni olan Tanrı'dır. Tanrı'nın özgürlüğü, özü gereği; kendi içinde taşıdığı zorunluluktan kaynaklıdır. Zorunluluk, Tanrı'nın kendi özgür nedeni olması noktasında ve üretimlerinde de aynı şekilde işler. "Tanrı'nın özgürlüğü dahi kendi doğasının yasalarıyla "

---

⁸ Arıcan, 2015:143

⁹ Spinoza, 2016:33

¹⁰ Arıcan, 2000: 5

¹¹ Erdemli, 1986:148

¹² Erdemli, 1986:148

belirlenir. ¹³ Tanrı'nın özü, kendi yetkinliğiyle kavranıldığından, özgürlüğü de doğal olarak kavranılır. Biz insanlar için Spinoza'ya göre "zorlama altında olduğumuzu kabul ederek özgürlüğün kavranması mümkün değildir."¹⁴ Tanrı'nın özgür varlık olduğunu, insan Tanrı'daki işleyişi, Doğa'daki yasaları bilerek ancak bunu kavrayabilir. İnsan, Tanrı'nın zorunlu var etmesi içinde olduğu için var olandır. İnsan, Tanrı'daki bu zorunluluğu anlayarak özgür olur.

2.1.1. Özgürlük - Zorunluluk İlişkisi

Spinoza, özgürlüğün ne olduğunu, bir takım aksiyomlarla kanıtlayarak, nasıl özgür varlık olunacağını ortaya koyar. Spinoza'ya göre, zorunlu olarak "özü varlığı kuşatan" tek varlık, Tanrı'dır.¹⁵ Tanrı'nın varlığı, özünün içerdiği zorunlulukla ilişkilidir. Zorunluluk kavramı, özgürlük kavramıyla bağıntılı olarak değerlendirildiğinde, çelişik görünür. Ancak Spinoza, bu iki kavramı bağdaşık olarak kullanır. Tanrı'dan dolayı şeylerin var olması, hem onun zorunlu hem de yasaları gereği eylediğini gösterir. İnsan bu işleyişi ancak akıyla kavrar. Özü var oluş içermeyen varlıkların, var olmaları ya da olmamaları olanak dâhilindedir. Tanrı için bu söz konusu değildir. Tanrı, "hiçbir neden tarafından meydana getirilmiş olamaz ve o causa sui yani kendi kendisinin nedenidir".¹⁶ Var oluş açısından, kendisi dışında başka bir varlık ya da bir nedene ihtiyaç duymayan varlık, hem özgürdür hem de zorunlu olarak vardır. Spinoza'ya göre "eğer Tanrı'nın varlığını alıkoyan ya da varlığını ortadan kaldıran hiçbir neden yoksa" Tanrı'nın var olması zorunluluk ilişkisiyle açıklanılır.¹⁷ Tanrı dışında başka bir varlığın var olma olasılığı söz konusu olsaydı, Tanrı var olmayabilirdi ya da varlığına son verilebilirdi. Tanrı'daki öz, varlığı kuşatır. Tanrı, başka bir varlığın, var olma nedeninden dolayı özgürdür denilemez. Tanrı, "eylemlerinde öz belirlenimli olması anlamında 'özgür'dür."¹⁸ Tanrı'nın özü zorunlu olarak var olma ve var kılmada yetkin olduğu için, hem kendisi özgürdür hem de şeyleri varlığa getirmede özgürdür. Tanrı'nın kendisini var etmede ve şeyleri var etmedeki yetkinliği söz konusu olmazsa, başka bir varlığın da Tanrı'yı var ettiği düşüncesi oluşacaktır. Böyle bir yaklaşım "Tanrı'nın zorunlu varlık olduğu ispatı için, doğası dışında neden aramayı gerektirir".¹⁹

Tanrı olmadan, var olamayacak varlıklar, Tanrı'nın o varlıkları var etmesi ya da var etmemesi istenç özgürlüğüyle ilişkilendirilemez. Tanrı'nın var olma olanağı içinde bulunan varlıklar, Tanrı'nın var edebilme gücü ile ilişkili olarak özü gereği, zorunlu olarak Tanrı'dan çıkar. Var olan, zorunluluk ilişkisi içerisinde düşünüldüğünde "zorunluluk, anlaşılabilir olmanın,

---

¹³ Günal, 2007:18

¹⁴ Spinoza, 2014:293

¹⁵ Spinoza, 2016:31

¹⁶ Spinoza, 2016:41

¹⁷ Spinoza, 2016:41

¹⁸ Copleston, 2013:23

¹⁹ Atış, 2015:99-110

anlaşılabilir olma da gerçekliğin şartıdır".²⁰ Özgürlük, ontolojik bağlamda zorunluluğun sonucudur. Ontolojik olan da anlaşılabilir olandır. Bir varoluşta zorunluluk değil de zorlama vardır. Bir varlığın varlığı başka nedenle ilintiliyse, varlığın eylemleri o nedene bağlı olarak gerçekleşir; yani gerçeklikle ilişkilidir. Daha açık bir ifadeyle varlığa zorlanmış varlıklar, zorunlu olarak var olan Tanrı'nın zorunlu yasaları içindedir. Doğa'daki "her şeyi belirleyen Tanrı'dır".²¹ Doğa'da var olan tüm şeylerin nedeni Tanrı'dır. Spinoza'nın içkin Tanrı anlayışıyla bağlı olan zorunluluk, bir tür belirlemedir. "Şeyler Tanrının özgür iradesi ile değil, önceden belirlenmiş bir biçimde Tanrı'nın tabiatının ya da özünün zorunluluğu ile vardır".²² Zorunlu olarak kendisini oluşturan güç, başka şeylerin üretiminde de zorunluluğa bağlı olarak, aynı güç ve aynı zorunlulukla etki eder. Bu nedenle zorunluluğa bağlı olarak var olmak, " Tanrı'nın kendi meydana gelişinden başka bir şey değildir".²³ Tanrı, var etmek bakımından zorunlu olarak özgürdür. Tanrı'daki var etme gücü aynı zamanda öz ile de ilişkisi vardır. Tanrı'da öz varlığı kuşattığından "zorunluluk, öz kavramı ile varlığın kendisini kendisi ile var etmesinin" bir başka ifadesidir.²⁴ Eğer zorunlulukla kendisini ortaya koyabilen bir öz varsa, aynı zorunlulukla da özgürdür, demektir.

2.1.1.1. Özgürlük ve Zorunluluk İlişkisinde Tanrı

Spinoza'nın, Tanrı'yla ilgili felsefesi ontolojidir. Spinoza, varlığı açıklarken ilkesel olarak Tanrı'yı önceler. Tanrı vardır, sonra diğer tüm şeyler Tanrı'dan dolayı vardır. Tanrı, aşkın ya da sadece düşünceyle kavranabiliyor olan değil, aksine ontolojik olarak yer kaplayan bir şey olarak da vardır. Spinoza, kendisinden önceki dönemde hâkim olan yaratıcı Tanrı anlayışı yerine, içkin Tanrı anlayışını koyar. Bu nedenle Spinoza, metafiziksel varlık yerine, zaten var olan 'doğa'yı koyarak ontoloji yapar. Tanrı, Spinoza'ya göre " mutlak olarak sonsuz bir varlığa, yani sonsuz sıfatları olup başsız ve ezeli özü bu sonsuz sıfatlarında her biriyle ifade edilmiş olan cevhere" denir.²⁵ Tanrı'yı oluşturan sonsuz sıfatlar vardır. Tanrı'nın sonsuz sıfatlarının içinde bilinen yalnızca cogitatio yani düşünme ve extensio yani yayılım sıfatlarıdır. Spinoza tarafından Tanrı'nın yayılım sıfatı gereği, yer kaplayan olarak değerlendirilmesi, yerleşik Tanrı anlayışını bir bakıma sarsar.

Tanrı, zorunlu olarak kendisiyle, kendi varlığına neden olması ve kendi varlığını kurması bakımından yetkin olduğu için özgürdür. Bu 'neden' belirleyiciliği içerir. Diğer bir deyişle

---

²⁰ Türkben, 2010:3

²¹ Arıcan, 2015:143

²² Güner, 2011:136

²³ Tatiàn, 2017:61

²⁴ Atış, 2015:104

²⁵ Spinoza, 2016:32

Spinoza, Tanrı'nın özgürlüğüyle, Tanrı'nın "kendi kendisini belirlemesini kasteder."²⁶ Bu belirleme ile aslında Tanrı'nın ne olduğunu; yine Tanrı'nın kendisiyle açıklanabilir olduğunu da gösterir. Tanrı'daki özün yetkinliğinden hareketle şu söylenebilir; Tanrı zorunlu olarak vardır ve özgürdür. Ancak zorunluluk ve özgürlük kavramları, Spinoza'nın Tanrı anlayışında, birbirlerini sınırlayan iki kavram gibi görünse de aslında birbirlerine bağlıdırlar. Spinoza, 'Tanrı' kavramı içinde, özgürlük ve zorunluluk kavramlarının birbirleriyle olan ilişkisini karşıtlık içerisinde değil, birbirleriyle olan bağın gerekliliğiyle irdeler. Spinoza, felsefesinin merkezinde zorunlu olarak kendisinin nedeni ve aynı zorunluluk içinde özgür olan Tanrı'yı koyar. "Tanrı zorunlu olarak vardır, onun zorunluluğu kendi tabiatındadır."²⁷ Tanrı, böyle bir zorunluluk içinde iken, Tanrı dışında tüm var olanlar, aynı zorunlulukla Tanrı'dan dolayı ancak vardırlar. Aksi durumda zorunlu olmayan Tanrı, diye düşünülür. Diğer bir değişle Tanrı'nın yokluğunu ya da Tanrı'nın bir amaca uygun yaratım gösterdiği söylenir. Bu da Spinoza'nın Tanrı anlayışıyla bağdaşmaz. "Tanrı son neden veya sonda ortaya çıkan kendindeki eksikliği tamamlayan bir şey değildir."²⁸ Tanrı, varlık göstermede ya da varlığa zorlamada bir amaç da gütmeyiz. Yoksa söylenenin aksine kendi eksikliğini gidermek için var olduğu söylenirdi. Ayrıca yetkinsizliğe bağlı olarak var olanlar, Tanrı'dan zorunlu olarak değil, istenç özgürlüğüyle yaratıldığı söylenirdi. Böyle bir düşünce Spinoza açısından kabul edilir bir şey değil. Tanrı'da bir amacın olduğu, insanın, kendi tabiatındaki algısallığın sonucu olan bir düşüncedir. Spinoza'ya göre Tanrı'da bir amaç yoktur. Var olan, Tanrı'nın zorunluluğu içindeyse ancak oluşa gelebilir. Ancak bu oluşumlar, Tanrı'nın "kendini gerçekleştirmenin devam eden etkinliği" olarak da değerlendirilebilir.²⁹

Tanrısal irade, ya da istenç özgürlüğü, Spinoza'nın Tanrı'sı için söz konusu olamaz. Spinoza'nın Tanrı'sı yoktan var eden ya da yaratıcılık özelliğinde bir Tanrı değildir. Kendisinde zorunlu olarak var olma ve var etme vardır. Aksi durumda, Tanrı'da bir iradenin olduğu söylenir ki bu da "iradenin var olması için bir nedene ihtiyacı" olduğunu gösterir.³⁰ Spinoza'da Tanrı'daki özgürlük, keyfi bir davranmaya dayalı değil, tam aksine doğasının zorunluluğuna bağlı olduğu için Tanrı özgürdür. Daha açıklayıcı bir ifadeyle kendi doğasından var olacak olan şey, yine kendi doğasının zorunluluğu içinde olduğu ve oluşmasını engelleyecek bir neden olmadığı için o şey zorunlu olarak Tanrı'dan çıkar. Zorunluluk varsa irade de zorunlulukla ilişkilidir. "Nasıl ki biz, hareket ve sükûnun Tanrısal doğanın zorunluluğuna bağlı olduğunu söylüyorsak, irade de öyledir."³¹ Öyle ki irade de diğer var oluşa zorlanmış şeyler gibi var olmuştur. Zorunlu olarak var olan tüm şeyler Tanrı'da gerçekleşir. Spinoza'ya göre "Tanrı'nın

---

²⁶ Türkben, 2010:117-125

²⁷ Ceylan, 2012:4

²⁸ Bir, 2016:27

²⁹ Lord, 2010:45

³⁰ Aşar, 2019:24

³¹ Çelebi, 2010:49.

tabiatının zorunluluğundan, sonsuz tavırlar halinde sonsuz şeyler, yani sonsuz bir aklın bütün tasarlayabileceği şeyler çıkmalıdır”.³² Tanrı'nın zorunluluk içinde var olma durumu varsa ve Tanrı'dan çıkan tüm şeyler, bu zorunlu olandan çıkıyorsa, varlığını oluşturacak ve şeyleri varlığa getirecek güce sahiptir. Aynı zamanda Tanrı belirleyici bir güce de sahiptir. Bu güç Tanrı'nın yetkinliğidir.

Var olmak, Doğa'da gözlemlenebilir. Gözlemlenebilir olan Tanrı'nın uzamlı sıfatıyla ilişkilidir. Bu da Tanrı'nın gücü ve yetkinliğiyle ilişkilidir. Spinoza'ya göre “şeylerin hakikati ve şekilsel özü, ancak Tanrı'nın aklında objektif olarak var olduğu için vardır.”³³ Zorunluluk içinde var olan tüm şeyler, Tanrı'nın aklındaki birer tezahürdür. Tanrı, şeylerin sadece özünü oluşturmaz, aynı zamanda üretim içinde olan şeylerin, varlıktaki işleyişinde de aynı zorunluluk içinde eyleyebilir. Spinoza için Tanrı'daki zorunluluk, özgür olmayı da kapsar. Tanrı'daki özün, varoluş içermesi zorunluluk ile ilgilidir. Spinoza, zorunluluk ve özgürlüğü, Tanrı'nın açıklanmasına kanıt olarak ya da neden olarak gerekli görür.

Şeylerin varlık göstermesi bakımından “bir şeyin var olması, tanrısal buyruğun içinde ise, zorunlu olarak var olacaktır, değilse var olması olanaksız olacaktır.”³⁴ Tanrı için olanaklı olmak söz konusu değildir. Tanrı'nın özü zorunlu olarak varoluş içerir. Ancak diğer tüm varlığa zorlanmış şeyler, Tanrı'dan dolayı zorunlulukla var olur. Şeyler için olanaklı olup olmadığı bu zorunluluk ilişkisiyle ilgilidir. Tanrı'daki zorunluluğa neden olmuş başka bir nedene rastlanılmadığı için bu zorunluluk, Tanrı'nın doğasına aittir. Tanrı'da gerçekleşen her şey, zorunluluk ilkesine bağlıdır. Spinoza'ya göre Tanrı'dan zorunluluk çıkarılsa, şeylerin oluşma olanağı olduğu kadar, oluşmama olanağı da söz konusu olacaktır. Zorunlu varoluş içeren ve her şeyin varlığına neden olan Tanrı'yı varoluştan çıkarmak olanaksızdır. Kendi başına var olması olanaksız olanı, var olmuş olarak düşünmek, Spinoza açısından kabul edilir bir şey değildir. Tanrı, var olmak ve var etmek bakımından zorunluluk içinde eyleyebilir. Tanrı'da zorunluluk ilkesi olmamış olsaydı, şeylerin var olmasında ya da olmamasında istenç özgürlüğüyle ilişkilendirilirdi. Spinoza, Tanrı'da istenç özgürlüğünü reddederek, irade yerine zorunluluğu koyar. İstenç özgürlüğü olmuş olsa insanda olduğu gibi Tanrı'da da özgürlük söz konusu olmaz.

Tanrı, özgür irade içinde eylemiş olsa, başka bir şey tarafından etkileneceğinden, şeyler farklı şekilde ya da Tanrı'nın etkileniş gücüne bağlı olarak varlığa gelirdi. Böyle bir yaklaşım, Spinoza'nın zorunluluk anlayışıyla bağdaşmaz. Doğada var olan her şey zorunluluğun sonucudur. Zorunlu olmayan bir şey varlığa gelemez. Spinoza, “nedenlerin etkileri gerektirdiğini söylemekten daha da ileri gider; evrende herhangi zorunlu-olmayan bir olay olduğunu

---

³² Spinoza, 2016:50

³³ Spinoza, 2016:53

³⁴ Spinoza, 2015:120

reddeder. Var olan her şey tek bir tözün, Tanrı'nın bir yanıdır, görünüşüdür.”³⁵Tanrı'dan çıkan her şey, onun zorunlu özneliklerinin bir sonucudur. Tanrı'dan zorunlu olarak var olan tüm şeyler ise O'nun gücünün bir sonucudur. “ Tanrı'nın kudretinde olduğunu tasarladığımız her şey zorunlu olarak vardır”.³⁶Kudret Tanrı'nın özünün bir parçası ya da özünden gelen bir şeydir.

Tanrı'nın özgür olduğunu ve zorunluluğa bağlı kendinin nedeni oluşundan yola çıkarak “ yeter sebebin her türlü ereksellik argümanını dışlayarak, bir zorunluluk içermesi gerektiği gibi; Tanrı da kendini, kendinde, kendi doğasında, onu oluşturan sıfatlarda ifade etmektedir”.³⁷ Tanrı, sonsuz sıfatlarıyla var olandır. Varlık olarak, oluşa gelmesi “özüne sonradan eklenmiş değildir”.³⁸ Tanrı'nın tamlılığı ve başka bir şeyden etkilenmeyişi onun var etme konusunda bir ihtiyaç duymadığı açıktır. Şeyler, Tanrı'da zorunlu olarak var olduğu için var olmaya zorlanır. “ Bir şey doğası gereği ne kadar eksiksiz ise kapsadığı varoluş da o kadar büyük ve zorunludur. Diğer taraftan, bir şey doğası gereği ne kadar zorunlu varoluş kapsarsa, o kadar eksiksizdir”.³⁹ Tanrı'nın ürettiklerinde bir amaç gütmeyişi ve bir amacının olmadığını zorunluluk ilkesinden anlaşılabilir. Doğada her hangi bir şey, Tanrı'nın zorunluluğu dışında var olamaz. Özgürlük ve zorunluluk ilişkisi, Spinoza'da Tanrı'nın kendisini ve şeyleri belirlemede yeterince anlaşıldığında; insan, özgürlük ve zorunluluk kavramlarını kavrar.

2.1.1.2. Özgürlük ve Zorunluluk ilişkisinde Causa Sui

Spinoza felsefesinde özgürlük, ister Tanrı ister insan için söz konusu olsun, varlığın özünü ilişkilidir. Bir şeyin özü, o şeyin sıfatlarını da ifade eder. Bu nedenle Etika'da ilk olarak öz kavramını tanımlar. İnsan, Tanrı'daki özü kavradığı ölçüde, kendisiyle birlikte diğer var olanları da o ölçüde kavrar. Bu nedenle Spinoza'da öz, kendinin nedeni olarak kavranıldığında, özgürlük de kavranılır. Spinoza'ya göre “ özü varlığı kuşatan, başka deyişle tabiatı ancak var olarak tasarlanabilecek olan şeye, kendi kendisinin nedeni (causam sui)” denir.⁴⁰ Tanımdan da anlaşıldığı gibi Spinoza'da Tanrı, nedensiz var olmaz. Tanrı'nın özü, varlığına nedendir. Özü, varoluş içeren varlık ancak özgürdür. “ Başka bir şey aracılığıyla tasarlanmayan şeyin (per aliud) kendisinde tasarlanması gerekir (per se).⁴¹ Spinoza, öncelikle bir şey hakkında edinilecek bilginin temelinde o şeyin nedenini arar. Spinoza'nın yaptığı felsefe, nedenlerin bilgisi üzerinde kurulmuş bir felsefedir.

³⁵Cottingham, 2003:68

³⁶ Spinoza, 2016:67

³⁷ Deleuze, 2013:101

³⁸ Cılız& Aşkı, 2016: 8

³⁹ Spinoza, 2015:45.

⁴⁰ Spinoza, 2016:31

⁴¹ Spinoza, 2016:33

Tanrı, kendi içinde öze sahip olduğundan, üretimlerinde de özgürdür. Bu üretimler, öze ilişkili olarak zorunluluk ilkesine de bağlıdır. Özü ne içeriyorsa zorunluluk-özgürlük bağı içerisinde o varoluşa gelir. Var olmak aynı zaman da bir güç de gerektirir ki Spinoza, öze gücü aynı şey olarak görür. Tanrı'nın gücü içinde olan ne varsa zorunlu olarak varlığa gelir. Anlaşıldığı üzere Spinoza, özün varlık içermesini zorunluluğa bağlar. Var olmak özün zorunluluk içermesiyle ilgilidir. Öz zorunlu nedeni taşıdığı için "şeylerin özü tümüyle sonsuzluktan gelir ve sonsuza kadar değişmeden kalır".⁴² Buradan hareketle şu söylenebilir; Tanrı, varlığa gelmek bakımından böyle bir öze ilişkilendirildiğinden, Tanrı öz bakımından sonsuz ve kalıcıdır. Varlıkta kalmak da zorunlu özün gereğidir. Özü varoluş içerdiği için şeyler onun ya sıfatlarıdır ya da sıfatlarından(attributum) var olmuş tavırlardır(modus). Şeylerin kendisine bağlı olduğu ama kendisini şeylerden bağımsız olarak var eden öz, özgürlüğü de içerir. Özün taşıdığı varoluş gücü, üretilmiş şeyler için ise nedendir. Özün "tabiatında onun varlığının nedeni vardır".⁴³ Öz, ister Tanrı için ister var olmaya zorlananlar için olsun var olma zorunluluğudur. Varlıktaki öz, görünen olarak değil, daha çok varlıktan önce gelen ve varlığa neden olan güç olarak bulunur. Tanrı'daki güç anlaşılmadan varlığın özü veya doğası anlaşılabilir. Spinoza'ya göre "bir şeyin doğası var olmanın onun için bir çelişki olduğunu ima ediyorsa bu şey olanaksızdır", demektir.⁴⁴ Bu nedenle öz varlığı kapsar. Varlık, var olmak bakımından özün zorunluluğuna bağlıdır. Öz ve varlık ilişkisinde mantıksal zorunluluk vardır. Varlık, mantıksal zorunluluktan dolayı özgürdür.

Öz, varlığı kapsamaması bakımından hem Tanrı'nın varlığını hem de Tanrı'da var olan şeylerin zorunluluğunu kurar. Özgürlük-zorunluluk bağlamında öz ile olan ilişki Tanrı'da daha net anlaşılır. "Tanrı, eylemlerinde öz belirlemimli olması anlamında özgürdür".⁴⁵ Tanrı, eylemlerinde özü gereği farklı davranamayacağından zorunluluk içinde özgür olmayı ifade eder.

2.1.1.3. Özgürlük ve Zorunluluk ilişkisinde Töz Kavramı

Spinoza'ya göre töz, "kendi başına var olan ve kendisiyle tasarlanan, yani kendisini teşkil edecek başka hiçbir fikrin yardımı olmaksızın hakkında fikir edindiğimiz şey"dir.⁴⁶ Kendi başına varlığını oluşturmuş olarak değerlendirildiğinde; şüphesiz bağımlı olmamak özgürlükle ilişkilidir. Sadece özgür bir varlık, kendi başına olandır. Özün tözle ilişkisi kavranıldığında ise varlığa gelmenin hiçlik içinde olmadığı, tözün tek ve sonsuzluğuyla ilişkili olduğu pekâlâ anlaşılabilir. Töz "kendini ifade eden" şeydir.⁴⁷ Buradan hareketle tözün birden fazla olamayacağı da açıktır. Varlığa gelmek, özün zorunluluğuyla ilişkilidir. Spinoza'ya göre eğer

---

⁴²Spinoza, 2015:27

⁴³Karagöz Yeke, 2011:103

⁴⁴Spinoza, 2015:56

⁴⁵Copleston, 2013:23

⁴⁶Spinoza, 2016:31

⁴⁷Deleuze, 2013:29

birden fazla töz olmuş olsaydı, zorunluluk ilkesi bağlamında tözler birbirlerini “ sınırlar ve sonsuz olmazlardı”.⁴⁸ Sonlu tözün, kendi içinde sonsuzluğunu kuramayışı durumunda, şeylerin varlığa gelmesinde ya da kendi varlığını korumasında sahibi olduğu yetkinliği yitirmiş olacaktır. Sonlu tözden bahsetmek söz konusu olmayacağı gibi özgür oluşu da söz konusu değildir.

Var olan sonsuz bir tözün, başka sonlu bir tözü var etmesi de söz konusu değildir. Sonlu tözün taşıdığı her etken, sonsuz olan tözde de olmasını gerektirir. Spinoza’ya göre “ sonlu bir töz sonsuz bir tözden geliyor olsaydı şayet, bu sonsuz tözün aynı zamanda sonlu da olması gerekirdi”.⁴⁹ Ki bu da sonsuzluğun aynı zamanda sonlu olduğunu zorunlu kılacaktır. Böyle bir çelişki Spinoza’nın töz anlayışı için söz konusu değildir. Töz, sonsuz ise“ onun özünü meydana getirmek üzere algıladığımız” sıfatların(attribut) da zorunluluk ilkesine bağlı olarak sonsuz olması gerekir.⁵⁰ Spinoza’ya göre bütün bu sonsuz sıfatları içinde barındıran ve özü bakımından sonsuz ve kendisiyle kavranılabilen töz, Tanrı’nın da kendisidir. Tözün “sahip olmadığı ve başka bir tözün sahip olabileceği bir öz sıfat kalmamıştır”.⁵¹ Spinoza, töz ya da Tanrı’yı ifade erken mutlak olarak sonsuz olarak ifade eder. Tanrı, sadece kendisiyle sonsuz değil, sıfatlarıyla da sonsuzdur. Sonsuzluğunu ortaya koyan bu mutlak anlayışıyla birlikte, özüne dair bir olumsuzlama söz konusu değildir. Özü zorunlu var oluş içeren ve sıfatlarınca sonsuz olan töz, kendisiyle mutlak özgürdür. Töz, “bölünemez, biricik ve sonsuz”, başka bir şeye bağlı olmayan, oluşun nedeni olan ve anlaşılması kendisiyle ilişkili olan bir şeydir.⁵²

Spinoza, töz konusunda monisttir. Tek bir töz vardır. O da Tanrı’dır. Tözün tek olmasıyla, sıfatların çok olması bir çelişki değildir. Spinoza’ya göre “ bir varlık ne kadar gerçekliğe veya varlığa sahip olursa, o kadar çok sıfat yüklenir”.⁵³ İnsanın da bildiği iki sıfat olan düşünme ve uzam, birbirine indirgenemeyecek kadar farklı işleyişler içindedir. Bu iki sıfat gibi diğer sıfatların da aynı şekilde kendi içinde farklı işlevlere sahip olduğu çıkarımı da yapılabilir. Sıfatlar arasında derecelendirilme söz konusu değildir. Tanrı, “tüm sıfatlara eşit ölçüde sahiptir.”⁵⁴ Töz, sonsuz ve bölünemez olduğundan, Sıfatlarının da sonsuz olduğu ve özlere sahip olduğu söylenebilir. Sıfatların tasarlanması, öz ile ilgilidir. Zorunlu var oluş, tözün her hangi bir dış nedenden kaynaklı var edişi değil, kendisiyle ve doğası gereğidir. Aynı zamanda“tözün doğası zorunlu olarak varlığı gerektirdiğinden” aynı zorunluluk özgür oluşu için de geçerlidir.⁵⁵

2.2. Özgürlük Zorlama Kavramı Arasındaki İlişki

---

⁴⁸Spinoza, 2015:34

⁴⁹Spinoza, 2015:33

⁵⁰ Spinoza, 2016:32

⁵¹, Baykent, 2017:10

⁵² Baykent, 2017:758

⁵³ Spinoza, 2014:92

⁵⁴Türkbek, 2010:117-125

⁵⁵ Bayrak, 2015:191

Spinoza felsefesinde insan, varlığını Tanrı'dan dolayı sahip olduğundan zorlanmış bir varlıktır. Bu nedenle insan için özgürlük, zorlama kavramının anlaşılmasına bağlıdır.

Spinoza, önce Tanrı'nın özgür olduğunu ortaya koymaya çalışır. Kendisiyle anlaşılabilen ve özünün varlığı içermesi bakımından tek varlık olarak Tanrı'yı görür. Özü varoluş içermeyen, ancak Tanrı'dan dolayı oluşa gelen şeyler de vardır. Spinoza, " kesin ve gerektirilmiş bir şart içinde var olmak ve etki yapmak için kendisinden başka birisiyle gerektirilmiş olan şey zorlama (cebrî)" der.⁵⁶ Var olmak için, başka bir varlığın önceden var olmasına ihtiyaç duyan şey, varlığa zorlanmış olandır. Spinoza'ya göre "var olan her şey ya kendisinde ya da başka bir şeyde vardır".⁵⁷ Kendisinde olan, kendisiyle kavranılabilen, özü gereği zorunlu olarak varlığına sebep olan Tanrı, özgürdür. Tanrı'nın var oluşu, bir başka varlığın var olma nedenine bağlı değildir. Varoluşunu saran şey, zorunluluktur. Özgür oluşu da bu özünden gelen zorunlulukla ilişkilidir. Doğada bulunan diğer tüm şeyler, bir bakıma tasarlanmışlardır. Bu tasarım, Doğa'nın zorunlu üretimi içinde gerçekleşir. Doğanın özünde ne varsa, zorunlu olarak bu özle tasarlanır ve varlığa zorlanılır.

Spinoza, var olanı açıklarken Naturara Naturans (Yaratan Doğa) ve Natura Naturata (Yaratılmış Doğa) kavramlarını kullanır. Spinoza'ya göre "Yaratıcı Doğa deyince kendi başına var olan ve kendi başına tasarlanan şeyi ya da özgür neden olarak Tanrı'yı anlamak gerekir. Yaratılmış Doğa deyince, Tanrı'nın doğasının zorunluluğu, sıfatlarından her birinin zorunluluğundan çıkmış olan her şeyi" anlamak gerekir.⁵⁸ Tanrı'nın varlığı zorunludur. Tanrı, özü gereği kendi nedeni olduğu için varlığı kendi dışında bir varlık tarafından zorlanmaz. Yaratılmış Doğa ise Tanrı olmadan, varlığa gelemeyen ve varlığa gelmesi Tanrı tarafından zorlanmış olandır. Spinoza'da yaratılmış doğa, "tavır, sonlu varlık, kendinde olmayan başka bir şeyde olan varlık, özü varlığını kuşatmayan varlık, mümkün, zorunsuz" olarak değerlendirilebilir.⁵⁹ Spinoza, varlığın ne olduğunu belirginleştirmek için bu kavramlardan yararlanır. Yaratan Doğa ile Yaratılan Doğa aslında birbirinden tamamen ayrı şeyler değildir.

Yaratılmış olan varlıklar da aslında Yaratan Doğanın içinde oluş gösterir." Ne her şeyi sadece Tanrı sayarak âlemi yok saymakta, ne de Tanrı'yı tüm şeylere indirgeyerek her şeye Tanrılık atfetmektedir".⁶⁰ Spinoza, içkin Tanrı anlayışına sahiptir. Öyle ki aşkın Tanrı anlayışında Tanrı, yarattığının dışında ve yoktan var eder. Yaratılmış olana müdahale, Tanrı tarafından dışarıdan gelir. Aşkın Tanrı anlayışında değişen koşullara bağlı olarak bir müdahale vardır. Böyle bir yaklaşım ya da anlayış Spinoza'nın özgür anlayışıyla bağdaşmayacaktır. Tanrı, Yaratılmış Doğanın koşullarına bağlı olarak yönelim göstereceğinden özgür olamaz. Kendi

---

⁵⁶ Spinoza, 2016:32

⁵⁷Spinoza, 2016:33

⁵⁸ Spinoza, 2016:61

⁵⁹ Arıcan, 2004:4

⁶⁰ Arıcan, 2006:2

yarattığının değişimine bağlı olarak kararları da değişmiş olacaktır. Spinoza'nın zorunluluk anlayışına göre ise Tanrı'da olan biten şeyler, olması gerektiği için olur. Tanrı'nın eylemleri, yaratılan doğanın koşullarına bağlı değildir. Şeylerden bağımsız olarak davranmak özgür bir varlıkla ilgili olmalıdır. Zorlanmış olmak, bağımlı olmaktır. Varlığa zorlanmış varlıklar, Tanrı'da görülen özgürlüğün aynılığına sahip değildirler. Tanrı'nın üretimlerinin özgür olamayışlarının nedeni, özlerinin zorunluluk içermemesi ve dış nedenlerden her an etkilenmeleridir.

2.2.1. Özgürlük ve Zorlama Kavramı ilişkisinde Modus

Spinoza'da modus(kip-görünüş-tavır), Tözün zorunluluğu sonucu var olmaya zorlanmış olandır. Modusların ne olduğu anlaşılmeden insan ve doğası anlaşılabilir. Moduslar, Spinoza'ya göre "tözün değişikliklerini, ya da kendisinin de onun yoluyla kavranacağı başka bir şeyde olan" üretimleridir.⁶¹ Tanımdan da anlaşıldığı üzere moduslar, tek töz olarak var olan Tanrı olmadan varoluşundan söz edilemeyen varlıklardır. Tanrı, tek töz ve "kendi kendisinin nedeni(causa sui)" olan varlıktır.⁶² Tanrı'nın özü zorunlu olarak varlık oluşturmaktadır. Varlığa zorlanmış tekil varlıkların özgürlüğü, öze ilişkilendirildiğinde; özlerini kuramadıklarından ya da özlerini kuran başka bir varlığa ihtiyaç duyduklarından özgür değildirler. Modusların varlığı, Tanrı'nın özünün işleyişi sonucunda ya da özünü kuşatan sonsuz sıfatların yansımaları olarak ortaya çıkar. Tanrı'nın sonsuz sıfatları vardır ve moduslar sonsuz sıfatların tezahürleridir. Moduslar "gerçeğin geçici olarak büründüğü herhangi bir özel nesne ya da olay, herhangi bir özel biçim ya da kalıptır".⁶³ Tanrı, onu oluşturan sıfatlarla anlaşılırken, moduslar da sıfatları anlaşılır kılar.

Tanrı'nın gerçekliği, sonsuzlukla anlaşılması gerekir. Fakat moduslar, Spinoza'ya göre iki şekilde var olurlar; birincisi sonsuz sıfatların görünüşleri biçiminde, ikincisi ise sonlu olarak vardır. Spinoza'ya göre " var olan her şey Tanrı'da vardır ve Tanrı olmadan hiçbir şey var olamaz ve tasarlanamaz".⁶⁴ Var olan, Tanrı'nın sıfatlarının görünüş ifadeleridir. Spinoza, Tanrı'nın sonsuz sıfatlarından yalnızca ikisini bilebileceğimizi söyler. Bunlar düşünme ve uzam sıfatlarıdır." Sonlu anlamlar düşünce yüklemi (sıfat) altında, sonlu cisimler uzam yüklemi altında Tanrı'nın kipleridir".⁶⁵ Spinoza, Tanrı derken, sonsuz ve bütünselliği kastederek; her şeyin, Tanrı'da ya da Tanrı'dan dolayı zorunluluk içinde oluşa gelmesidir. " Tanrı'nın öne sürdükleri ya da karşı çıktıkları her zaman sonsuz bir zorunluluk ya da gerçeklik içerir".⁶⁶ Sonlu varlıklar, öz bakımından varoluş etkinliğine sahip olmadıklarından ve varlık göstermek bakımından özleri zorunluluk içermediğinden, kendilerine neden olamazlar. " Tanrı, özleriyle ilgili olarak şeylerin

---

⁶¹ Spinoza, 2009:9

⁶² Spinoza, 2016:31

⁶³Ceylan, 2012:3

⁶⁴Spinoza, 2016:46

⁶⁵Copleston, 2013:20

⁶⁶ Spinoza, 2016:100

nedeni” olabilir.⁶⁷ Sonlu moduslar, gerçekliğin görünüşü olarak ortaya çıkar ve daha sonra bu görünüş ortadan kalkabilir. Görünüş her ne kadar ortadan kalksa da gerçeklik, varlığını sonsuzca sürdürür. Gerçeklik, Tanrı'nın sonsuz olarak var olmasıdır. Moduslar Tanrı içinde görünüş gösterdiklerinden, kendileri ortadan kaybolursa bile, Tanrı'nın sonsuz sıfatlarından biri olan uzam, her zaman gerçekliğini ve sonsuzluğunu koruyacaktır. “Spinoza için "sonlu modus" olmanın yegâne koşulu "sonlu-belirsiz bir süre var olan" olmaktır”.⁶⁸ Moduslar, varlıkta kalmak için, bir tür çaba(conatus) gösterirler. Sadece var olmakta değil, varlıkta kalmada da kendisi dışında başka bir varlığın var olmasına ihtiyaç duyarlar. Yönelimleri bakımından bağımlı olduklarından mutlak olarak özgür değildirler. Sıfatların birer görünüşleri olarak, sıfatlarca var olurlar. Moduslar zorlama varlıklar olmalarıyla birlikte, olanak dâhilindedirler. Özleri zorunluluk içermediğinden özgür değil, duygulanışlara bağımlıdır.

---

⁶⁷ Spinoza, 2015:50

⁶⁸ Balanuye, 2018:5

3. ETİKA'DA İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Spinoza felsefesinde insanda özgürlük sorununu anlamak için Spinoza'nın temel kaynağı olan "Geometrik Düzene Göre Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Olan Etika" eserini anlamak gerekir. Çünkü Etika'da insan, edimlerini aklın kontrolünde gerçekleştiriyorsa özgürdür. İnsan, duygulanışları sonucu edimlerini gerçekleştiriyorsa köledir. Etika'da insan özgürlüğü, Geometrik düzende ve belli aksiyomlarla kanıtlanılmaya çalışılır. Bu nedenle Etika eseri, insan özgürlüğü için önemli bir kaynaktır.

Etika'da insan, sadece düşünme bakımından değil, bedeniyle de varlık gösterir. Çalışmamızın bu bölümünde insanın özgürlüğünün; Tanrı'yla, bedenin etkilenişiyle, etkilenişe bağlı olarak bilginin oluşumuyla, insan doğasında var olan duygulanışlarla olan ilişkisi irdelenecek.

Spinoza felsefesinde insan, düşünme ve beden tavırların ikisine sahip olduğu için özgürlüğü anlayabilen tek varlıktır. İnsandaki bu tavırlar, Tanrı'nın sıfatlarının birer görünüşü olduğu için insan için özgürlük Tanrı'da olduğundan farklıdır. Çünkü insan doğası gereği zorlanmış ve duygulanışlara sahiptir. Bu nedenle insan doğası anlaşılmadan insan özgürlüğü anlaşılabilir.

3.1. İnsan Doğası

İnsan doğası gereği diğer var olanlardan farklıdır. Spinoza'ya göre " insanın zihni ve bedeni vardır ve insan bu ikisinden oluşan bireydir".⁶⁹ İnsanın sahip olduğu düşünme ve beden tavırları, Tanrı'nın sonsuz sıfatlarının sonlu ifadeleridir. İnsan bu tavırların birliği sayesinde davranır. Spinoza'ya göre zorlanmış olanlar, " karmaşık fertlerdir/tekillerdir [individuals]. Diğer basit tekillerle ve daha karmaşık tekillerle birleşme ve itme hareketleri boyunca bağlanan basit tekillere tarafından biçimlendirilirler."⁷⁰

Spinoza'ya göre insanın varlığa gelmesi, Tanrı'daki zorunluluğa bağlıdır. İnsanın özü kendisini var etmeye yetmez. İnsanın var olma nedeni yalnızca Tanrı'dır. Tanrı'nın özü varlığı kuşatabilir. Varlık, yalnızca düşünsel olarak var değil, aynı zamanda uzamlı olarak da vardır. Spinoza'nın içkin Tanrı anlayışını benimsemesiyle birlikte insan ile ilgi düşünceler de farklılaşmıştır. "İnsan, Deus sive Natura'nın bir parçasıdır. Tanrı'sı Spinoza'nınki gibi olanın, insanı da Spinoza'nınki gibi olur".⁷¹ Tanrı, yaratıcılığının ötesinde kendinde üretiyorsa, insan, yaratılmış bir varlık olarak değil, ancak üretilmiş bir varlık olarak vardır. Üretildiği için de Tanrı'da olduğu gibi şeyleri üretemez. Şeyleri var edecek olan, önce kendisini var edecek,

---

⁶⁹ Zelyüt, 2010:66

⁷⁰ Bottici, 2015:130-135

⁷¹ Zelyüt, 2010:65

varoluş gücüne sahip olması gerekir. “ Tanrı, nasıl ki özgür iradesiyle yaratmıyor ise insan da özgür iradesiyle yaratamaz”.⁷² Var olmak ya da var etmek, ‘o’ şeyin kendi tabiatının özüyle ilgilidir. Tanrı’daki tabiat, zorunlulukla, şeylerin tabiatı ise zorlama ile ilişkilidir.

İnsan, doğası gereği kendisini ve parçası olduğu doğayı tam olarak algılayamaz. Spinoza’ya göre “bunun nedeni, bilgimizin sınırlı olması ve uzamın bir tavrı ile düşüncenin bir tavrından oluşmuş olmamızdır”.⁷³ İnsan, zorlama olarak Tanrı’nın parçasıdır. Bu nedenle insan neye zorlanmışsa, ondan başka bir şey değildir. Spinoza’ya göre; “ hiçbir şeyin özüne, tanrısal istenç ve tanrısal gücün ona bahsettiğinden ve gerçekten atfettiğinden fazlası ait değildir”.⁷⁴ Aksi durumda insan kendi bendeni ve düşünmesinin ötesinde bir yerde olmuş olurdu. İnsanda bulunan tavırlar, sınırlıdır. Tanrı, hem beden olarak hem düşünme olarak, şeylerin tüm bilgisini içinde taşır. Spinoza, böyle rasyonel bir varlık karşısında; bu güne kadar bedenin önemsizliğini, bedenin filozoflarca iyi anlaşılmadığına ve süre giden bir düalizmin içinde olmasına bağlar. Bununla birlikte insanın diğer varlıklardan ayrı olarak değerlendirilmesi, insanın “ kozmik düzeni düşünme ve bilme gücü” ile ilgilidir.⁷⁵ Bununla birlikte insan, beden ve düşünme yetilerine Tanrı’dan dolayı sahiptir. İnsan, kendisi ve evren hakkında bilgi edinmeyi düşünme tavrı sayesinde yapar.

İnsan, Doğanın bir parçası olmasıyla birlikte, kendi doğası da vardır ve bu doğa, tüm insanların ortak noktasıdır. Bu ortak değer olan doğanın anlaşılması gerekir. “Eylemde bulunan bir varlık olarak insanın, eylemlerinin ilkesinin kendi dışında değil, kendi doğasında aranması gerekir”.⁷⁶ İnsan doğası gereği, var olmuş olmasa da kendisini korumaya ve yaşamının devamının sağlanmasına ve kendisini geliştirmeye meyillidir. Spinoza’ya göre bu insanın conatusudur. “Doğadaki canlı cansız her varlık gibi insan da varlığını korumak, devam ettirmek için bir çaba(conatus) içindedir, bu çaba onun fiili özüdür”.⁷⁷ İnsan, kendi varoluşunu çaba içinde görse de sınırlı bir varlık olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Yaşamda kalmayı, düşünme ve beden tavırların dışarıdan etkilenişi ölçüsünde ancak sürdürebilir. İnsan diğer varlıklardan farklı olarak, eylemlerini bilinç düzeyinde gerçekleştirir. İnsan, beden ve düşünce tavırlarını kavrayabildiği ölçüde parçası olduğu doğayı da anlayacaktır. Bu ölçüde de özgürlüğünü kurabilecektir.

---

⁷² Zelyüt, 2010:66

⁷³ Deleuze, 2013:118

⁷⁴Spinoz&Blyenbergh, 2015:94

⁷⁵ Zelyüt, 2010:66

⁷⁶Yıldız, 2012:4

⁷⁷ Güngör, 2015:3

3.1.1. İnsan Özgürlüğünde Düşünme ve Beden Kavramların Yeri

İnsanı oluşturan tavırlar, sonlu oldukları için insan, özgür varlık değildir. Sonlu tavırların, sonsuz sıfatlardan türediği apaçıkken, sadece sonsuz sıfatlara sahip Tanrı, özgürdür. Düşünce ve beden yetileri, insan ve Tanrı'da benzer gibi görünse de aslından farklıdırlar. Spinoza, " cisim (Beden) deyince, uzamlı bir şey olarak görülmesi bakımından, Tanrı'nın özünü belirli ve gerektirilmiş bir tarzda ifade eden tavrı anlıyorum", der.⁷⁸ Bir beden tavrı, hâlihazırda varsa, ona karşılık gelecek bir sıfat da bulunmalı. Aksi durumda Tanrı'daki bu sıfatın yokluğunu öne sürmek, diğer bedene sahip olan varlıkların oluşma olanaklarının imkânsızlığını da içerecektir. Cisim, yer kaplama sıfatından dolayı Tanrı'da vardır. Bedeni olan tüm şeylerin Tanrı'nın yer kaplama sıfatı ölçüsünde üretilir. Spinoza'ya göre "maddenin bir parçası yok edilecek olsa bütün yer kaplamanın da ortadan " kalkacağı anlamına gelir.⁷⁹ Tanrı'nın uzamlı ya da düşünsel olmadığını söylemek, doğanın da olmadığını söylemektir.

Şeylerin bir bedeni varsa ve şeyleri varlığa getiren Tanrı'ysa Tanrı'nın uzam sıfatının olduğu zorunlu olarak anlaşılır. Tanrı'nın bu iki sıfatıyla, insanda ya da diğer bireylerdeki tavırları ayrı düşünmek, var olmak bakımından çelişki oluşturacaktır. Beden tavrı, Tanrı'dan dolayı insanda ve diğer bireylerde vardır. Spinoza'ya göre Tanrı'nın diğer bir sıfatı olan " tekil düşünceler, yani filân veya falan düşünce Tanrı'nın tabiatını belirli ve gerektirilmiş bir tarzda ifade eden tavırlardır".⁸⁰

Spinoza'ya göre insandaki beden ve düşünme tavırları bir ve aynı şeydir. İnsanda buldukları haliyle, yani tavrı olmaları bakımından, beden ve düşünme sonludur. Dış nedenlerden etkilenmeyen ve özgür olan tek varlık, Tanrı'dır. Spinoza'ya göre " hiçbir şeyin özüne, tanrısal istenç ve tanrısal gücün ona bahsettiğinden ve gerçekten atfettiğinden fazlası ait değildir".⁸¹ İnsanda bulunan tavırlar, hem sonlu ve sınırlı hem de kendisine bahşedilenden fazlasını yapamayacaksa, insan nasıl özgürlüğünü kurar? sorusu önem kazanır. Spinoza'ya göre insan, kendi bedeni ve düşüncesiyle ilgili upuygun bilgisine sahip olduğunda özgürleşebilir. Bu da bedenin ve düşüncenin işleyişini kavramakla ilgilidir. Tanrı, hem beden olarak hem düşünme olarak, şeylerin tüm bilgisini içinde taşır. "Tanrı hem yer kaplayan cisimleri; hem de bu cisimleri algılayan kendi düşüncesini algılar."⁸² Spinoza, böyle rasyonel bir varlık karşısında, var ola gelen bedenin önemsizliğini eleştirir. " İnsan ruhunun önce fiilî (aktüel) varlığını teşkil eden şey, fiil (actu) halinde var olan tekil bir şeyin fikrinden başka bir şey değildir".⁸³ İnsan, önce Tanrı'nın fikri olarak vardır. Aynı zamanda insanın varlığa gelmesi için Tanrı'nın özünün içinde bulunup

---

⁷⁸ Spinoza, 2016:77

⁷⁹ Spinoza, 2014:70

⁸⁰ Spinoza, 2016:79

⁸¹Spinoza&Blyenbergh, 2015:94

⁸²Bayraktar, 2015:21

⁸³ Spinoza, 2016:87

bulunmadığına bağlıdır. Özü gereği ve zorunlu olarak “ insan ruhu hakkında Tanrı’nın bir fikri veya bilgisi vardır”.⁸⁴ Tanrı’nın özü ne içeriyorsa, kendisinden zorunlu olarak o çıkar. Uzam ve düşünce sıfatlarını bir arada ya da sadece kendisinde barındıran Tanrı, tek ise, uzam ve düşünce sıfatlarını ayrı tözlere ait olduğu için değil, tek töze ait olduğu için, yani tek olan tözde birleştikleri için insanda da bileşik olduğu söylenebilir. “İnsan tabiatı ruh ve bedenden mürekkeptir. Bu ikisi birleşiktir, yani birbirinden ayrılmaz”.⁸⁵

3.2. İnsanda Zihin-Beden Etkilenimi ve Özgürlük

İnsan, evrendeki düzeni, iki tavrın etkilenişi sayesinde kavrar. Bu etkileniş sayesinde beden ve düşünme aynı anda etkilenir. Spinoza’ya göre cisim, ruhun bir nesnesi olarak, duygulanış (affection) fikirlerini düşünce ya da ruhta var eder. İnsan iki tavrın etkilenişi sonucu davranış geliştirir. Davranma sonucu etkilenişe bağlı olarak kendisinde oluşacak gücün azalması ya da artması ölçüsünde özgür ya da köle olur. İnsanın kendisiyle ilgili fikri, beden etkilenmesi sonucu oluşur. Cisim, ruhtaki fikirlerin bir nesnesi durumundadır. Spinoza’ya göre “eğer beden gerçekten insan ruhunun bir nesnesi olmasaydı, beden duygulanışlarının (affection) fikirleri, ruhumuzu teşkil etmesi bakımından Tanrı’da var olmayacaklardır”.⁸⁶ Bu nedenle bedenin duygulanışından gelen bir fikir, ruh o fikri aynı anda bilir. Ruh, bedenden etkilenmeden fikir oluşturabilseydi, etkin ve sonsuz olduğu söylenirdi. İnsan, Spinoza’ya göre “ can (tin) ve tenden ibarettir ve insanın teni onun hakkındaki duygumuza uygun olarak vardır”.⁸⁷ Beden ve düşünme ikisi dış bir neden tarafından aynı anda duygulanır. Beden ve düşünme birlikte var olduğu sürece, insanın varlığından söz edilebilir. Aksine beden ve düşünmenin birbirinden farklı olduğunu söylemek, birinin etkilenişi, diğerinin etkilenmeyebilir olduğunu söylemektir. Eğer “ikicilik doğru olsaydı, zihinle beden arasında keyfi ve açıklanamaz bir ilişki olacaktı; bu da, tüm görüngüleri birleştiren bağların açık ve akılsal olarak anlaşılabilir olması gerektiğini öne süren akılcı savla bağdaşmaz olacaktı”.⁸⁸ Bu nedenle bedenin duygulanışları (affection), düşünmeyi de aynı anda etkiler.

Tanrı’nın yer kaplama sıfatının tavrı olan insan bedenine, dışarıdan bir etki geldiğinde bedende bozulmalar ya da etki eden şeyin şeklini alabilen bir bedenin duygulanışının ruhta bıraktığı etki şekil bakımından beden gibi olmasa da aynı duygulanışın fikrini taşır. Spinoza’ya göre “ insan ruhunun şekilli varlığını meydana getiren fikir pek çok sayıda fertten bileşik olan

---

⁸⁴ Spinoza, 2016:101

⁸⁵ Arıcan, 2015:115

⁸⁶ Spinoza, 2016:89

⁸⁷ Spinoza, 2016:89

⁸⁸ Cottingham, 2003:65

ten fikridir".⁸⁹ Her ferdin fikri zorunlu olarak Tanrı'da varsa, bileşik fertlerin fikri de aynı zorunluluk içinde Tanrı'da vardır. Tanrı'nın tabiatına ait olan bir şeyin Tanrı'sız var olamayacağı açıktır.

Birleşik fikri oluşturan, beden etkilenişidir. Bu etkileniş, zorunlu varlığın etkilenişi değil, ama üretilmiş insanın etkilenişidir. Beden, kendi içinde hareket ve durağan özellikler barındırır. Hareket ve durağanlığın duygulanışa maruz kalışı sırasında bedende oluşacak değişimler doğadaki diğer bireylerin değişimini de etkileyecektir. Spinoza'ya göre "bütün cisimler hareket veya sükûn halindedir".⁹⁰ Bütün cisimlerin hareket ya da durağanlığının etkisi aynı değildir. Eğer hepsi bulunduğu konumda kalsalardı, doğada değişimlerin ya da bileşik halde olabilecek şeylerden bahsedilemezdi. Cisimlerin hızları bakımından yani; hızlı ya da daha ağır olmaları bakımından birbirlerinden farklı olması, sıfatı etkiler mi? sorusu Tanrı, sıfatları için önemlidir. Spinoza'ya göre "cisimler birbirinden hareket veya sükûn, hızlilik veya ağırlık sebebiyle ayrılırlar, yoksa cevherleriyle(sıfat) ayrılmazlar".⁹¹ Bileşik halde olan şeyler, ayrıştığında o tek bireyler neyse o kalacaklardır. Spinoza'ya göre "eğer birçok cisimden bileşik olan bir cisimden veya fertten bazı cisimler ayrılacak ve onların yerini aynı sayıda ve aynı tabiatla başkaları alacak olursa bu fert, şeklinde hiçbir değişiklik olmaksızın, kendi tabiatını önceki gibi saklayacaktır".⁹² Sıfatların özü bakımından tekiler aynı kalır. Bireyin şeklini meydana getiren tek tek bedenler, bir arada bulunduğu, bileşik yapı oluştururlar. Bileşik yapı, Tanrı'daki düşünce ve yer kaplama sıfatlarını kavrama imkânını verir. İnsan, bu sıfatları anlayabildiği ölçüde beden etkilenişini kontrol edebilir ve sıfatların işleyişine uygun davranarak özgürlüğü kurabilir.

Cisimlerin kendi özellikleri sebebiyle; bir birey sürekli hareket halindeyse, durağan olan başka bir bireyle karşılaşmadığı sürece hareket etmeye devam edecektir. Aynı şekilde durağan olan bir birey hareket halinde bir bireyle karşılaşınca kadar bulunduğu sükûn durumunu koruyacaktır. Doğa tarafından, cisim nasıl eyleyeceğine belirlenmiştir. Bu noktada insanın özgür olamayacağı da pekâlâ anlaşılabilir. Spinoza'ya göre insan, uzamlı olmasının yanında aynı zamanda "düşünür".⁹³ İnsan, beden duygulanış fikriyle durma ve hareket fikrini oluşturup, fikri ölçüsünde davranır. Düşünmeden ya da fikir oluşturmadan yoksun olan bileşik fertler için aynı durum söz konusu değildir. Her bireyin hızı ve ağırlığı farklıdır. Nasıl eyleyecekleri, Tanrı'nın kendisine verdiği, özellikler dışında davranamaz. Bir cisim başka bir cisimle karşılaştığında hangisi daha fazla duygulanışa maruz kalmışsa ötekini o derece etkileyebilir.

---

⁸⁹ Spinoza, 2016:92

⁹⁰ Spinoza, 2016:90

⁹¹ Spinoza, 2016:91

⁹² Spinoza, 2016:93

⁹³ Spinoza, 2016:79

Spinoza'ya göre "hiçbir cisim bir başkasının yerine geçemez".⁹⁴ Kapladıkları yer bakımından ayrılabilmeleri için aynı anda birinin girip diğerinin çıkması gerekiyor tam da o anda girenin kaplaması gereken yeri o anda iki cisim de bulunmuş olacak ki bu da Spinoza'ya göre saçmadır. Cisim, Tanrı'nın yer kaplama sıfatın bir tavrıdır. "Cismin doğası duyulur niteliklerin yok oluşuyla kaybolmaz. Bu yüzden, bunlar onun özünü oluşturmaz. Uzam ve değişkileri dışında geriye bir şey kalmaz."⁹⁵ Yer kaplama özelliği, ortadan kalkacak olursa, cismin varlığı da ortadan kalkmış olacak. İnsan, özgürlüğü iki tavrı sayesinde; diğer bir değişle aynı anda duygulanan tavırları kullanarak nedenlerin bilgisini algılayabilir. Bu neden, aslında tavırlardaki değişimleri anlamaktır. Tavırlar sonsuz değildir. İnsan, tavırların ortadan kalması durumunda, tavırların varlığına neden olan sıfatlarda herhangi bir değişimin olmadığını da kavrayarak özgürlüğü kavrayabilir.

Varlıkların bedenlerindeki herhangi bir değişim, kendisine neden olan sıfatı etkilemez. "İnsan tenini terkip eden fertler ve bunun sonucu olarak asıl insan bedeni, dış cisimlerden birçok tarzlarda duygulanmıştır. Aynı zamanda insan teninin korunmak için, kendisini sürekli olarak yenileştiren ve büyüten birçok başka cisimlere ihtiyacı vardır".⁹⁶ İnsan, düşünme tavrı sayesinde ortaya çıkan etkileniş fikri ve bedenin duygulanış sonucu oluşan değişim fikrini birlikte oluşturur. Bedende oluşup biten bir algı, ruh tarafından da aynı anda algılanır. Ruhun algıladığı fikirler bileşik fikrilerdir. Spinoza açısından "insan ruhunun şekilli varlığını kuran fikir basit bir fikir değildir, fakat birçok fikirlerden bileşik olan bir fikirdir".⁹⁷ Bu fikirler bedenin fikirleridir. Beden ne kadar çok duygulanışa maruz kalsa ruh o kadar etkilenir.

Etkilenimler sayesinde insanın özgür olup olmadığı anlaşılabilir. İnsan, düşünmesiyle olduğu kadar bedeniyle de etkilenir. İnsan teni sert, yumuşak ve sıvı olan niteliklere sahiptir. Spinoza'ya göre insan teni, başka bir cisim sayesinde değişim gösterdiği gibi sahip olduğu fikir ile "insan teni dış cisimleri pek çok biçimlerde hareket ettirebilir ve onlara pek çok biçimler verebilir".⁹⁸ Nitekim insan bedeni, şekil verebildiği gibi, dış cisimlerce de şekil alır. Bu değişimi ruh da bedenle birlikte algılar. Spinoza'ya göre " ruh, kendi kendisini ancak bedenin duygulanışlarının fikirlerini kavraması bakımından bilir".⁹⁹ İki tarzın, tek tözden çıkmalarının yanı sıra, insanda sonsuz sıfatının sonlu biçimiyle türedikleri için anlaşılmaları, yine ancak kendi doğaları ile mümkün olabilir. "Eğer insan bedeni iki veya daha çok cisimden aynı zamanda duygulanmış bulursa, ruh bu cisimlerden birini her ne zaman hayal edecek olsa, başkalarını da

---

⁹⁴ Spinoza, 2015:73

⁹⁵ Spinoza, 2015:65

⁹⁶ Spinoza, 2016:95

⁹⁷ Spinoza, 2016:96

⁹⁸ Spinoza, 2016:96

⁹⁹ Spinoza, 2016:102

aynı zamanda tekrar hatırlayacaktır".¹⁰⁰ Ruhun aynı zamanda birbirleriyle bağlı olan fikirler, biriktirdiğini ve bir hafızaya sahip olduğu söylenebilir.

İnsanın, kendisini ve doğayı bilmede ruhun bu özelliği önemli rol oynar. Spinoza, bu hafıza durumunu 'fikirler zincirlemesi' olarak değerlendirir. Birbirini takip eden ve hatırlanan duygulanışlar, " insan teninin dışında olan objelerin tabiatını kavrayan bir fikirler zincirlemesinden başka bir şey değildir ve bu zincirleme insan teninin duygulanışlarının düzenine göre ruhta meydana gelir".¹⁰¹ İnsan bedeninin duygulanış fikri, ruhta bir tür fikir zincirini oluşturur. Ruh, bedeninin bir duygulanışı sırasında başka bir duygulanışı hatırlaması, bu fikirlerin oluşturduğu zincirleme durumundan kaynaklıdır. Bedenin duygulanışı bağlamında insandaki fikirler bulanıktır. İnsan bu etkilenmeler sonrasında oluşan bulanık fikirlerle eylediğinde özgür değil, ancak köledir. Bedenin duygulanışları, insan bedeninin, diğer bedenlerle karşılaştığında ruhta birleşik fikirler oluşturur. Aynı zamanda ruh da birçok düşünce kipinden oluşur. " Duygulanışlar, insan bedenine ait kısımların ve bunun sonucu olarak bütün bedeninin duygulanmış olduğu oluş tarzlarıdır."¹⁰² Şeylere ait upuygun fikirler, insan da değil, Tanrı'dadır. Beden ve düşünce etkilenimlerinin upuygun fikri varsa, mutlak olarak özgürlüğün varlığından söz edilebilir. Diğer bedenlerin fikri, insan bedeniyle duygulandığı biçimiyle insanda fikir oluşturacaktır. İnsanın diğer bedenle duygulandıktan sonra sahip olduğu fikir, Tanrı'da o bedeninin fikrinin bulunduğu şekilden farklıdır. Tanrı, duygulanmadan, yalın bir şekilde bedenlerin bilgisini bilir. Fakat insan duygulanışlarının bilgisi bakımından "sınırlı bir varlıktır".¹⁰³ Sınırlı varlık, ancak sınırlı özgürlüğü kurabilir.

İnsanın sınırlı oluşu, Spinoza'ya göre edimsel olarak ruh, bedeninin fikri olmasından kaynaklıdır. " Zihnin anlama gücü ancak bedene ilişkin bu fikrin bizzat içerdiği şeye ya da bunun sonucu olan şeye kadar uzanabilir. Beden fikri de Tanrı'nın yer kaplama ve düşünme dışındaki hiçbir sıfatını içermez, ifade etmez".¹⁰⁴ Her sıfatın ve her tarzın fikri Tanrı'da olduğundan ya da Tanrı'dan çıktığından upuygun fikirlere de Tanrı sahiptir. Bedenin, diğer bedenlerle duygulanışı sırasında, bedende oluşan bir değişim, bedenle bileşik olan ruhu da doğal olarak etkiler. " Fikir nesnenin varoluşundan ileri geldiği için, nesnenin değişmesi veya ortadan kalkması durumunda, fikrin kendisi de aynı ölçüde değişir veya ortadan kalkar. Bu böyleyken, fikir nesneyle bütünleşik olan şeydir".¹⁰⁵ İnsan, başka bir bedenle duygulandığında, duygulandığı bedeninin bulanık bilgisine de sahip olur. Spinoza'nın beden ve düşünce attributlarının çıkarımlarından şöyle bir sonuç çıkar ki insan, eylemleri bakımından belirlenmiş bir varlık olarak davranır. Yani öyle davranmaya zorlanmıştır. Tanrı'dan çıkan şeyler Tanrı'nın zorunlu oluşundan çıkacağı için"

---

¹⁰⁰ Spinoza, 2016:99

¹⁰¹ Spinoza, 2016:99

¹⁰² Spinoza, 2016:105

¹⁰³ Arıcan, 2015:107

¹⁰⁴ Spinoza, 2014:311

¹⁰⁵ Spinoza, 2015:157

şeyleri zorunsuz değil, fakat zorunlu olarak göz önüne almak aklın tabiatı gereğindedir”.¹⁰⁶ İnsan, belirleyici değil, belirlenmiş bir varlıktır. Aynı zamanda insanın sadece bedeninin etkilenişi sonucu elde ettiği bilgiye dayandırarak nasıl eyleyeceğini bilmesi, bulanık bilgiye sahip olduğunu da kanıtlar. İnsan, beden ve düşünce bakımından sarsılmaz olmadığının bilgisine sahip olması, onu tamamen köle yapmayacaktır. Beden ve düşünmesini Tanrısal olana uygun yöneltebilirse, kendi davranışlarını belirlenmiş olana uygun belirleyebilecektir. Bu da insanın kendi özgürlüğüdür.

3.2.1. Zorlanmış Varlık Olarak İnsanın Özgürlüğü

Zorlanmış olmak; varlığının nedeni olarak başka bir varlığın var olma zorunluluğunun ifadesidir. Spinoza Etika kitabının ilk bölümünde zorlanmış olanın tanımını net bir şekilde verir. Tanımın yarısı zorunlu olanın yani Tanrı'nın özgür oluşuyla ilgiliyken, diğer yarısı ise varlığa zorlanmış şeylerle ilgilidir. Spinoza, “ kesin ve gerektirilmiş bir şart içinde var olmak ve etki yapmak için kendisinden başka birisiyle gerektirilmiş olan şeye zorlama (cebrî) diyorum, der.¹⁰⁷ Tanımdan da anlaşılacağı üzere bu zorlama, varlığa getirilmiş tüm şeyler için geçerlidir. İnsan, beden ve düşünce moduslarının(tavır) bir ürünüdür. Moduslar, Tanrı'nın sonsuz sıfatı(attribut) arasında bildiğimiz, iki sıfatının sonlu biçimleri, yani birer tavır olarak, insanda bileşik halde bulunur. Üretilmiş ve varlığa zorlanmış bir varlık olarak insan, özgür mü ya da özgürleşebilir mi? Sorusu Spinoza felsefesi açısından önemlidir. Spinoza'nın felsefesinin önemli kısmı Tanrı'nın özgürlüğü üzerine kurulu ve asıl özgür olan Tanrı'dan yola çıkarak insanın özgürlüğüne varmaktır. İnsan, konumu bakımından Spinoza'ya göre “başka şeyde olanlar” kısmında bulunduğu söylenebilir.¹⁰⁸ Tek teklerin parçası olduğu bütününe evrilmesi, tek teklerin bütünü bir parçası olduğunu ve bu sonlu tek teklerin bütünü birer tavidir. Yer kaplama sıfatı sonsuz olduğundan, varlığa gelmiş şeylerin ortadan kalkmasıyla yok olmaz. İnsan gibi iki tarzın bileşimi olan varlıklar, her ne kadar yer kaplama niteliğine sahip olsa da zorlanmış olduğundan, bedenin ne yapacağı belirlenmiştir. İnsanın sahip olduğu nitelik, sıfat değil ama bir tavidir.

Tavırların bir ürünü olan insan ve bu tavırların sürüp gitmede ihtiyaç duyduğu bir başka varlık zorunluysa, tabiatça özgür değildir. “İnsan Tanrı'ya bağımlı bir varlıktır”.¹⁰⁹İnsanın özgür oluşunu, sınırlı oluşunun içinde değerlendirmek bir tür çelişki barındıracağı açıktır. İnsanda bulunan tavırlar, fikir oluşturma niteliğini taşıdıklarından, Spinoza'ya göre kısmen de olsa insanın özgürlüğünden söz edilebilir. Ancak “şeyler Tanrı tarafından meydana getirildikleri

---

¹⁰⁶ Spinoza, 2016:116

¹⁰⁷ Spinoza, 2016:32

¹⁰⁸ Spinoza, 2016:33

¹⁰⁹ Arıcan, 2015:107

tarzdan ve düzenden başka hiçbir tarzda ve düzende meydana getirilemezler".¹¹⁰ Varlık olmak, Tanrı için, varoluşa zorlanmak ise var olanlar için söz konusudur.

Varlık, varlığın özüne bağlıdır. Bir varlığın özü, kendi varlığını kurabiliyorsa ve bu varlığa gelme durumu, özün zorunluluk ilkesine bağlıysa, bu varlık olarak özgürdür. Spinoza'ya göre Tanrı, şeylerin upuygun fikrine sahip ve "sırf kendi tabiatının zorunluluğu ile var olan ve etkinliği yalnız kendisiyle gerektirilmiş bulunan şey" olduğu için özgürdür.¹¹¹ İnsan, özgür varlık tarafından üretildiği için özgür değil, aynı varlık tarafından zorlanmıştır. "Bir şey var-değil diye tasarlanabiliyorsa, bu şeyin özünün varlığı kuşatmadığından emin olunabilir".¹¹² Bir şeyin olması için, dış bir neden tarafından etkilenmeden oluşa geliyorsa ya da şeyleri varlığa getiriyorsa bu onun özgür olduğunu gösterir. Yokluğu, varlığı kadar tasarlanan "insanın var olabilmesi ve var olamaması eşdeğer olarak imkân dâhilindedir".¹¹³ Özü var oluş içeren Tanrı, olmadan şeylerin de olmayacağı apaçıktır. Tanrı, zorunlu olarak vardır. İnsan bir varlık olarak, diğer varlıklardan üstün değil, ama farklıdır. Spinoza'ya göre doğada olumlama diye bir şey olmadığından, olumlama algısı insanda sadece vardır. İnsan, süre giden bir yaşam içinde eksikliği kendisinde değil de doğada bulmaya çalışır. Ancak insan olarak "hiçbir eksikliği, yetersizliği doğaya atfedemeyiz; çünkü bu atıf hiçbir şeyi ifade etmez. Doğanın özü şöyle dursun, olsa olsa bizim bilgisizliğimizin, bizim yoksunluğumuzun ikrarıdır ve bundan öte bir şeyi dışa vurmaz".¹¹⁴ İnsan, bedeninin duygulanışlarına maruz kalmaktan kendisini kurtaramaz. İnsan oluşturacağı fikirlerle bu duygulanışları azaltabilir ve sınırlı bir özgürlüğü yakalayabilir.

Spinoza'ya göre insanlar, varlık göstermek bakımından yoksunlardır. Aynı zamanda "yoksunluk, yoksun bırakma edimi değil, sadece bir eksiklik. Zaten eksiklik de kendinde hiçbir şeydir; bir akıl varlığından, şeyleri birbirleriyle kıyaslarken kullandığımız bir düşünme şeklinden ibarettir".¹¹⁵ Bir şeyin şuan ki durumunda, sahip olmadığı bir eksikliğin daha önceden var olduğunu kıyaslayarak bundan yoksun olduğunu söyleyebiliriz. Bir şey varsa, o şeyin upuygun fikri Tanrı'da vardır. Sıfat bakımından, yok olmadığı, ama insan fikri açısından bu bir eksiklik. İnsanın kendi doğası gereği en büyük eksikliği var oluş sorunudur. "Var olmak bir cevherin tabiatı gereğidir".¹¹⁶ İnsan, varlığı bakımından başka bir varlığın kudretine ihtiyaç duyan bir bireydir. İnsan, mutlak olarak özgür değildir. Tabiatı, gereği zorunlu varlık gösteren yalnızca özgürdür. Zorunluluk ilkesi gereği "Tanrının kudretinde bulunan her şey özünde o tarzda bulunur ki, onun zorunlu bir sonucudur".¹¹⁷

---

¹¹⁰ Spinoza, 2016:64

¹¹¹ Spinoza, 2016:32

¹¹² Spinoza, 2016:33

¹¹³ Arıcan, 2015:107

¹¹⁴ Zelyüt, 2010:73

¹¹⁵ Spinoza&Blyenbergh, 2015:85

¹¹⁶ Spinoza, 2016:37

¹¹⁷ Spinoza, 2016:67

İnsan doğanın işleyişini çözümleyecek ve bilecek fikirler edindiği zaman özgürleşebilir. Nitekim “ düşünme gücünün, düşünce sıfatından başka koşulu olmadığı” için insanın düşünme tarzı da Tanrı'nın sonsuz sıfatı olan düşünme sıfatından türemesi bir zorunluluk içerir.¹¹⁸ Belirlenmiş bir varlığın özgür olması için doğası gereği kendisini oluşturan beden ve düşünce tarzlarının duygulanışlarına ve duygulanışların kontrolüne bağlıdır. “İnsanın tüm yapıp etmeleri Deus sive Natura'nın ve kendi özünün zorunluluğundan” çıktığı gerçeğe ilişkilidir”.¹¹⁹ Spinoza'ya göre zorlanmış bir varlık olarak insan, özünün var oluş içermediğini, varlığa gelmek için zorunlu olarak başka bir varlığın olmasını zorunlu kılar. İnsanın, asıl özgür olan Tanrı'nın özgürlüğünden pay alabilmesi için, Tanrı'daki upuygun fikirleri ve bedeninin duygulanışlarını bilmesi gerekir. Ruhun fikirleri, bedeninin duygulanışlarıdır. Tanrı, aynı zamanda doğa olduğundan, şeylerin upuygun fikirleri de doğaya içkindir. İnsan, bedenini ne kadar bilirse, diğer bedenlerin bilgisine de sahip olur. Doğa, şeylerin bir bütünü olduğuna göre insan, şeylerin bilgisine sahip olduğunda, Tanrı'nın upuygun fikirlerine sahip olacağından, kısmen de olsa özgür olur.

3.2.2. İnsan Özgürlüğünde Bilgi

Spinoza'ya göre insan, kendi bilgisizliğinden dolayı özgür değildir. Tanrı, hem düşünsel olarak hem yer kaplayan olarak var olmasına rağmen, insanın Tanrı'yla ilgili bilgisizliği kendisini özgürlükten alıkoyan nedendir. Tanrı'nın sıfatlarının tezahürü olan tavırlar vardır. İnsan bilgiyi, bedenlerle karşılaşarak ve bu karşılaşmalar sayesinde kendisinde oluşan duygulanış ve aklın algısı oranında elde eder. İnsan bedeni, başka bedenlerle karşılaştığında, o bedeninin algı gücüne göre etkilenir ve bu etkilenmelere bağlı olarak düşüncede fikirler oluşur. Bilgi noktasında, karşılaşmaların önemi anlaşılmalıdır. Etkilenimlerin beden ve düşüncede oluşturduğu etki, bilgiyi oluşturur. Karşılaşmaların sonucu oluşan algı, bedeninin sahip olduğu güçte, bu algıya bağlı olarak ya artış gösterir ya da bu güç oranında bir azalma olacaktır. Spinoza'ya göre “ bedenimiz üzerinde başka cisimlerin/bedenlerin etkide bulunmasından kaynaklanan bu değişim, ruh onu fark etmeksizin gerçekleşemez ”.¹²⁰ İnsan, ister ruhun edimleri ister bedeninin edimleri sayesinde olsun karşılaştığı başka beden ya da fikir ölçüsünde eylem gerçekleştirir. İnsanda gerçekleşen bu değişimler ya da duygulanımların düşüklüğü, Tanrı'da gerçekleşmez. Tanrı, sahip olduğu sonsuz sıfatlarca şeylerin nedeninin upuygun

---

¹¹⁸ Deleuze, 2013:121

¹¹⁹ Zelyüt, 2010:66

¹²⁰ Spinoza, 2015:74

bilgisine sahiptir. “ Hiçbir şey doğada var olan bir düşüklüğe yorulabilecek surette meydana gelmez”.¹²¹

Var olan tüm şeyler kendi doğalarına uygun bir şekilde, Tanrı’dan zorunlu olarak var olurlar. İnsan diğer varlıklardan ayrı olarak düşünme ve beden etkilenişi sayesinde bilgi elde eder ve elde ettiği bilgiyle davranır. Bilgi, insanın Tanrı’yla olan ilişkisinden ortaya çıkar. Doğada gerçekleşen her şey özde zorunlu olarak vardır. İnsanın bu özü kavrayabilmesi için özün bilgisine sahip olması gerekir.“Öze ilişkin bilgi aşamasında bir şeyin ‘varlık zemini’ olan ile o zeminde ve o zemin sayesinde ortaya çıkanların bilgisidir”.¹²² Doğada zorunlu olmayan bir şey yoktur. İnsan bilgisizliği sayesinde bu belirlenmişliği fark etmez.

İnsan, belirlenmiş olarak özgür değil, ama Tanrı’daki bu zorunluluğu anladığı ölçüde, özgür olur. Tanrı, kendi zorunluluğunun bilgisini aynı zorunlulukla bilir. Her şeyin bilgisini içinde taşıyan tek varlık, Tanrı’dır. İnsan, Tanrı tarafından varlığa zorlandığı için, Tanrı’daki güçten pay alır. İnsan bu kısmi Tanrı bilgisi ölçüsünde özgürlük için çaba gösterir. Bireylerin sahip olduğu nitelikler bir araya gelip, başka bir bedeni oluşturur. Bu birlik, doğa kurallarının her yerde aynı ve bir olmasına bağlıdır. Şeylerin doğasını anlamak için ya da şeylerin nedenin bilgisini bilmek için “ doğru yolun da bir ve aynı olması gerekir”.¹²³ Doğru yol ise insanın, bu doğa kurallarının bilgisi ölçüsünde davranmasıdır. Spinoza’ya göre insan, bu doğa kurallarını, düşünme tavrıyla ve bilme yeteneği sayesinde anlayabilir. İnsan, doğası gereği doğanın bir parçası olduğundan bu bilme yetisini yine doğanın kendisinden dolayı sahiptir. İnsan bilgi elde etme gücüne sahiptir.“ İnsan işte bu gücü sayesinde erdemlere ulaşabilir, erdem alışkanlığı edinebilir, en yüksek iyiyi kazanabilir. İnsan için en yüksek iyi Tanrı’nın bilgisidir”.¹²⁴ İnsanı, bu amaca götürecek veya bu amaçtan alıkoyacak bir takım duygulanışlar söz konusudur. Ancak insan, bu duygulanışlarını açık ve seçik olarak bildiğinde ve aklın kontrolüne bıraktığında özgür olabilir. “İnsanın kendi varlığını ve var oluşunu bildiği takdirde Tanrı’yı bileceğini ve seveceğini düşünür”.¹²⁵ Spinoza, bu sevgiyi insan aklının doğaya yönelimi olarak görür. Spinoza’ya göre bu sevgi gerçekleşirse biz insanlar doğayı bilmekle birlikte “ esenliğimizin, ya da kutluluğumuzun, ya da özgürlüğümüzün neden oluştuğunu açıkça anlarız”.¹²⁶ Buradan hareketle Spinoza Tanrı’nın bilgisine hangi aşamada hangi bilgi türüyle ulaşılabileceğine da açıklık getirir.

Tanrı’nın bilgisi, üçüncü tür bilgi yani sezgisel bilgide ortaya çıkar.“Spinoza’nın sezgisel bilgi (scientia intuitiva) dediği ‘akli sezgi yetisi’(intellectus) düzeyindeki bilgisidir.”¹²⁷ Spinoza’ya göre insan, bu bilgi türü sayesinde Tanrı’nın sıfatlarını kavrayabildiği gibi, şeylerin özüyle ilgili

---

¹²¹ Spinoza, 2016:130

¹²²Ateşoğlu&Canaslan, 2015:83

¹²³ Spinoza, 2016.130

¹²⁴ Zelyüt, 2010:66

¹²⁵ Arıcan, 2015:114

¹²⁶ Spinoza&Blyenbergh, 2009:265

¹²⁷Ateşoğlu&Canaslan, 2015:80

bilgiye de sahip olacaktır. İnsan, bu en yüksek bilgi türü sayesinde, doğanın kuralları karşısında nasıl eyleyeceğini bileceğinden özgür olur.

3.2.2.1. İnsan Özgürlüğünde Bilgi Türleri

Spinoza felsefesinde bilgi ve özgürlük birbirleriyle ilişki içindedir. Özgürlük sorunu, bilgi olmaksızın çözülebilir bir durum değildir. Hangi bilginin insanı özgürleştireceğini ve insana erdem kazandıracığı önemlidir. Bu bağlamda Spinoza, üç tür bilgiden söz eder. Birinci tür bilgi kanı, ikinci tür bilgi inanç ve üçüncü tür bilgi ise açık seçik bilgidir. Birinci tür bilgi kamıdır. “Hataya açık olması ve kesinliği” olmayan yanıltıcı bir bilgidir.¹²⁸ Bu ilk bilgi türüyle yaşamını idame eden insanın kendisiyle çelişebilme olanağı yüksektir. Bir durumun, bir olayın ya da bir nesnenin, başka yönleri keşfedildiğinde şaşkınlığa düşebileceği muhtemeldir. Spinoza’ya göre bir köylü “ kendi tarlalarından başka hiç tarla olmadığı düşüncesiyle” kendisini yanıltmışsa, başka tarlayla karşılaştığında o köylü hayrete düşer.¹²⁹ Köylünün sahip olduğu bilgi, kesinliği olmayan, tutarsız, “duyusallığın ve hayal gücünün hâkimiyetindeki gündelik” bilgidir.¹³⁰ Spinoza’ya göre gerçekliğin bilgisini ilk türden yani kanı bilgisi veremez. Şeylerin bilgisini elde etmede ilk türden bilgi yetersiz ise özgürlükle bağı o kadar zayıftır. Özgürlük, Tanrı’nın özündeki zorunluluktan kaynaklanır. Tanrı’da var olan her şeyin bilgisi varlıkları gibi Tanrı’ya içkindir.

İkinci tür bilgi ise inançtır. Spinoza’ya göre bu bilgi türü, “salt akılla kavradığımız şeyleri görmez”, şeyler hakkındaki bilginin nasıl olduğu ya da nasıl olması gerektiği ile ilgili biz insanların kanaatine bağlıdır.¹³¹ İnanç bilgisi, kanaatleri boşa çıkarabilecek eksik bir bilgi türüdür. “Doğa’nın bütünü, tüm somut kipleriyle, mantıksal bir karşılıklı ilişkililik dizgesi olarak sergilemek insan anlığının gücünün ötesinde olacaktır.”¹³² Gerçekliğin bilgisi sadece soyut değildir. Ontolojik olarak ikinci tür bilgi gerçekliğin bütünselliğini ya da genellenebilirliğini ifade edemez. Üçüncü bilgi türü sezgisel bilgi(scientio intuitiva) ise Spinoza’ya göre “gerçeklerle ikna olmuş olmamızdan değil, şeyin kendisinin bilincine varmamızdan ve onu anlamamızdan kaynaklanan” bilgi türüdür.¹³³

Spinoza’ya göre bilgi olarak üçüncü bilgi yani sezgi, algı olarak dördüncü yani; şeylerin özünü ilgili olan insanı eylemeye belirlemelidir. Başka bir ifadeyle düşünsel olarak tamamlanmış ya da tam olan bilgi, eyleme dönüşmeyi gerektirir. İnsan bir şeyin gerçek bilgisine sahip olduğunda, o şeyin özünü de kavrar. İnsan, dış nedenlerin bulanık fikirleri altında

---

¹²⁸Spinoza, 2015:77

¹²⁹Spinoza, 2015:80

¹³⁰Ateşoğlu&Canaslan, 2015:81

¹³¹Spinoza, 2015:77

¹³²Copleston, 2013:40

¹³³Spinoza, 2015:77

eylediğinde köleleşirken, nedenlerin bilgisine sahipken eylediğinde da özgürleşir. Spinoza, sezgisel bilgi türüyle, “ somut olgusalılığı içindeki doğanın bütünü” tek varlıkta açıklayarak insan-Tanrı ilişkisini algılanabilir ve anlaşılabilir noktaya taşır.¹³⁴ İnsan sezgisel bilgiye ulaştığında, kendisi ve doğa ile ilgili açık ve seçik bilgiye de ulaşmış olacaktır ki bu doğanın zorunlu yasalarına bilinç düzeyinde uymak demektir. İnsanda bu uyumla birlikte “bilgi arttıkça eylemler doğaya daha çok uyacak ve böylece, insan daha çok Tanrı’ya göre yaşayacaktır”.¹³⁵ İnsan sezgisel bilgi sayesinde Tanrı gibi özgür olmasa da kendi doğasının ulaşabileceği en yüksek özgürlüğü yakalamış olur.

3.2.2.3. İnsanın Özgürlüğünde Duygu

Spinoza, metafiziksel ahlaki anlayışın gerekliliği olan ödev yerine, var olmak ya da var olmayı devam etmeyi sağlayan çabaya işaret eder. “Bilinç, beden, tutkular, duygulanışlar ve nedenselliğin iç içe olduğu bir etiği koyar”.¹³⁶ Spinoza’nın Tanrı’sı, yaratıcı olmadığı için insan, ceza ya da ödül gibi faktörlerle eylemde bulunmaz. Spinoza felsefesinde etik, zorunlu Tanrısal yasalara göre eylemektir. Spinoza’ya göre iyi ve kötü gibi “bazı şeyler doğada değil, anlama yetimizde bulunur. Bunlar sadece bizim eserimizdir”.¹³⁷ Her insanın duygulanış dereceleri farklı olduğundan, duygulanışlarına bağlı olarak insan eylemleri değişim gösterir. Doğa düzleminde her şey zorunlu olarak çıktığından yalnızca belirlendikleri şekilde vardır. Şeyler, iyi ya da kötü olarak doğada var olsaydı, Tanrı’da da bu tür duygulanışların olacağı söylenirdi ki bu da Spinoza’nın Tanrı tanımıyla çelişecektir. İyi ve kötü değerler, insanlar arasındaki “ ilişkilerden başka bir şey” değildir.¹³⁸ İnsanda duyumsanan iyi ve kötü duygular, doğadan değil, insanın kendi doğasından kaynaklıdır. Bu nedenle insanda “ortaya çıkan affectio’nun, karışımın yani kırık görüntünün bir karışım olduğunu, yani nesneye ve bize ait bir karışım olduğunu bilmeyip sadece nesneye ait bir gerçeklik” olduğunu var saymaktır.¹³⁹

Spinoza etiğinde, iyi ve kötü kavramlar, insanın doğasına aittir. İnsan aklı, bu iki duyguyu bilir. İnsan, bu iki duyguyu aklın kontrolüne verdiğiinde bu duygular ortadan kalkar. Aklın buyurduğu eylemler, doğaya zorunlu olarak uyum gösterir. “ Ahlak yasaları ya da ödevler bütünüyle medeni ve toplumsal öğelerdir. Emreden ve yasaklayan, tehdit eden ve umut veren, ödüllendiren ve cezalandıran sadece toplumdur”.¹⁴⁰ İnsan aklının da yasaları ve emirleri vardır. Akılda söz konusu olan “ödev değil, ruhun kuvveti ve eyleme gücüyle ilgili yaşayış

---

¹³⁴Copleston, 2013:40

¹³⁵ Cihan, 2004:8

¹³⁶ Gungör, 2015:135

¹³⁷Spinoza, 2015:65

¹³⁸Spinoza, 2015:65

¹³⁹ Çiftçi, 2017:267

¹⁴⁰ Deleuze, 2013:269

normlarıdır".¹⁴¹ İnsan, kendi dışından gelen, kurallarla değil, insan bizi kendi aklının kuralları ile yaşamını kurar. Aklın kuralları gereği, insan kendi doğası ve Tanrısal zorunluluğun bilgisine dayanarak eylemde bulunduğu ahlaki olarak özgür yaşar. "Spinoza'da bilgiye ve mutluluğa ulaşmanın yolunun kişinin özgür bir şekilde tüm edimselliklerini gerçekleştirebilmesi" gerekir.¹⁴²

İnsan, duygulanışların bilgisini kavramadığı sürece doğaya atfetmekten kendisini alıkoyamaz. İnsanların etkilenimlerine göre " kesinlikle bize faydalı olduğunu bildiğimiz şey iyilik, tersine bir iyiliğe sahip olmamıza engel olduğunu kesinlikle bildiğimiz şey kötülüktür".¹⁴³ Yaşamdaki çabayı artıracak bir şeyin kesin bilgisiyle, insanı varlıkta dağıtacak şeyin kesin bilgisi, insanı özgürleştirmeye de bir bakıma zorlayacaktır. Buna rağmen Spinoza'nın, insanlarda gördüğü en yüksek iyi: "servet, itibar ve duyusal haz"dır.¹⁴⁴ İnsanların bu iyileri kabul etmelerinin temelinde toplumun genel algısı ya da ahlaki düşünce vardır. Bu genel algılar, aynı zamanda evrensel olanın meşruluğunun bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Spinoza, bu evrensel yargıları eleştirir. Spinoza'ya göre " zihin bu üçüyle öyle çelinmiştir durumdadır ki, başka herhangi bir iyiyi düşünmekten bütünüyle acizdir".¹⁴⁵ Zihin, duyusal hazza kendini kaptırdığından, insan erdemli duygulanışlar gerçekleştiremeyecektir. Aynı şekilde insan gerçek iyi olanın bilgisinden yoksun kalacağından özgürlüğünü gerçekleştiremez. Özgürlük, aklın kendisini geliştirebildiği, duygulanışlar sonucu ortaya çıkar. İnsan, zihnen bu duygulara tabi olduğu sürece özgür olamaz. Servet ve itibar amaç haline geldiğinde en yüksek iyi, insan için bu tür duygular olacaktır. İnsan bu amaçları gerçekleştirmede nihai olarak yıkım, pişmanlık söz konusu olacaktır. İnsan, amaçları karşısında çoğu zaman kendi duygulanışları altında davranır. Spinoza, " insanın kendi duygulanışlarını yöneltme ve azaltmadaki güçsüzlüğüne kölelik" der.¹⁴⁶ İnsan, gerçekte duygulanışların bilgisine sahip olmadığı için köledir.

İnsan aklın kurallarınca davranmadığında, kendi dışındaki bireylerin baskısı altına girecektir. Bu da insanı özgür değil, köle yapacaktır. Spinoza'ya göre "insan çoğu kere baskı altında olmasına ve en iyisini görerek en kötüsünü yapmasına sebep olan bir servete sahiptir".¹⁴⁷ Nitekim insanın öncelikle bir tercih yapabildiğine ve bu noktadan yola çıkarak, insan Tanrı'ya kıyasla özgür olamaz. Tercihler çoğu kere dış bir nedenin sonucudur. Spinoza'ya göre insan, doğa yasaları karşısında değil, ama yalnızca kendi doğası gereği özgür olabilir. İnsan iyi olanı görmesine rağmen, kötünün peşinden gidecek güce sahipse, bu gücü iyi olanı elde etmede de kullanabilir. Spinoza'ya göre herkes böyle bir yaşamı seçemez. Duyusal haz, insanı

---

¹⁴¹ Deleuze, 2013:269

¹⁴² Palancı, 2016:13

¹⁴³ Spinoza, 2016:200

¹⁴⁴ Spinoza, 2015:40

¹⁴⁵ Spinoza, 2015:40

¹⁴⁶ Spinoza, 2016:197

¹⁴⁷ Spinoza, 2016:197

aklın yasaları altındaki yaşamdan koparabilir. İnsan duyularına tabidir. İnsanın güçlü olması, aklın yasalarına bağlı olmasıyla ilgilidir. Güçsüzlüğü ise duygulanışların kontrolsüz olmasıdır. Spinoza'ya göre “ insanın varlıkta sürüp gitmesine sebep olan güç sınırlıdır ve dış nedenlerin gücü tarafından sonsuzca aşılmıştır”.¹⁴⁸

İnsan, ya kendi doğası gereği kör arzular peşine düşer, köle olur ya da doğa'nın yasaları uyarınca eylemde bulunmaya çalışarak, özgür olur. “ İyi ve kötü hakkında doğru bilgiden doğan bir arzu, hükmü altında bulunduğu duygulanışlardan doğar, başka birçok arzularla söndürülebilir ya da azaltılabilir”.¹⁴⁹ Doğada zorunlu bir uyum vardır. İnsan, bu uyumu bildiği ölçüde doğa'ya uyum sağlar. Doğada, iyi, kötü söz konusu olmadığına göre ve her şey zorunlu olarak işler. İnsan doğasından kaynaklanan bu tür duyguları bastırmak ya da ortadan kaldırmak yerine, insanın kendisiyle yüzleşerek “kendi özünü bulmasının, giderek kendini güçlendirmesinin ve yaşamından mutlu olmasının” koşullarını oluşturması gerekir.¹⁵⁰ İnsan sadece kendisini olumlayan bir doğaya sahip değildir. Aynı zamanda başka bireylerin oluşturduğu tehlikelerle de karşı karşıyadır.

İnsan, karşılaştığı tehlikeler karşısında mücadele sonucu elde ettiği kazanımlarının yanı sıra aynı zaman da “özgür insan tehlikelere karşı muzaffer olmak için istediği aynı erdemle tehlikelerden kaçınarak”, tercihte bulunabilir.¹⁵¹ İnsanın tehlikeler karşısındaki bu çelişik durumu, Spinoza felsefesinde olumlanır. “ Özgür insan aynı ruh niteliği, zekâ uyanıklığı ile savaş kadar kaçmayı da seçer”.¹⁵² Akıl hayatta kalma gücünü gösterme yetkinliğe sahiptir. İnsan eylemini, duygulanışlar mı yoksa Akıl mı belirler? sorusu aslında Spinoza'nın etik bağlamında özgürlük anlayışına da cevaptır. Aklın ilkeleri doğanın bilgisini verir. Bilgi ölçüsünde insan eylemde bulunduğu sürece özgür olur. Spinoza'ya göre insan, kendi doğası gereği duyguları altında eylemde bulunduğu sürece köle durumunu aşamayacaktır.

3.2.2.3.1. Arzu

Özgürlük sorunu, insan arzularının yönelimiyle ilişkilidir. İnsan, duygularına tabi olarak davranır. Bu duygulanışlar olmadan aslında insanın varlığından da söz edilemeyeceği açıktır. Spinoza'ya göre biz insanlar duygulanışlara “ maruz kalmadan arz edemeyiz ve arzu edemeyiz”.¹⁵³ İnsan, duygulanışlara maruz kalmadan duyumsayamıyorsa, o halde duygulanışlar, insanın doğasında vardır. İnsanlar, sahip olduğu duygu ve duygulanışlar sayesinde arzu ederler. Spinoza'ya göre “ arzu, insanın kendisinde verilmiş olan herhangi bir duygulanışla bir şey

---

¹⁴⁸Spinoza, 2016:203

¹⁴⁹Arıcan, 2015:149

¹⁵⁰Bir, 2016:39

¹⁵¹Arıcan, 2015:149

¹⁵²Arıcan, 2015:149

¹⁵³Zelyüt, 2010:73

yapması gerektirilmiş olarak düşünülmesi bakımından, o insanın özüdür".¹⁵⁴ İnsanın özünü oluşturan şey arzuysa, insan özü gereği, "doğrudan doğruya iyi olanı isteyen, faydalı olanın aranması için yaşayan ve varlığını koruyan kimsedir".¹⁵⁵ Spinoza'ya göre bu arzu akla dayanır. İnsanın erdemli ve özgür olabilmesi için öncelikle kendi varlığını koruması ve akla göre davranması gerekir.

Spinoza, yaşam felsefesince uzanan tüm önermelerde bir şeyin yoksunluğunu değil, var olanı yaşamla bağımlı oluşturur. İnsanın nihai amacı olan hoşnutluk, arzu duygusuyla bağlantılıdır. İnsanın yaşamdaki amacı kendi varlığını sürdürme arzudur. Spinoza'ya göre " her şey kendi varlığında devam etmek için elinden gelen bütün çabaları yapar".¹⁵⁶ Nitekim bu çaba insanın özüdür. Spinoza, "bu çabaya conatus der. Hiçbir şey kendi doğasından gelenden başka bir şeyi yapamaz".¹⁵⁷ Doğa, tüm bedenleri belli bir özle belirlemiştir. İnsan eylemlerini belirleyen şey, bu çabadır. İnsan bir şey yaparsa, bu insanın kendi özünün ya da çabasının bir sonucudur. Bununla birlikte " her şey kendini korumaya, güç ve etkinliğini artırmaya eğilimlidir".¹⁵⁸ Spinoza'ya göre aynı zamanda bu kendini koruma çabası, ruh ve ruh ile beden birlikteliği için geçerli olduğunda farklı adlandırılabilir. Ruh için çaba 'irade', ruh ve beden birliği için 'iştah' adını alır. İştah insanın özü gereği " tabiatından zorunlu olarak kendi korunmasına yarayan her şey çıkar".¹⁵⁹ Spinoza'ya göre arzu ve iştah tam olarak aynı şey değildir. İkisinin arasındaki fark: " Arzu, hem bir iştahdır hem de bu iştahın şuuruna sahip olmaktır".¹⁶⁰ Arzu daha kapsayıcı ve insandaki bu yönelimin bir bilinçli isteğe evirildiğinin bir ifadesidir. İnsanın kendisini korumadaki arzu, bir tür güç (potentia) içerir. Arzu ettiği şeye karşı gösterdiği eğilim ancak bu güçle açıklanabilir. Spinoza'nın etiği bakımından, çabada ya da arzuda; "mesele her zaman kudret ve güç meselesidir, başka bir şey değildir. Gerçek Doğa yasaları, ödev kuralları değil, kudret normlarıdır".¹⁶¹ İnsan bedeninin, tabiatı gereği duygulanışlara maruz kalması ve bu duygulanışların insanda bir takım etkiler bırakarak, bu etkilenişler ölçüsünde davranmaya belirlenmesi bu kudret normlarıyla ilişkilidir.

Doğa yasaları, şeyleri belli bir güç ve zorunluluk içinde varlığa getirir. İnsan da kendisini korumada, bu gücü gösterir. İnsanda arzu güç olarak ortaya çıktığında, insan şeylere bu ölçüde eğilim gösterir. Bu arzu ne kadar aklın kontrolündeysen, o kadar özgür olur. Spinoza, arzuyu, insanın birçok farklı yeteneklerinin değişimlerini olarak algılar. Arzu, insanın actuel özünü ifade ettiği söylenebilir. Çaba durumu sadece insan bedeni için değil aynı şekilde insan ruhu için de

---

¹⁵⁴ Spinoza, 2016:180

¹⁵⁵ Arıcan, 2015:148

¹⁵⁶ Spinoza, 2016:137

¹⁵⁷ Copleston, 2013:43

¹⁵⁸ Copleston, 2013:43

¹⁵⁹ Spinoza, 2016:139

¹⁶⁰ Spinoza, 2016:139

¹⁶¹ Deleuze, 2013:269

geçerlidir. Ruh sadece upuygun fikirlere sahip değildir. Aynı zamanda bulanık fikirlere de sahiptir. “ Kendi varoluşunu belirli bir sürede saklamak için çabalar ve onda kendi çabasının şuuru vardır”.¹⁶² İster açık seçik olsun, ister karışık, bulanık olsun ruhun özünü ya da arzuyu oluşturan bu fikirlerdir. Ruhun kendi çabasının bilinci bakımından; “ruh beden in duygulanışlarının fikirleri aracılığıyla kendi hakkında içten bir şuur a zorunlu olarak sahip olduğundan, kendi çabası için de içten bir şuur a sahiptir”.¹⁶³ İnsan, kendini koruma arzusu içindeyse, arzu kendi başına ele alındığında bu çabası gereği, içinde kendisini yok edecek bir şey barındırmaz. Spinoza, “arzuyu var olmaya dönük bir çaba ile ilişkilendirir”.¹⁶⁴ Bununla birlikte insanın eylemlerini hangi nedenlere bağlı olarak gerçekleştirdiği önemlidir. “Arzu ruhun iyi saydığı bir şeye olan meylidir”.¹⁶⁵ Arzunun nesnesi kendi dışında başka bir şeyse, o halde insan yalnızca arzu ile eylemde bulunacak olsa, başka bireylere yöneleceğinden özgürlüğü söz konusu olamayacaktır. Spinoza’ya göre aklın kontrolünde ya da akıldan kaynaklı bir arzu insanı özgürleştirebilir.

3.2.2.3.2. Tutkular

İnsan, tutkularından arınmak yerine bilgisine sahip olarak özgür olur. İnsan beden ve düşünme moduslarından oluşan bir varlıktır. Moduslar, Tanrı’nın sıfatlarının birer görünüşleri olması hasebiyle duygulanışlara açıktır. Spinoza’ya göre “insanlar, zorunlu olarak, daima tutkulara tabidir. Bu tabiiyet hem doğa hem de doğamız gereğidir. Bizler duygulanılmaksızın duygulanamayız”.¹⁶⁶ Bir beden başka bir bedenle duygulanmadığı sürece, düşüncede o beden in fikri de oluşmaz. Tanrı, tüm şeylerin açık seçik bilgisine sahip olduğundan bu tür duygulanışlar Tanrı’da yoktur. “Bir tutku olan duygu açık ve seçik bir ideasını oluşturur oluşturmaz bir tutku olmaya son verir”.¹⁶⁷ İnsan beden in bir takım duygulanımları (affectioları) vardır. Duygulanışlar; sevinç ve kederdir. Spinoza’ya göre sevinç, “ insanın daha az bir yetkinlikten daha büyük bir yetkinliğe geçişidir. Keder ise insanın daha büyük bir yetkinlikten daha az bir yetkinliğe geçişidir”.¹⁶⁸ Bu iki duygu, kendi başlarına bir şey ifade etmez. Ancak bir beden başka bir bedenle duygulanabilir. Spinoza’ya göre arzular kendi başlarına bir anlam teşkil etseydi; insanlar, bu duygulanışa sahip olduklarında bu duygulanışın olup olmaması bir şey ifade etmezdi. İnsan, o duygulanışın bilgisine sahip olduğunda varlığı da kalkmış olur. Bu da bir modus olarak beden ve düşüncenin yapabileceği bir şey değildir. Spinoza’ya göre insan upuygun

---

¹⁶² Spinoza, 2016:138

¹⁶³ Spinoza, 2016:139

¹⁶⁴ Aksoy, 2017:11

¹⁶⁵ Spinoza, 2015:114

¹⁶⁶ Zelyüt, 2010:73

¹⁶⁷ Spinoza, 2009:245

¹⁶⁸ Spinoza, 2016:181

fikirlerle sahip olduğunda ruhu da etkindir. Aksi durumda ruh tutkuların etkisi altındaysa, edilgin durumdadır. Duygularının bilgisi eylemlerimiz açısından önemli olduğunu Spinoza, açık bir şekilde ifade eder. Spinoza'ya göre“ duyguyu ne denli tanırsak o denli gücümüz içindedir ve anlık onun karşısında o denli az edilgin” olacaktır.¹⁶⁹

İnsan bedeni, varlığını sürdürmek için çaba göstereceğinden bu çabayla başka bedenlerle karşılaşır ve beden içinde bir takım devinimler oluşur. Devinimlerle birlikte “ bedenimizin eylem gücünü arttıran ya da azaltan, ona yardım eden ya da onu engelleyen her ne olursa olsun bunun düşüncesi anlığımızın düşünme gücünü artırır ya da azaltır”.¹⁷⁰ Bedenimizin karşılaştığı bedenler kadar duygulanışlar oluşacaktır ve bu duygulanışların düşüncede karşılık geldiği birer fikri olacaktır. “Her karşılaşma bir karışma” olarak görülür.¹⁷¹ Duygulanışlara maruz kalan bir insanın eylemlerini iyi ve kötü olarak nasıl belirleyeceği ise o insanın duygulanışları nasıl kontrol edeceği ile ilgilidir. İnsan, eylem gücü bakımından doğasına ve doğa kurallarına uygun eylemlerse sevinç duygulanışıyla duygulanacaktır. İnsan “zorunlu olarak varlığını korumaya ve eksiksizleştirmeye”, çalışacağından bu çabası sayesinde sevinç duyacaktır.¹⁷² Duygulanışlar, etkilendiği bedenden çok, etkilenilen bedende kendilerini gösterirler. Bir beden başka bir bedenle karşılaştığında, karşılaştığı beden, hangi etkiye sahip olursa olsun o beden, karşılaştığı bedenin etkilerine tesadüfen de olsa maruz kalacaktır. Dolayısıyla“affectio (duygulanışlar), değiştiren bedenin doğasını içerecektir”.¹⁷³

Bedendeki değişimler, aslında kendi dışındaki bedenlerle karşılaştığında gerçekleşir. Çünkü her bedenin etkileniş dereceleri farklıdır. “Kötü bir karşılaşma yaptığımızda bu benimkine karışan bedenin benim oluşturuca oranımı yıktığı, ya da bağımlı oranlarımdan birini yıkmaya eğilimli olduğu anlamına gelir”.¹⁷⁴ Sevinç, insan bedeninin sahip olduğu bu oranla bağdaşır. Bir beden, başka bir bedenle ya da cisimle karşılaştığında duyumsadığı duygulanış, bedenin gücünü artırıyorsa bu duygulanış, insan tabiatına uygundur. Spinoza'ya göre her bedenin duygulanışı farklı olduğu için; her insan da kendisine has karaktere sahiptir. Her insan kendi karakterinin oranında duygulanacağından, karakterine uygun bir duygulanışa maruz kaldığında sevinç duyacağını, aksine herhangi bir duygulanışın, doğasını yıkacak bir eğilimi varsa o insan kederlenecektir.

İnsan, kendi dışındaki bireylerle karşılaştığında, ortak mefhumlara göre değil, çoğu zaman kendi doğasında o bireyin izlekleri ölçüsünde davranır. Bu izlekler, kişinin eğilim gösterdiği tutkulardır. Ortak mefhumlara karşılık gelen “akıl, insan özgürleştirirken, tutku ise

---

¹⁶⁹ Spinoza, 2009:246

¹⁷⁰Copleston, 2013:44

¹⁷¹ Çiftçi, 2017:267

¹⁷²Copleston, 2013:44

¹⁷³ Deleuze, 2000:20

¹⁷⁴ Deleuze, 2000:23

onu bilmediği bir yere sürükleyecektir”.¹⁷⁵ Duygulanışlarına bağlı olarak insan, özgür eylemde bulunur ya da köle olur. İnsan özgürleşmek için, kederli duygulanışlardan kaçmak ya da bu duygulanışları aklın kontrolüne almak gerekir. İnsan bu beden duygulanışların bilgisine sahip olduğunda ve bilgi ölçüsünde eylediğinde erdemli ve özgür bir birey olur. Aksine “bir beden in etkilenme, duygulanma gücünü bilmediğimiz ölçüde, bunu yalnızca karşılaşmaların tesadüfleriyle öğrenebilecek durumdaysak” bu duygulanışlar biz insanları erdemli eylemekten alıkoyacaktır.¹⁷⁶ Spinoza felsefesinde bir beden in ne yapabileceğini öncelikle bilinmesi gerekiyor. Eğer beden in ne yapabileceği bilinirse düşünce ve beden arasındaki “ etkileşim probleminin doğmadığı ve doğmayacağını da kabul edilmelidir”.¹⁷⁷

Spinoza, beden ve düşünceyi birbirine indirgeyerek değil, ikisini aynı şey olarak görür. “Bir beden onu oluşturan oranların toplamıyla tanımlanmalıdır. Ya da aynı kapıya çıkmak üzere, duygulanma, etkilenme gücüne, kudretine göre tanımlanmalıdır”.¹⁷⁸ Bir beden, başka bir beden ya da cisimle duygulandığında, beden in yapabileceği şeyden mahrum bırakıyorsa, bu duygulanış, bedendeki her hangi bir parçasını değiştirip dağıtıyorsa ve bu bedendeki değişim, insan ruhunda aynı paralellikte etki bırakır.

3.2.2.3.3. İnsan Özgürlüğünde Erdem ve Bilgelik

Spinoza, yaşamı olumlar. Diğer varlıklar gibi, insan da doğası gereği yaşamda kalmak ister. Ancak insan diğer varlıklardan farklı olarak değerler oluşturacak güce sahiptir. Bu güç, Spinoza felsefesinde erdeme (vertu) karşılık gelir. Spinoza’ya göre erdem, “sırf kendi tabiatının kanunlarıyla tanınabilen bazı şeyleri yapmak gücüne sahip olmak bakımından, insanın özü ya da doğasıdır”.¹⁷⁹ İnsan tabiatı gereği yalnızca akli sayesinde davranmaz, aynı zamanda duygulanışlara da maruz kalır. İnsan bu duygulanışların etkisindeyken ruhu edilgin durumdadır. İnsan ruhu duygulara daldığı sürece açık seçik bilgi oluşturamaz. Spinoza, bu insan yaşamının edilginliğinin karşısına akli koyar. “Aklın özü açık ve seçik olarak bilen ruhtur.”¹⁸⁰ Bilen bu ruhun yaşamı, aklın emirleri altında bir yaşamdır. Akli ölçüsünde bilen bu ruhun yaşamı“ erdem yaşamıdır”.¹⁸¹ Aklın ilkeleri ölçüsünde yaşayan böyle bir insan, erdemli olduğu için özgürdür. Akıl na uygun davranan insan kendisi ve yaşamına dair neyin yararlı neyin zararlı olduğunu bilir. Böyle bilgece bir yaşamdaki “insan, kendi tutkularından, başkalarının

---

¹⁷⁵Akarsu, 2011:7

¹⁷⁶ Deleuze, 2000:27

¹⁷⁷Copleston, 2013:26

¹⁷⁸ Deleuze, 2000:27

¹⁷⁹ Spinoza, 2016:201

¹⁸⁰ Erdemli, 1986:131

¹⁸¹Copleston, 2013:48

etkisinden” kendisini kurtarmıştır.¹⁸² Erdemli insan, kendi doğasının gerekliliğini, bilerek yerine getiren kişidir. Hem bedenın duyguları hem de zihnin fikirleri insanda birlik oluştururlar. “Beden ve zihinden oluşan insanın bu birliğı kavraması ise bedenın ve zihnin doğasını bilmesi ile” ilgilidir.¹⁸³

Spinoza’ya göre insan etkilenimleri sonucu bir eylemde bulunur. Bu eylemin erdem ilkesiyle uyuşup uyuşmadığı, etkilendiğı bedenlere karşı göstereceğı tutumla ölçülür. İnsan, “ceza alacağı korkusuyla suç işlemekten kendini alıkoyan bir kişinin, sevgiyle hareket etmesi ve erdemi benimsemesi kesinlikle imkânsızdır”.¹⁸⁴ Bir insan, aklın yerine korku gibi tutkulara meylerse ve bu korku duygusu sayesinde iyi görünmeye çalışsa dahi bu onu erdemli kılmayacaktır. Duygulanıştan kaynaklı davranışlar, güçsüzlüğün bir ifadesiyken, akıl ile Tanrı ve şeylerin bilgisine ulaşarak yaşamak, erdemli olmanın bir ifadesidir. İnsan bu erdemli tavır sayesinde iyi olanı görür ve doğanın ortak faydasından pay alır. Duygulanışların kontrolünden çıkmış bir birey, aklın kontrolündedir. İnsan ancak aklın yasaları altında özgür olabilir. Şeylerin bilgisi ve Tanrı bilgisi aklın yasaları içindedir.

---

¹⁸² Arıcan, 2015:150

¹⁸³ Türkmen Aksu, 2017:9

¹⁸⁴ Spinoza, 2014:158

4. POLİTİK ANLAYIŞINDA İNSANDA ÖZGÜRLÜK SORUNU

Spinoza, Etika'da kanıtlamaya çalıştığı özgürlüğü, Tractatus ve Politik İnceleme eserlerinde pratik karşılığını gösterir. Spinoza insanın, doğa durumunda ve anlaşma sağladığı devlet içinde özgür olup olmadığını belli aksiyomlarla ortaya koymaya çalışır.

Çalışmamızın bu bölümünde özgürlükle bağlantılı olarak, doğa durumundaki insanın tutumu, insanın site içindeki hakları, yönetici erkin hakları ve yönetim biçimleri irdelenecek. Amacımız Spinoza'nın özgürlüğü, hangi politik aşamada sorun olarak gördüğünü ve hangi aşamada özgür olunacağını tartışmak olacak.

4.1. Doğa Durumunda İnsanın Özgürlüğü

Spinoza felsefesinde bir bütün olarak yaşamı anlamak için Tanrı ve insan ilişkisinden doğan bilgiye ihtiyaç varken, politik yaşamı anlamak için ise devlet ile yurttaş arasındaki ilişkiden doğan bilgiye ihtiyaç vardır. Spinoza'ya göre politik yaşamın nedenlerinin bilgisini “akıl öğretilerinden değil de insanların ortak doğasından” anlaşılması gerekir.¹⁸⁵ Ortak insan doğası, sadece doğa yasalarının geçerli olduğu durumda anlaşılır. Doğa durumunda insan, mutlak aklın yasaları altında olmadığından, insanın, doğanın kendisine verdiği, koruma duygusu ve bu duygu sayesinde neyi araması gerektiğinden başka bir yetisi yoktur. Doğa durumu, tamamen akıldan yoksun insan birlikteliği olarak da anlaşılmalıdır. Spinoza'ya göre akıl da insan doğasına aittir. Doğa durumunda “insan kendi doğasının yasalarına göre yaptığı her şeyi doğanın egemen hakkı uyarınca yapar”.¹⁸⁶ Buradan hareketle insan, doğanın tahakkümü altında özgür müdür? sorusu Spinoza açısından yaşam ve doğanın, özgürlüğe alan açıp açmadığı noktasında önem kazanır. Özgürlük, bütün yaşam içinde değerlendirildiğinde; varlığa zorlanmış olan insanın özgürlüğü kısıtlıdır. Bu insanın özgür olamayacağı anlamına gelmez. Nasıl Tanrı, zorunlu yasalar içinde özgürse, insan da ancak aklın belirlediği yasalar içinde özgürdür. Aklın yasaları ortak yaşamı ifade eder.

Spinoza, insanın doğa ve kendi doğası karşısındaki durumunu Etika eserinde “insanın tabii haliyle medeni hal olarak” değerlendirir.¹⁸⁷ Spinoza, doğa durumunda tek bir bireyin, kendi doğası ve doğa karşısındaki durumunu işlemez. Tek tek bireylerin bir arada olduğu haliyle nasıl bir ilişki ağını oluşturduğunu işler. İnsanların içinde bulunduğu doğanın düzeni ve bireyler üzerindeki hakkının ne olduğunun anlaşılması gerekir. Spinoza, “Tabiatın hakkı ve düzeninden,

---

¹⁸⁵Spinoza, 2015:16

¹⁸⁶Spinoza, 2015:18

¹⁸⁷ Spinoza, 2016:226

yalnızca, her bireye ilişkin tabiat kurallarını anlıyorum”¹⁸⁸, der. Var olmuş olan her varlığın kendi tabiatı gereği belirlenmiş davranışlarla eylemde bulunmaya hakkı vardır. Ancak doğada bir güç dengesi vardır. Küçük balığın büyük balığa yem olması gibi birçok güç dengesindeki bireyler, doğada bir takım belirlenmiş yaşam formları halindedir. Doğada güç ölçüsünde belirlenmiş yaşam formu, Tanrısal zorunlu yasaasının özüyle ilgilidir. Doğanın bu gücü, “ mutlak olarak düşünüldüğünde tabiatın, gücü altında olan her şey üzerinde üstün bir hakkı vardır”.¹⁸⁹ Doğanın gücü ve hakkı bu kadar üstünken insan sadece bu hakkı gözeterek davrandığında özgürdür. Ancak doğa durumunda aklın ortak mefhumlarıyla değer biçilmiş bir yaşam söz konusu değildir. “Aklın tutkuları mutlak anlamda denetleyebilmesi mümkün değildir”.¹⁹⁰

Doğa durumunda insan, ortak yarar gözetmediğinden özgür değildir. Doğada her birey kendisini yaşamda tutmak için çaba gösterir. Spinoza’ya göre “insanın hakkı, kendisine ait belirlenmiş gücün uzandığı yere kadar uzanır”¹⁹¹. İnsan, bu belirlenmişliğine rağmen doğası gereği, gücünü, yaşamda kalmak ve bu yaşamı sürdürmek için kullanır. İnsanın özgürlüğü kısmi de olsa bu çaba sayesinde kazanılır. İnsanın çabası aslında doğa durumunda kendisini var olmaya zorlayan Tanrı’yı bilmektir. Bununla birlikte Tanrı bilgisi sayesinde insan mutlu ve özgür olur.

4.1.1. Doğa Durumunda İnsan Doğası ve Özgürlük

Doğa durumunda, insan doğasının işleyişini anlamak için Spinoza’nın genellenebilir yaşam felsefesine bakmak gerekir. Spinoza’nın “tüm felsefesi genelde “doğa”, özelde ise “insan doğası” üzerine kurulmuştur”.¹⁹² Doğa, zorunlu olarak özgürken, insan, kendi doğası gereği, hem doğa karşısında hem bireylerin oluşturduğu topluluk içinde nasıl bir tutum içinde olacağıyla özgürlüğü açıklanabilir. Doğa karşısında “ insanlarla tabiatın diğer bireyleri arasında hiçbir fark”¹⁹³ yoktur. Doğa, bir bütündür. Her birey, doğanın kendisine verdiğiyle varlık gösterir. İnsan ve diğer bireyler aynı doğa içinde; aynı zamanda bir birlerinden farksız olarak conatusuna dalmış durumdadır. Doğaları gereği hayatlarına son verecek tüm tehlikeler karşısında hayatta kalmak ve yaşamlarını sürdürme arzularına dalış, bu noktada olumsal bir anlam ifade eder. “Doğada nedensiz ve doğadan başka bir şey yoktur. Sıkı bir belirlenimciliğin egemen olduğu varlık alanında, insanın bu açıdan herhangi bir ayrıcalık sahibi olduğunu düşünmek saçmadır”.¹⁹⁴ Varlık olarak var olan insan, eylemelerini ister aklın ister duygulanışların kuralları

---

¹⁸⁸ Spinoza, 2016:230

¹⁸⁹ Spinoza, 2016:230

¹⁹⁰Parlar, 2016:151

¹⁹¹ Spinoza, 2016:231

¹⁹²Yıldız, 2012:4

¹⁹³ Spinoza, 2016:231

¹⁹⁴ Bumin, 1996:69

ölçüsünde eylesin, insan ortak bir yaşam paydası etrafında birleşmediği sürece doğa karşısında diğer varlıklardan farklı değildir. Bununla birlikte insan dışındaki bireyler, doğadaki zorunluluğu anlayamadığından, kendilerini de geliştiremez ve özgürleştiremezler. İnsan, yer kaplama ve düşünme tavırlarıyla doğadaki bu zorunluluğu anlayabilir ve kendi doğasının oluşturduğu toplumsallıkta özgür olur.

Doğa, kendi oluşumunun nedenini içinde taşır. Var olmak Tanrı'nın kendi doğasına ait bir güçtür. Diğer var olmaya zorlanmış bireyler de bu güç ölçüsünde varlığa gelirler. Diğer bir deyişle doğa, " kendi düzenlemesinin, kendi nizamının ve tanziminin kuralları ile faaliyet gösterir".¹⁹⁵ İnsan, doğası gereği zorunlu doğa kurallarına tabi olurken, aynı zamanda yaşamda kalmak için de çabaya zorlanır. Bu çaba insanın conatusudur. İnsan, conatusun kendisine bahsettiği gücün, sınırlı olduğunun bilincinde olmadan davranır. İnsanın yaşamda kalması için gösterdiği çaba belirleyici bir unsurdur. Arzu, haset, kin ve sevinç gibi birçok tutkunun bir arada olmalarıyla birlikte bunların ayırımına ya da ortak faydanın farkındalığını ortaya çıkaracak akıl, herkeste aynı değildir. İnsan, doğanın zorunluluğu(determinizm) altındadır. İnsanın doğa durumunda, akıldan yoksun olma durumu söz konusu değildir. İnsan, sadece doğası gereği aklın kontrolünde olmayan arzulara sahiptir. İnsanın tabiatında var olan, bu arzular kendi başlarına kötü şeylerdir. " Sevgi, nefret, öfke, kızgınlık, kıskançlık ve ruhun diğer devinimleri gibi insani duyguları kötülükler olarak değil, ama insan doğasının özellikleri olarak" gösterilebilir.¹⁹⁶ Arzular insanın tabiatına özgü oluşa gelen tavırlardır. İnsana ait tavırlar, insanın birer özelliği olarak kabul edildiğinde, doğa durumunda insanın özgür olması söz konusu değildir. İnsan, doğası gereği arzularının yönelimindedir. Doğa durumunda seçme özgürlüğü, tamamen insan doğasına ait arzuların kontrolü altındadır. İnsan yaşamını tehdit eden tehlikeler karşısında, insanın yaşamda kalmayı tercih etmesi, özgür bir seçim değildir. Doğanın insan doğasında zorunlu olarak varlık gösterdiği zorunluluğun bir sonucudur.

Spinoza'nın doğa hakkındaki özgürlük tanımına bakıldığında bir şeyin oluşa gelmesinde, doğanın seçme sonucu değil, bilakis zorunluluğunun bir sonucu olduğu açıktır. "Doğa bir bireydir, bütün bireyleri kapsayan bir bireydir - doğadan ilişkilerin birleştiği bir düzeni anlamak gerekir ve bütün ilişkilerin de gerçekleşmeleri gerekir".¹⁹⁷ Doğa durumunda insanın özgürlük durumu, arzuya dayalı seçimlerle belirlendiği için insan, bilişsel olarak özgür değildir. İnsan, doğanın bir parçası olduğunun bilincinde ve doğanın kurallarına uyduğu ölçüde özgür olur. Böyle bir durum da aklın kurallarına uygun davranmakla açıklanır. Spinoza'ya göre "insanların yalnızca tabiatın hükümranlığı altında yaşadıkları göz önüne alındığı sürece, henüz

---

¹⁹⁵ Zelyüt, 2010:37

¹⁹⁶Spinoza, 2015:15

¹⁹⁷ Deleuze, 2000:172

akıldan ya da erdemli alışkanlıklardan yoksun olan yalnızca iştahın yasaları altında yaşar".¹⁹⁸ Doğa kuralları, diğer varlıklarda olduğu gibi insanda da aynı belirleyiciliğe sahiptir. İnsan, diğer bireylerden arzu etmek bakımından farklıdır. Spinoza, aklın eşlik ettiği duygu olan arzu yöneliminden hareketle aslında içsel özgürlüğü kurmaya çalışır.

Doğanın belirleyiciliği, doğa durumunda akıl sahibi olan bir bireyin eyleme hakkı ne kadar varsa, akıldan yoksun bir bireyin de eyleme hakkı o kadar vardır. İnsan, Tanrı tarafından sadece varlığa getirilmedi, aynı zamanda nasıl eyleyeceği de belirlendiğinden özgür değildir. "Bir 'O' olayının zorunlu olduğunu söylemek, 'O-değil'in olanağını dışlamak demektir; başka bir deyişle "O, başka türlü olamaz" demektir."¹⁹⁹ Geleneksel bağlamda insanın özgür oluşu, insan olduğundan farklı eylemde bulunabiliyorsa özgürdür. Bu geleneksel düşünce, Spinoza felsefesinde kabul gören bir düşünce değildir. Spinoza'ya göre düşüncelerin temelinde bir tür belirlenmişlik söz konusudur. Aynı zamanda insanlar eylemlerinin farkında olmalarına rağmen, eylemde bulunmaya iten nedenlerin bilgisine sahip değildir. İnsan, eylemde bulunurken aslında bir bakıma anlama yetisinin ya da bedeninin etkileniminden doğan arzuların kontrolü altında davranır. Bu durumda insan, başka türlü davrandığını düşünse de aslında kendi doğası gereği, arzularına tabi olduğunun bilincinde olmadığından sanıldığı gibi özgürce davranmaz.

4.1.1.2. İnsan Doğası ve Özgürlük İlişkisinde İnsanın Doğal hakkı

İnsanın doğal hakkı, özgürlük açısından önemlidir. Hak, kurallara uygunluğu ifade eder. Uygun olan da özgürlüğü ifade eder. Tanrı'dan çıkan, zorunlu yasalara uygun olduğu için Tanrı özgürdür. İnsan da Tanrı tarafından varlığa zorlanmıştır. İnsan, hakkı ölçüsünde davrandığında özgürdür. Tanrı sayesinde var olan insanın doğal hakkı yine Tanrı'ya bağlanarak anlaşılır. Spinoza'ya göre "doğadaki her varlık, hem var olmak hem de eylemde bulunmak için sahip olduğu gücün hakkını doğadan alır".²⁰⁰ Tanrı, gücü sayesinde özgürdür. Spinoza felsefesinde Tanrı her şeyin üzerinde hakkı olan bir varlıktır. Tanrı, her şeyin var olma nedenidir. Doğal hak, Spinoza'da doğanın yasaları ve gücü uyarınca olan, her şey olarak anlaşılır. Her bireyin bu doğal hakkı, gücünün yettiği yere kadardır. Bu nedenle her birey, kendi doğasının gerekliliği kadar davrandığı sürece, doğanın yasaları altında ve doğaya içkin olarak kendi gücü ölçüsünde eyleyebilir. Spinoza'ya göre aynı zamanda "insanlar, edilgiler (pasif haller) olan duygulanışların hükmü altında bulunmak bakımından tabiatça birbirlerinden farklı olabilirler ve bundan dolayı aynı insan değişik ve kararsızdır".²⁰¹ Nitekim insanın her duygulanışı kendi tabiatı altında değerlendirmesi yetmez. Aynı zamanda insanın duygulandığı dış nesnelere etkisi de önemlidir.

---

¹⁹⁸ Spinoza, 2016:231

¹⁹⁹ Cottingham, 2003:68

²⁰⁰ Spinoza, 2015:18

²⁰¹ Spinoza, 2016:220

İnsan her duygulanışın, bir nesnesi olduğunu görmelidir. İnsan, her nesne karşısında farklı duygulanır.

Spinoza'ya göre insanların, edilgi duygulanışlar altında farklı davranmaları sonucu birbirleriyle karşı karşıya gelebilmeleri olanaklıdır. Böyle bir durumun olanağı, "doğanın insan usunun insanın sakınımasını amaçlayan yasaları tarafından sınırlanmıştıdır".²⁰² İnsan doğal hakkı gereği kendisini yaşamda tutacak faydalı şeyler elde etme noktasında, gerektiğinde kurnazlık sergileyebilir. İnsanın tabiatında bulunan bu tarz istek ve güç, doğa tarafından verilmiştir. İnsanın gücünün sınırına kadar ulaşma hakkı kendi içinde barındırır. İnsanın tabii hakkı, doğa durumunda bir başkasının arzusuna göre yaşam formu kazanmaz. Kendi duygulanışları altında neyin kendisini güçlendirdiğinin peşindedir. Tam olarak özgürlük söz konusu olmasa da conatusun etkisiyle, kendi eyleme hakkının peşinde olacaktır. " Herkesin içinde doğup ömrünün büyük bölümünü geçirdiği, tabiatın hakkı ve düzeni, kimsenin arzu etmeyeceği ve yapamayacağı şey dışında, hiçbir şeyi yasaklamaz".²⁰³ İnsanlar, doğa tarafından belirlenmiş olandan başka bir şekilde eyleyemeyeceğinden ve doğa salt akıl yasalarıyla belirlenmez. Her birey kendi duygulanışları altında davranmaya açıktır.

4.2. Doğa Yasaları Karşısında İnsanın Özgürlüğü

İnsanın akıl ile değil de arzularıyla belirlediği bir yaşam söz konusudur. İyi ve kötü kavramlar doğa durumunda bir anlam ifade etmez. Hayatta kalma bakımından arzuları güçlü kılan duygulanışlar olarak vardır. İnsan, sadece toplumsal yasanın altında iyi ve kötü duyguları edinir. Doğa'nın gücü altında olan bireylerin gücü yine doğadan kaynaklanır. Spinoza' bu durumu yadsımaz. İyi ve kötü duygular, doğaya atfedilir. Ancak bu atıf Tanrının, gücüyle ve zorunluluk ilkesiyle bağdaşmaz. Bunun aksine Tanrı, iyi ya da kötü duyguların barındırıcısı değil, tamamen zorunluluk ilkesi sonucu var olandır. Bu ortak mefhumlar insan doğasına ait şeylerdir. İnsanların iyi ve kötü gördüğü şeyler hakkındaki düşünceleri, kendi tabiatlarından kaynaklanır.

Tanrı, iyi ve kötü duygular arasında seçim yapmadan, doğrudan ürettiği şeylere sebep olduğu için ve Tanrı'nın bu eylemi, özünün zorunlu yasalarından kaynaklandığı için özgürdür. İnsanlarda böyle bir durumun olmamasının nedeni yine Tanrının kendisidir. " Tabiat onlara başka bir şey vermemiş ve onları sağlıklı akıl izleyerek yaşamının edimsel gücünden yoksun bırakmıştır".²⁰⁴ Doğada zayıf olan, güçlü olanın yasaları altında davranır. İnsan ise kör arzular altında davranır. İnsan da ancak bu kör arzularına karşı çaba gösterir ve kendi aklın yasaları

---

²⁰²Copleston, 2013:58

²⁰³ Spinoza, 2016:232

²⁰⁴ Spinoza, 2016:231

uyarınca eyleser, özgür olur. İnsanın aklın yasalarına göre davranması; Tanrı'nın yasalarını ve kendi tabiatın yasalarının bilgisini taşıdığını gösterir. Spinoza'ya göre doğa durumunda herkes akıldan pay almadığı gibi, tabiat da aklın yasalarına göre var olmuş değildir. İnsan doğduğunda hemen her şeyden bihaberdir. İnsan, aklın yasalarına ulaşınca kadar, yaşamlarının büyük bir bölümü, arzuların yönelimi altında geçirmiştir. Spinoza'ya göre " yine de bu süre içinde yaşamak ve ellerinden geldiğince varlıklarını korumak, yani bunu yalnızca iştahın itkisiyle (appetitus) yapmak zorundadırlar".²⁰⁵ İnsanda arzuya bağlı bir yönelim olduğu sürece, doğal olarak akılsal bir yasadan bahsedilemez.

Spinoza felsefesinde insan, doğa durumunda yalnız başına bir çaba içinde değildir. Her birey kendi yaşamı için çaba gösterir. İnsan diğer bireyler gibi, kendi bedeni ve düşünmesi sayesinde, doğal hakkını elde etmede ve elde tutmada hakkı vardır. Bu hakka, Tanrıdan dolayı sahiptir. Aynı zamanda Tanrı gücünün üstünde başka bir güç olmadığından, doğal hakkı, bu tek güç tarafından da korunmuş olur. Başka bir güç daha olmuş olsaydı, bu farklı güç başka türlü varlıklar da yaratabildiği gibi, bu varlıkların devamını sağlamada da aynı gücü kullanması beklenir. Güçlerin bir arada olmalarından da söz edilemeyeceği gibi doğal hak da korunamazdı. Spinoza felsefesindeki insanın doğal hakkı, Tanrı tarafından hem korunduğunu hem de bu doğal hakkın kör arzularla belirlendiğini söylemek, bir çelişki barındırmaz mı? sorusu önemlidir. Spinoza, insan doğasının, aklın kurallarıyla değil, arzuların yönelimleriyle belirlendiği ve insanın bu arzuların hükmü altında olduğunu ifade eder. İnsan, doğada arzuya eylem gösterdiğinde, asıl olarak kendi doğasını önceleyeceğinden doğanın zorunlu yasalarını anlayamayarak edilgin duyguların kontrolüne girecektir. "İnsanın etkin ya da edilgin eylemlerini" bilmesiyle birlikte doğal hakkını bilir.²⁰⁶ Bu bağlamda insan, kendi doğasının ifadesi ya da tezahürü olan özgürlüğün sanısına kapılır. Duyguların insan doğasında yarattığı özgürlük sanısı, insanda probleme dönüşerek, özgürlüğün ne olduğunu sorgulamaya açar. Gerçek özgürlüğün var olması, insanda anlamsal olarak bir bütün oluşturur. Doğa yasaları karşısında, insanın doğası kölelik ya da güç dengesini oluşturmuş olmasaydı özgürlük problem olmazdı. Doğa, insan doğasına ait bir takım duygulanım özellikleriyle beraber varlığa getirmeye zorladığından, özgürlük, insan doğasında probleme dönüşmüştür. "Kendi doğası üstüne doğru bilgisi olan kendi gerçeğini kavrar" ve özgür olur.²⁰⁷

Spinoza felsefesinin özünde yaşama atfedilen bir değer olduğu düşünüldüğünde her iki durumda; ister kör arzular altında ister aklın kuralları altında olsun, doğanın bir parçası olarak yaşamda kalmak önceliklidir. Doğada bir belirlenimciliğin söz konusu olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak, bireylerin içinde bulunduğu bu belirlenmişlikte yaşamda kalma ve

---

²⁰⁵ Spinoza, 2016:231

²⁰⁶Karagöz Yeke, 2011:108.

²⁰⁷ Erdemli, 1986:152

yaşamını sürdürme gücünün de bu zorunluluk içinde olduğunu kabul etmek gerekir. Bu çelişki Spinoza'ya göre doğada değil, insan doğasına ait bir çelişkidir. Doğanın üstün gücü altında bulunan tüm bireyler, doğanın bir parçasıdır. İnsan, ister akıl ile eylesin ister sadece kör arzusuyla davransın, üstün güç altında eylediği sürece, yaşamda kalmaya çabalar. İnsanın var olması da doğanın var etme gücü ile ilişkilidir. İnsan, bu belirlenmişliğin dışında eyleyemez. Spinoza'ya göre insanın eylemlerini belirleyen ister doğa ister insanın kendi tabiatı olsun “ doğanın gücüyle ilişkilendirilmelidir”.²⁰⁸ İnsanın doğal hakkı, bu evrensel gücün kurallarına bağlı olarak işler.

Spinoza'ya göre doğa durumunda ve tabiatın kurallarına rağmen insan kendisini özgür bir birey olarak düşünür. Belirlenmişlik durumunda insanın özgürlüğü, söz konusu değildir. Spinoza'ya göre “ bir bebek süt içmeyi, öfkeli bir çocuk intikam almayı, bir korkaksa kaçmayı özgürce istediğini düşünür ve bu gibi birçok kişi her hangi bir itkinin ayartısıyla değil, zihnin özgür kararıyla hareket ettiklerine inanır”.²⁰⁹ İnsanın bedeni ve düşünmesi başka bir şeyden etkilendiğinin bilincindedir. Buna rağmen bu etkilenişin nedenlerini göz ardı ettiği için özgür olduğunu düşünür. Spinoza'ya göre bu düşünceye insan doğuştan sahip olduğu için böyle düşünmekten kendisini alıkoyamaz. “ Eğer insanlar özgür doğsalardı, özgür oldukları süre boyunca iyi veya kötü şey hakkında hiçbir kavram oluşturmayacaklardı”.²¹⁰ Doğa, kendi içinde talep kar bir devinime sahip değildir. Aksine zorunlu olarak oluşum gösterir. İyi ve kötü kavramların zorunluluk işlevselliğinde bir karşılık bulamaması doğa ilgili değildir. İnsanın kendi doğasıyla ilgilidir. Bu da olgusal olarak insanın varlıksal çelişkisi olurdu. İnsan, kendi doğası gereği davranır. Varoluşsallığı Tanrı'dadır. İnsanın, şeyler hakkında iyi ya da kötü olarak değerlendirme yetisi, insanın neyi ne kadar bildiğiyle ilişkilidir. Tanrı, zorunluluk yasası gereği, şeylerin upuygun bilgisine sahiptir. Doğada iyi veya kötü duyguların bir anlamı yoktur. İnsanın bilgisi doğada uygunluğu arar. Bu nedenle iyi ve kötü insanın bilgi derecesiyle ilgilidir. İnsan bilgi elde edebildiği için Spinoza'ya göre insan, ortak yararda bir anlaşma sağlayabilir. “ İnsan tabiatının evrensel bir yasası uyarınca, kimse iyi olduğuna karar verdiği bir şeyden vazgeçmez; yeter ki daha büyük bir iyilik ummasın ya da daha büyük bir kötülükten çekinmesin”.²¹¹ Aynı şekilde kimse daha büyük kötülük olmaması durumunda kötülüğe de boyun eğmek istemez.

Spinoza'ya göre İnsan iki kötü şeyden birini tercih etmeye zorlandığında, hangisi daha az kötüyse onu tercih etmek zorunda kalır. İki iyilik noktasında tercih yapmaktaysa hangisi daha büyük bir iyilikse onu seçer. İnsanların doğal hakları uyarınca her şey üzerinde hakları olduğundan bu haklarından vazgeçmeyecekleri de açıktır. Bir şey “ yararlı değilse, hiçbir

---

²⁰⁸Spinoza, 2015:19

²⁰⁹Spinoza, 2014:295

²¹⁰Spinoza, 2016:250

²¹¹ Spinoza, 2016:233

antlaşmanın hükmü olmaz".²¹² Aynı zamanda taraflar arasında, yararın sona erdiği noktada da sözleşme bozulur. Doğal durumda herkesin her şey üstünde hakkı olduğu sürece, herkes o şeyleri elde etme çabasını sürdürür. Eğer bir insan, başka bir insanı sözleşmeye uymaya zorlarsa ve diğeri buna boyun eğerse işte bu noktada, o insan, diğere köle de olmuş olacaktır. Doğal durum, insan yaşamı bakımından olumsuzdur. İyi, kötü, günah gibi duygular söz konusu değildir. İnsan, yaşamın temel ihtiyaçlarına odaklıdır. İnsan gücü ölçüsünde davranır. Bu güçle birlikte insanın kendi doğası gereği sergilediği çatışmacı tavrı, Spinoza açısından olumsuz olarak değerlendirilmez. Herkesin doğa durumunda yaşama hakkının olması ve bu hakkı elde etmedeki çabası meşrudur. Spinoza'ya göre bu çatışmacı durumda, kötü olandan kaçmak ve kendi yararına olana yönelmek; aklın yasalarınca belirlendiğinde ideal bir yaşam kurulur. Spinoza'ya göre " kimse düşmanlık, kin, öfke ve hileler arasında korkuya kapılmadan ve elinden geldiğince bunlardan kaçınmaya çalışmadan yaşayamaz".²¹³ Aklın kuralları altında bir yaşam söz konusu değilse, herkes kendi çabasıdaysa herhangi bir yarar etrafında birleşmelerinden de söz edilemez. Böyle bir durumda insan, aklına itibar etmediğinden korku ve endişe içinde yaşamaya mahkûm olacaktır. İnsanların korkularından uzak olması ve kendilerini koruyabilmeleri için ortak söz verme noktasında birleşmeleri gerekir. Bu ortak yarar için verdikleri söz ile ortak hareket etmeye yönelebilirler. Öncelikle insanların bunu yapabilmeleri için " her birinin tabii olarak her şey üzerindeki hakkının topluca kullanılmasını ve bu hakkın, artık her insanın gücü ve iştahı değil, topluca herkesin gücü ve iradesince" oluşturulduğu ortak yasaların geçerli olması gerekir.²¹⁴ Bu yasalar, ortak yararı gözeten aklın ürünleri olmalıdır. İnsanlar, aklın kurallarıyla eylem göstermezse, iştahları her birini kendi başlarına bırakacaktır.

İştah herkesi farklı yönere doğru sürüklerken, ortak yarara ulaşamadıkları gibi akıl da bir o kadar gelişmemiş olacaktır. Aklın kurallarına uymaya başladıklarında kimse akılsız görünmek istemez. İnsanda doğal durumdaki duyguları öne çıktığında, akıl bu duyguları kontrol altına almaya başlar. Aklın kuralları sayesinde insan kendi doğasını ve doğanın zorunlu yasalarını bileceğinden, özgürlüğünü kurmada etkinliği daha da artacaktır. Herkes, aklın yasaları altında kendisini gerçekleştirme potansiyeline sahip değildir. Doğal durumda, insanın kendisine karşı olan sorumluluğu, conatusun yönlendirmesi ile ilişkilidir. Yaşamda kalma çabası daha güçlü ve daha önemlidir. Spinoza'ya göre aklın kuralları altında birleşmek ise bireyi yararlı olana daha az bir çabayla yaklaştıracaktır. Bireyin karşılaştığı her hangi bir sorun karşısında ortak güç devreye girer ve bireyin lehine ve az çabasına iştirak eder.

İnsanları bir araya getiren ve birlikte gelişim gösterebilmelerinin temelinde, anlaşmalar vardır. Birçok insanın, ortak çıkarı söz konusuysa ve ortak çıkar konusunda anlaşmışlarsa

---

²¹² Spinoza, 2016:234

²¹³ Spinoza, 2016:232

²¹⁴ Spinoza, 2016:232

özgürlük alanları da genişler. İnsanın hayatta kalma çabası ölüme karşı olan korkusunun önüne geçer. Spinoza'ya göre “ özgür bir insan hiçbir şeyi ölümden daha az düşünmez ve onun bilgeliği ölüm hakkında değil, hayat hakkında derin bir düşüncedir (mêtitation)”.²¹⁵ Yalnızca aklın kılavuzluğunda yaşayan bir insanın ölüm duygusuna bağlılığı söz konusu değildir. Aklın kurallarının geçerliliğini herkes için fayda sağladığı için kimse akli dışlamaz. Aklın emrettiği şey faydalı olanı aramak ve kendisini hayatta tutmaktır. Yaşamda kalma arzusu ölüm duygusundan kaynaklı olarak korku duygusundan daha güçlüdür. Akıl, şeylerin upuygun bilgisini verdiği için şeylerde iyi ya da kötü duygular aramak yerine o şeylerin bilgisine göre zorunlu olarak davranılır. Birçok insanın anlaşması aklın kurallarıyla bağdaşıyorsa herkes o anlaşmadan fayda sağlayacaktır. Aynı zamanda akıl insana şeylerin bilgisini upuygun veriyorsa; insan için özgürlük kısmen de olsa aklın kontrolündeki durumunda ancak mümkündür. Aklın yasaları altında değilse, insan bir başınadır ve kendisi için çabalayabildiği kadar yaşamda kalmaya devam edecektir. Spinoza'ya göre biz insanlar, “ her şeyin bizim aklımıza uygun bir biçimde yürümesini isteriz”.²¹⁶ Aklın yararlı bulduğu şey, herkes için aynı şey ifade eder. Aklın yasaları, hem yararlı olanı önceller hem bu yararlı olana sahip olması bakımından herkesin ondan pay aldığı yasalardır. Aklın, duygular üzerinde her ne kadar kontrol sağlayabildiği gerçeği söz konusu olsa da insanlar doğal olarak duyguların etkisinde kalmayı sürdürmeye de devam edecektir. Duyguların kontrolünde yaşayan insanlar, genelde kendileri nasıl hissediyorlarsa, nasıl davranıyorlarsa, kendi dışındakilerin de kendisi gibi hissetmelerini ve davranmalarını isterler. İnsanlar arasındaki kopuşların nedenlerinin temelinde bu tür duygular vardır. Bir durum karşısında kendisi için yararlı olanı elde ettiğinin zevkinden çok, aynı çabada olan karşısındakinin yenilgisinden zevk almayı yeğleyecektir.

Spinoza'nın insanda çözümlenmeye çalıştığı şey; beden ve düşünme tavırların, yaşam felsefesi açısından önemlidir. İkisinden biri duygulandığında bir bütün olarak; beden ve düşünme tarzları birlikte etkilenecektir. İnsan, akılsal yönelişi sayesinde kendi dışındakilerin bilgisini ve duygulanışlarını analiz etmeyi sağladığı gibi kendisine yönelik bilgisini de çözümler. Ancak bunun aksine “insan tabiat hakkındaki bilgisizliği yüzünden birtakım önyargılarla kuşatılmıştır”.²¹⁷ Bu bağlamda insan, beden ve düşünmenin etkilenimlerini kavrayarak, doğanın bilgisine yönelebilir. Spinoza, bu etkilenim çabasını bir bakıma politikleştirir. İnsan, kendisini korumak için zaman zaman hileye başvurabileceği bir yetiye sahiptir. Düşünme sayesinde ise insan, beden ve duygulanışlarını dizginleyecek bir güç ortaya koyar. İnsanları, beden ve düşünce birliği içinde politikliğini daha güçlü koruyabilmek için bir aradalığın gücünden faydalanır. İnsanları anlaşmaya iten şey, bir arada yaşarken erdemli davranışların

---

²¹⁵ Spinoza, 2016:249

²¹⁶ Spinoza, 2015:20

²¹⁷ Parlar, 2016:101

insana sağladığı ortak yararadır. İnsanların bu ilk anlaşma safhası, yarar sağladıkları sürece devam eder. Anlaşma, yararlılığını ortadan kaldıracak noktaya vardığında kişi vazgeçecek özgürlüğe sahiptir. Bu özgürlük, insanın bilincinden değil arzularından doğar. İnsanlar arasında ki anlaşma; yani bireysel çıkarlarından çok sosyal çıkarlar gözetildiği noktada, insan için doğadan kopuş ve rakip olarak da doğanın kendisidir. Doğada olduğu gibi insan, aklının yasalarınca davrandığında, doğanın yasalarına da tabi olacağından özgür olur. Doğanın yasaları altında olmak, insanı köle yapmaz. Doğada “aykırı hiçbir şey gerçekleşmez”.²¹⁸ Zorunlu olmayan bir eylem doğa’dan türemediğinden mutlak olarak özgür olan yine doğanın kendisidir. Spinoza’ya göre “özgürlük, gerçekte eylemin zorunluluğunu ortadan kaldırmaz, aksine onu ortaya çıkarır”.²¹⁹ İnsan, eylemlerini aklın yasaları altında ne kadar zorunlu hale getirirse o kadar özgür olur.

4.3. Ortak Yasa ve özgürlük

İnsanlar, her ne kadar bir birey olarak yaşamlarını idame etmeye çabalsalar da aslında Spinoza’ya göre bir aradadırlar. Yani insan hep bir toplumsal varlık olarak var olagelmıştır. Çünkü insan, tek başına düşünüldüğünde; kültür, sanat, siyaset, ahlak-etik gibi bir takım ortak değerleri oluşturması söz konusu olamaz. Bir arada yaşamak da bir takım ortak yasalara bağlıdır. Spinoza, doğaya uygun yaşama açısından politıkliliği bir bakıma “ zorunluluk alanına dönüştürür”.²²⁰Ortak yasalar etrafında birleşen insanlar ancak ortak değerler yaratabilir. İnsanlar ortak değer yaratma noktasında birleşirler. Anlaşıldığı gibi “ insanlar doğaları gereği, çatışmacı veya rekabetçi bir yapıda değil, tersine, hem yayılımın hem de düşüncenin gösterdiğine göre insanlar ortaklaşmacı veya paylaşımcı durumdadırlar”.²²¹ İnsan çabası gereği, yaşamda kalma amacı güder. Bu nedenle aklın kontrolündeki arzularının belirlediği iyi, herkes için geçerli olduğu için bir çatışma ortamından bahsedilemez. Sadece bireysel olarak, herkesin o, iyi üzerinde hakkı olduğu için çatışmacı bir algı oluşur. Doğa durumunda birey kendisinin efendisiyken devlette bu farklıdır. İnsanlar üzerinde üstün güce sahip olduğundan efendi devlettir. “Yurttaş neyin haklı neyin haksız olduğuna kendisi karar veremez”.²²²

İnsan, iyi olanı istemede doğası gereği ısrar eder ve doğal olarak kötü olandan uzak durmak ister. İnsanlar, huzuru ve güveni arar. Bunun için çabalarlar. Çıkarlarını koruyacak yasalara ihtiyaç duyarlar. Temel haklarını koruyacak ve üstün bir güç oluşturacak olan yine insanın kendisidir. Böyle bir gücün oluşabilmesi için “ her insanın tüm gücünü topluma

---

²¹⁸ Parlar, 2016:101

²¹⁹ Spinoza, 2015:22

²²⁰ Türk, 2016:7

²²¹ Zelyüt, 2010:86

²²² Ağaoğulları&Zabcı ve Ergün, 2006:79

devretmesi” gerekir.²²³ İnsan, huzur ve özgürlük isterken, kendilerinin oluşturduğu üstün güç ise, güvenliği önceller. Bu üstün güç Spinoza’ya göre devlettir. Üstün hakkı elinde bulunduran devlet, bireyler üzerinde de bir gücü olacağından bireyi istedik davranışa zorlayabilir ya da var olan davranışı ortadan kaldırabilir. Devlet gücüyle oluşturulan toplumsal yasalar, insan tabiatına aykırı olmadığından her birey toplumsal yasalara uymak zorundadır. Bu zorunluluk, dayatıcılıktan çok tek tek bireylerin toplumsal yasalardan pay alması ve bu yasalar aklın yasalarına bağlı olarak oluşturulmasıdır. Spinoza’ya göre Devlet, parçalardan oluşmuş bir yapı olarak; “ herhangi bir devletin statüsü sivil olarak adlandırılır; gövdenin bütününe Site ve iktidara sahip olanın yönetimine bağlı devletin ortak meselelerine kamusal şey” olarak tanımlanır.²²⁴ Tanımdan da anlaşıldığı gibi Spinoza’nın, sivil bir oluşumdan bahsetmesi tesadüf değildir. Spinoza’nın arzu ettiği noktaya, yani insanın gerçek özgürlüğüne ulaşması için, sivil haktan yoksun bir yasa değil, bizatihi sivil hakkı önceleyen, ondan pay alan bir yasa söz konusudur. Site ya da sınırları belli toprak parçası üzerinde yaşayan ve sitenin tüm olanaklarından faydalanan insanlar, yurttaş olarak adlandırılır. Spinoza’ya göre uyruk, daha kapsamlı olarak, sitenin oluşturduğu yasalara bağlı yurttaşlara denir.

Spinoza, devlette üç tür sivil halin olduğunu belirtir. Bunlar, demokratik, aristokratik ve monarşi yönetim biçimleridir. Bu yönetim biçimlerinde insanların politik olarak ne kadar özgür olabileceği, doğa durumuna en yakın yönetim biçimiyle açıklanabilir. Doğa durumunda, bireyin kendisini yaşamda tutmak için verdiği tek kişilik çabanın yetersizliği ve bireyin aklını geliştirememesi durumu kendisini sivil halin gücü altında davranmaya itmiştir. Bireyin doğal haldeki haklarını, sivil hale devrettiği söylenebilir. Bu durumda bireyin haklarını devretmesi bireyi köle yapmaz mı? sorusu doğal olarak akla gelir. Doğal halde yaşayan bir birey, kendi istediğini yapan ve kendi yargıcı konumundayken ki özgür olduğu fikri ile başkasının kuralları altında yaşayanın ise köle olduğu fikri, genel bir algı oluşturur. Siteye haklarını devreden yurttaşların, haklarından vazgeçmiş bireyler olarak algılandığında, doğal olarak böyle bir soru akla gelebilir. Spinoza, bireyler siteye haklarını ortak iyiden faydalanabilsin diye devreder düşüncesindedir. İyi olanı elde etmedeki çatışmasızlık ortamı, bireye kölelikten çok özgürlük sağladığı anlaşılabilir.

Spinoza’ya göre eğer bireyin doğal hakları, sivil halde bir köşeye itilmiş ve başkasının arzusuna dayalı kabuller bu hakların yerini almışsa, pekâlâ bireyin köle olduğu doğrudur. Aklın ilkeleri özgürlüğe imkân verir. Sitenin kuralları aklın kuralları olduğu için bireylerin bu sitenin kurallarına uygun yaşaması kölelik değildir. Aklın kuralları, herkes için yararlı olanı önceller. Spinoza’ya göre “madem akıl doğaya aykırı hiçbir şey öğretmemektedir, salim bir akıl, insanlar

---

²²³ Spinoza, 2016:234

²²⁴ Spinoza, 2015:27

tutkulara tabi oldukları sürece herkesin sadece kendisine bağlı kalmasını buyuramaz".²²⁵ İnsanlar her zaman kendi arzularıyla birlikte yaşar. Arzuların kontrolü aklın emri altında değilse, insan arzuların yönelteceği yöne doğru sürüklenir. Bu nedenle insanı doğal hale geri götürecektir olan yine insanın kendi arzudur. Doğal hale dönüş hakkı, bireyin sivil haldeki hakkı değildir. Aynı zamanda doğal durumdan farklı da değildir. Sadece insanların, barış ve güvenliğini sağlamak için bu buyruklar vardır. Site yasalarının amacı da tam da barış ve güvenliğin tesisidir. Site aklın kurallarına göre olduğundan sitede yaşayan yurttaşların ortak akıl ile sefalet ve herkes için aynı olan korku duygusunu ortadan kaldırmak için bu aklın kurallarını izlemesi gerekir.

4.3.1. Devlette Egemenin Hakkı ve Yurttaşın Hakkı

Sitenin tüm araçlarını elinde bulunduran egemenin hakkı, tek kişinin devrettiği güç ölçüsünde değil, bir bütün olarak yani sitenin kamu gücü olan devletin gücü ölçüsündedir. Sivil haldeki devletin gücü, doğal durumdaki bireyin gücüyle eşdeğerdedir. Doğal durumda kişinin gücü yettiği yere kadar şeyler üzerinde hükmü olduğu gibi, devlet de yurttaşlar üzerinde böyle bir hükmetme gücüne sahiptir. Sivil halde yurttaşın hakkı, Sitenin kendisine verdiği kadarıdır ya da bu ölçüde hak talep edebilir. Devlet gücüne sahip olan egemen gücün, böyle bir zorunluluğu yoktur. Egemenliği elinde bulunduran kişi ya da kişiler siyasi gücün bütününe sahiptir. Egemen güç, bu kadar büyük hakları elinde bulundurmasına rağmen özgürdür denilemez. Egemen güç, bu gücü elinde tuttuğu sürece egemenliğini sürdürebilir. Bu sürecin devamlılığı için egemenin izlediği politikayla, yurttaşların haklarını yönetirken ne tür bir etki ve kaynak olacağını belirlemesi gerekir. Bu nedenle "bir 'modus' olarak egemenin, devlet ya da sözleşmenin kendisini sevinçle var kılmasının yegâne yolu upuygun etkilerin kaynağı olmak ve yine upuygun etkilerin dönüştürmesine açık olmaktır".²²⁶

Yönetimin bu devamlılık arzusu, kaygıya yol açacağından elinde bulundurduğu güç, kendisinden daha güçlü olanla karşılaştığında son bulacağından onu, sonsuz özgür kılmaya yetmeyecektir. Spinoza'ya göre " Site birine kendi mizacına göre yaşama hakkı ve dolayısıyla iktidarı başlırsa kendi hakkından vazgeçer ve onu bu hakkı verdiği kişiye devreder".²²⁷ Akabinde Site birden fazla kişiye bu hakkı devrederse, bu kişiler kendi arzularına göre bu gücü kullanmak isteyeceklerinden bir bütün olan güç devralan kişilerce bölünür. Aynı şekilde devlet de bölünmüş olacaktır. Site yasalarını tek tek bireylere devretme hakkı, bireylere kendi mizaçlarına göre yaşama hakkı tanır. Bireylerin hak sahipliliği doğal duruma geri

---

²²⁵Spinoza, 2015:29

²²⁶Balanuye, 2018:80

²²⁷Spinoza, 2015:28

götüreceğinden sivil durumda doğal haktan bahsedilemez. Sivil halde, doğal durumdan sözüldilmeyecekse, birey doğal durumdaki haklarından da vazgeçmiş olduğu söylenebilir mi? sorusu her ne kadar bu algıyı taşısa da yurttaş, haklarının tamamını devretmez. Spinoza, bireyi, doğal durumdan sivil hale taşırken özgürlüğünü önceller. Bunun için öncelikle bireyi bulunduğu durumdan koparmak gerekir. Daha sonra oluşan bu bağımsızlık durumundaki bireyin tercihi, onun özgürlüğünü ifade eder. Spinoza, bunu yaparken bireyi doğal durumundan soyutlamaz. Aksine doğal hak, Sivil halde korunur. Spinoza, “ben doğal hakkı bütünüyle daima muhafaza ediyor ve bir Site’de üstün yöneticinin, bir uyruk üzerinde, yalnızca sahip olduğu gücü ölçüsünde hakkı da olduğunu savunuyorum” der.²²⁸ Bireyin doğal halde sahip olduğu hak ile bireyin siteye hakkını devrettikten sonra yönetici erkin sivil halde sahip olduğu hak benzerdir. Yönetici erkin, tek teklerin değil, bir bütün olarak ve bu tüm haklar üstünde gücü ölçüsünde davranmaya hakkı vardır. “Spinoza, üstün hakkı elinde tutanların iradesinin belirleyiciliğine karşı tabii hakkı koyar”.²²⁹ Doğal hakkı uyarınca insan kendi hakkının büyük bir bölümünü kendisinde tutar ve bununla birlikte yönetici erk, bu haktan doğan gücü sonsuza kadar koruyamaz. Ancak buna rağmen egemen erki elinde bulunduran ister tek kişi ister birçok kişi ya da ister bütün siyasi örgüt olsun, yurttaşlara yönelik her türlü buyruk verme hakkına sahiptir. Bu durum yurttaşların siyasi bütüne haklarını isteyerek devretmeleriyle ilişkilendirilebilir.

Bu egemen erk, eğer Site’nin yasaları gereği ortak mefhumlara dayalı bir yönetim şeklini izlerse yurttaşın özgürleşmesinden bahsedilebilir. Yurttaş, haklarını kendisini, insani değerlerden yoksullaştıracak kadar başkasına devretmez. Spinoza’ya göre yönetici erkin, uyruğundan “ bir iyilik borçlu olduğu bir insandan nefret edip, kendisine zarar vereni sevmesini” istemesi doğru değildir.²³⁰ İnsandaki bu tür edimler, insanın doğasıyla ilgilidir. Hiçbir güç, insan doğasını, tamamen kontrol altına alacak kadar yetkin değildir. Yurttaş haklarını, yönetici erke tamamen devretmiş olsaydı, Spinoza, sivil halde doğal durumun korunduğunu söyleyemezdi.

Bütün hakları elinde bulundurmak demek; yönetici erkin daha aşırı korku politikaları izlemesi demektir. Ki bu korkudan kendisi de etkilenirdi. Spinoza’ya göre “her insan hakkından kaynaklanan birçok şeyi kendine saklar ve böylece bunlar bir başkasının kararına değil, salt kendi kararına bağlı kalır”.²³¹ Nitekim yönetici erkin gücünün uzandığı yer, sadece korku ve baskıdan kaynaklı değil, aynı zamanda yasalara itaat etmelerinde ikna edebilecek diğer başka kontrol araçlarını da elinde tutar. Yurttaşların site yasalarına boyun eğmeleri, ister sevgi olsun ister daha büyük kötü şeyden duyduğu korkudan olsun, kendi kararları dışında gerçekleşir. Site yasaları duyguların üstünde tahakküme sahiptir. Site yasaları aklın ürünü olduğundan yurttaş,

---

²²⁸ Spinoza, 2014:268

²²⁹ Güner, 2011:35

²³⁰ Spinoza, 2016:243

²³¹ Spinoza, 2016:243

site yasaları altında köle olarak değil özgür bir birey olarak varlığını sürdürür. Çünkü aklın yasaları ortak faydayı amaçlar.

Yurttaş, haklarını bir kere devrettikten sonra yasalara uymak zorundadır. Spinoza'ya göre itaat, insanın içsel kararı olduğundan, " bu nedenle bir başkasının bütün buyruklarına, tüm gönlüyle itaat etmeye karar vermiş insan, onun hâkimiyeti altına en fazla girmiş olandır".²³² Yönetici erk, insanların aklını kontrol ettiği sürece insanlar, bu yönetici erke köle olmuş olurlar. Yönetici erk, insanı, insan olmaktan çıkaracak olan duyguları dayatabilecek güce sahiptir. Yönetici erkin gücü, sonsuz değil, sınırlıdır. Spinoza, hakkı, tüm tekil varoluşların temelinde bulur. Bu hak insanın sahip olduğu uzam ve düşünme tavırların işleyişinde de ortaya çıkar. Eğer bu uzamsal ve düşünsel bağıntı kurulmazsa güce bağlı olarak, azınlığın ya da çoğunluğun kararları devreye girer. "Makul akıl olarak geriye de tüm tekil akılların yan yana gelme olasılığında başka bir seçenek bırakmıyor".²³³ Bunun dışında fiziksel olanı ya da doğanın gerçekliğini göz önünde bulundurarak Spinoza, aşkın olan tüm kabulleri reddetmesini de tekil varoluşların oluşturduğu siyasal bütünden pay almasına bağlar. Siyasi bir bütünde nefret, sevgi gibi bir takım insani duyguların bulunduğunu ve bu duygular bağlamında egemen erkin politika belirlediğini söylenebilir. Yoksa mutlak bir güce sahip değildir. Yöneten erk de aynı insani duygulara sahiptir. 'Natura Naturans' yani Yaratan Doğa'da bu tür duygusal belirlenimlerin ötesinde bir güç vardır. "Kendinden başka bir şeye gerek duymaksızın" var olanın her şey üzerinde gücünün olması elbette yönetici erkin yurttaşı belirlemede gösterdiği güçle kıyaslanamaz.²³⁴

İnsan, iyi ya da kötü davranışlar sergilediğinde, bu eylemlerin kendi kararlarıyla yaptığını sanıp özgür olduğunu düşünür. İnsan, yaptığı her hangi bir davranışı, siyasi bir bütünün hakkı uyarınca yapar. Yönetici erk de yurttaşa her türlü buyruğu dayatma özgürlüğüne sahip olduğunu düşünür. Yönetici erkin de bu gücü elinde bulundurduğu sürece bunu yapabileceği ve gücünün sonsuzca genişleyemeyeceği açıktır. Tanrı, dışsal bir etki sonucu tepki oluşturamayacağından yani Tanrı, üretirken kendinden zorunlu olarak şeyleri varoluşa getirir. Etik bakımından inansın özgürlüğü, bilgi ile ilgilidir. Politik özgürlüğü ise bilgiyi oluşturan aklın yasalarına göre yaptığı eylemlere bağlıdır. Spinoza felsefesinde akıl ve bilgi önemli bir yer tutar. İnsanın anlaması gereken, insanın kendi doğasını ve içinde olduğu doğayı tanımasıdır. Bununla birlikte insanı, belli bir bilinç kanalı aracılığıyla davranmaya itmektir. Spinoza, insanın ancak içsel olarak özgür olabileceğini ve bunun için aklın geliştirilmesi gerektiğini vurgular. Aklı önemsemek, insani duyguları bastırmaya ya da yok etmeyi gerektirmez. Duygular insan var olduğu sürece var olacaktır. Siyasi bütünü korumak için, bu tür duyguları nasıl kontrol edileceği

---

²³² Spinoza, 2016:243

²³³Ergün&Akıl, 2011:58

²³⁴Spinoza, 2015:62

yasalarla belirlenir. Yurttaştan her zaman sadakatli davranmasını, yönetici erkin buyruğunu her daim yerine getirmesini beklemek ya da her zaman aklın kontrolünde davranmasını beklemek doğru olmayacaktır. Amaç siyasi bütüne karşı olan sadakati sürekli tutmaktır. Bununla birlikte Spinoza'ya göre insanı "aklı değil, yalnızca duyguları yönetir".²³⁵ Aklın ilkeleri doğrultusunda eylemde bulunmayan insan, duygularının kontrolü altında olacağından özgür değildir. "Var olmanın en kötü şekli, esaret altında olmaktır, yani duyguların insafında olmaktır".²³⁶ Tutkusuna boyun eğen insan, dış nedenlerden etkilenmeye açık olur. İnsandaki bu tutkuları kontrol etmek için ister yönetici erk ister yurttaş olsun sadakatin sağlanması korku ve umut duyguların işleyişine bağlıdır. Politik gerçeklik böyle işlerken, Spinoza, böyle bir işleyişi eleştirir. Buradan hareketle Spinoza'nın politik anlayışında "yönetmek ile yönetilmek arasındaki tüm özsel ayrımlar da reddedilir ve bireysel özgürlüğün ancak toplumsal özgürlükle politik bir birlik içinde gerçekleşebileceği ontolojik olarak kanıtlanır."²³⁷

Devlet ya da yönetici erk, insanları yasalara karşı sadakatte tutmak için korku ve umut duygularını işlerken, Spinoza, bu tutumun karşısında durur ve bu duyguları lanetler. Spinoza felsefesinde, doğada bir tür belirlenimcilik vardır. O halde madem bir belirlenmişlik var, neden insanlar bu korku ve umut duygularla kontrol edilmeyi kabul görsünler? Bu iki duygu "geleceğin kesin olmadığı görüşünden, böylece bilgi noksanlığından gelir".²³⁸ Spinoza, politika felsefesinde insanları bu korku hükümranlığından kurtarıp, mutlu ve özgür olmasını amaçlar. Spinoza, aynı zamanda tekillerin varoluşundan, siyasi bütüne ulaşırken insanı da bu noktaya taşır. Çabanın yaşamda bir itki olarak ortaya çıkmasının altında tam da böyle güçlü bir ana fikir vardır. Özgür olma duygusu, insanın yaşam çabasının gerekliliğiyle ilgilidir. Çaba, yaşamda kalmak için bilgiyi önceler, sürekli öğrenerek içsel doyunluğa erişmeyi amaçlar. İnsan, bu bilgi aracılığıyla biricik özgür olan Tanrı'yı bilmek ister. Ne derece Tanrı'yı bilirse insan, o kadar özgür olur. Parçası olduğu bütünün bilgisine ulaşmak, bireye kendi tekillerini öğrenme olanağını sağlayacağından nasıl özgür olabilirim? sorusu birey için daha anlamlı hale gelir.

Spinoza, insan özgürlüğünü işlerken, salt özgürlüğün tanımını vermek yerine insanın nasıl özgür olacağı üzerine daha çok yoğunlaşır. Tanrı anlayışı aşkın değil, düşünsel olmasıyla birlikte yer kaplayandır da. Özgür olan Tanrıyı anlamak için salt düşünme değil, aynı zamanda beden de önemli bir faktördür. Her ne kadar özgür olmak insanın içsel doyunluğu olarak düşünülse de, insandaki beden-düşünme tavırları birlikte, aynı şey olarak düşünüldüğünde bu algı doğru olacaktır. Politik olarak bu iki tavrın işleyişinin sonucu olarak; bireyin hangi arzularla, nasıl özgür olduğunu ortaya koymaya çalışır. Spinoza, iki tür arzudan bahseder ilki kökeni akıl olan arzular, diğeri akıl dışında başka bir kaynaktan gelen arzulardır. Spinoza, bu iki

---

²³⁵ Spinoza, 2016:245

²³⁶ Warburton, 2015:124

²³⁷ Türkmen, 2018:8

²³⁸ Russell, 1972:146

arzuyu doğada birbirinden farklı görmez. İki de “doğanın etkileridirler ve insanın sayesinde varlığını sürdürmeye çabaladığı doğal gücü ortaya çıkarırlar”.²³⁹ Birey doğal durumda olduğu gibi, sivil halde de yaşamda kalma mücadelesini sürdürme itkisine sahiptir. Spinoza'nın politika felsefesinde 'politik aklın' ne tür arzular oluşturduğu ön plana çıkar. Politik akıl site yaşamında belirleyicidir.

Kamusal alanda yurttaşın hakkının nereye kadar uzandığı, bu aklın yasalarınca belirlenir. Yurttaş, ancak bu aklın belirlediği yasalara uyduğu sürece özgür olabilir. Spinoza'ya göre “ aklın düsturuna göre yaşamaları bakımından insanlar, insan için en faydalı olandır”.²⁴⁰ Politik akıl, herkes için ortak olanın peşinden gitmeyi emreder. Siyasi bütünü korumanın bir ilkesi de budur. Yurttaş kendisi için iyi olanı korumaya çalıştığında, aynı zamanda diğer yurttaşlar için de ortak faydayı da korumayı zorunlu olarak isteyecektir. Ortak faydayı istemek, erdemli bir yaşamın sonucudur. Erdemli yaşamak ise aklın buyruklarıyla davranmak ve bilmeyi gerektirir. Yurttaşlar ne kadar bilirlerse sivil halde o kadar özgür olurlar. İnsanlar, sadece akıl ile davranmaya zorlanmış varlıklar değillerdir. Kaynağı akıl olmayan arzular da vardır. Sivil halde yurttaşlar, her ne kadar aklın yasalarına uymak zorunda olsalar da bu arzuların etkisindedirler. Arzuların nedeni şöyle söylenebilir; insan olanaklı bir varlık olduğundan aklını kullanamayabilir olanağı da zorunlulukla kendisinde taşır. Bu bağlamda insan özgürdür denilemez. İnsan “ancak doğasının yasalarına uygun olarak var olma ve eylemde bulunma gücü olduğu ölçüde özgürdür”, denilebilir.²⁴¹ Tutkularına tabi olan doğal durumdaki insan için adalet, adaletsizlik, iyi kötü ya da günah diye bir şey yoktur. Eylemlerinden başkası değil, kendisi sorumludur. Politik aklın oluşturduğu siyasi birliktelikte, bu tür duygular vardır. Akıl, herkes için ortak faydayı amaçlarken doğal olarak fayda görmediği şeyleri dışlar ve kontrol altına almaya çalışır. Sivil halde iyi ya da kötü eylemler sonucu; adalet, adaletsizlik, günah gibi kavramlar ortaya çıkar. Spinoza'ya göre günah, “ yasaya göre yapılmaması gereken ya da yasa tarafından yasaklanan bir şeyi, yapmaktan ibarettir”.²⁴² İyi ya da kötü olanı siyasi bütünün hakkı uyarınca yönetici erk tarafından belirlenir. Aynı şekilde adalet ve adaletsizlik de devletin olduğu kamu düzeninde ortaya çıkar. Ortak yasa gereği, “adil, her kimseye kendisinin olanı vermek yönünde değişmez iradesi olan ve adaletsiz de aksine, bir başkasına ait olanı kendisinin yapmaya çalışan kişiye verilen adlardır”.²⁴³ Sivil halin belirlediği yasalar, aynı zamanda aklın buyrukları olduğu için yurttaşlar özgür olma olanağına sahiptir. Akıl, neyi yapması gerektiğini ve neyi yapmaması gerektiğini buyurur. Akıl yasaları sayesinde, insan kendi tabiatını ve zorunlu olarak özgür olan Tanrı'yı bilir. İnsan özgürlüğü devlette, pratik gerçeklik kazanır. Yurttaş nasıl

---

²³⁹ Spinoza, 2015:18

²⁴⁰ Spinoza, 2016:224

²⁴¹ Spinoza, 2015:20

²⁴² Spinoza, 2015:24

²⁴³ Spinoza, 2015:26

eylemde bulunacağını bilgisini, bu siyasi bütünün yasalarını izleyerek edinir. Politik olarak özgürlüğün inşası için sadece Site içindeki sivil hali irdelemek yetmez. Aynı zamanda Site'lerin birbirleri arasındaki ilişkiler de önemlidir. Doğal durumdaki bireyler arasındaki ilişkiye benzer bir yaklaşım, Site'ler arasında da geçerlidir.

Devlet için önemli olan şey güvenlidir. Aynı zamanda devletlerarasındaki bağ, doğal durumdaki bireyler arasındaki kendilerini koruma duygusuyla benzerdir. Sitenin güvenliği ve bağımsızlığı başka siteyle kurduğu bağın işleyişine bağlıdır. Egemen gücün kararlarına bağlıdır. Spinoza'ya göre " Site kendi gönencini gözetleyebildiği ve kendini baskılara karşı koruyabildiği ölçüde kendisinin efendisidir".²⁴⁴Bu noktada doğal durumdaki ilişkiden farklı değildir. İnsanlar doğal olarak bir paylaşım halindedir. Nitekim birbirlerine olan bu ihtiyaçtan sivil hali oluştururlar. Siteler de tıpkı bireyler gibi birbirlerine ihtiyaç duyar. Nasıl ki bireyler ortak hareket ettiklerinde bireysel olmalarından daha güçlü ve gelişkin olabiliyorlarsa siteler için de aynı durum geçerlidir. Sitelerin bağımsızlıkları ya da birbirlerine bağımlı olmaları yurttaşların özgürlüğü üzerinde etki eder. " Site bir başkasıyla savaş yapmak ve onu kendi egemenliği altına almak için aşırı yollara başvurmak isterse, buna girişmeye hakkı vardır".²⁴⁵ Nitekim savaşa karar vermek, siyasi bütünü elinde bulunduran egemen gücün hakkıdır. Sitenin içindeki durum eğer ayaklanma başarılı olur da site, site olmaktan çıkarsa herkes kendi mizacına göre yaşayacağından doğal duruma dönecektir. Bu noktada ortak fayda ortadan kalkacağından politik özgürlük de yok olacaktır. Bir sitenin başka bir sitenin buyruğu altına girmesi ise o siteyi bağımlı kılacağından yurttaşları da köle olacaklardır. Egemen site kendisini korumak için kendi yurttaşlarına verdiği özgürlük hakkını, buyruğuna aldığı sitenin yurttaşlarına da sağlarsa artık tek bir siteden bahsediliyor olacaktır. Diğer sitenin yönetici gücünün yurttaşları üzerinde hakkı azalacak ya da tamamen ortadan kalkacaktır.

Siteler savaş kararında, tek bir Site, irade gösterdiği durumda bu sitenin savaşı başlatmada hakkı vardır. " Barış hakkını tespit etmek için, en azından birbirine bir antlaşma ya da birleşme ile bağlanacak iki Site gerekir".²⁴⁶ Bu antlaşma doğal durumda olduğu gibi korku duygusuna sebep olan kötülükten kaçma ya da bir çıkar umudu noktasında hükmünü sürdürecektir. Aksi halde bu antlaşma geçersiz kılınabilir. İki site için de geçerli olan şey, korkudan kurtulup bağımsız olmak için mücadele etmektir. Aynı şekilde diğer sitenin kendisi üstünde hegemonya kurmasını engellemek için de bu çabayı gösterir. Aksi halde barış konusunda bir ortak faydayı sağlayamazlarsa, sivil halden doğal duruma dönüş nasıl olanaklıysa siteler arasında da savaş durumuna dönme riski o kadar olanaklıdır. Barışın sağlandığı sitelerde devletin güvenliği de korunmuş olacağından, yurttaşlar da bu yasalar içinde özgürlüklerini

---

²⁴⁴ Spinoza, 2015:32

²⁴⁵ Spinoza, 2015:33

²⁴⁶ Spinoza, 2015:33

koruyabileceklerdir. Siteler birbirlerine barış noktasında anlaşmaya vardıklarından bağımsız değillerdir. Ortak faydaya odaklı yasalar altındadırlar. Yurttaşlar, site yasalarına bağlı olduğu sürece özgürlüklerini gerçekleştirme olanağına sahiptir. Kendileri egemen gücün buyruklarına ne kadar itaat ederlerse özgür olma hakkı o kadar genişleyecektir. Ancak buyruklara karşı gelmek bir hak ihlalidir. Spinoza'ya göre " hak ihlali yalnızca sivil halde düşünülebilir. Her şeyi yapmaya hakları olan üstün gücü kullananların, uyrukların hakkını ihlal etmesi söz konusu olamaz".²⁴⁷ Ancak yurttaşlar arasındaki anlaşmadan doğan ihlaller de söz konusu olabilir.

4.4. Yönetim Biçimlerinde İnsanın Özgürlüğü

Spinoza, yönetim biçimlerini; Monarşi, Aristokrasi ve Demokrasi olarak üçe ayırır. Bu yönetim biçimleri, insanı özgürlüğe götürecek yolda kronolojik bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda egemen güç, tekilden çoğulculuğa doğru bir aşama izler. İnsanlar için özgürlüğü sağlayacak en iyi yönetim biçimini ortaya koymaya çalışırken ayrıca diğer yönetim biçimlerini de ilkeleriyle birlikte irdeler. Spinoza'ya göre devletin yönetim şeklini belirleyen şeyin ne olduğu, " sivil halin kendisi uyarınca kurulduğu amaç irdelendiğinde kolayca bilinir".²⁴⁸ Devletin kurulma amacı, tüm siyasi bütünün haklarının korunması ve barışın tesis edilmesidir. Barış durumunun korunması için, yurttaşların aklın yasalarına göre dizayn edilmiş devletin buyruklarına, itaat etmesi gerekir. "En iyi yönetim insanların yaşamlarını dirlik ve düzen içinde geçirdiği ve yasalarına ihlal edilmeksizin uyulan yönetimdir".²⁴⁹ Aksine herhangi bir yönetim biçiminde gerçekleşecek bir başkaldırı ya da yasalara uymama durumu, sitenin uyruklarına değil mevcut yönetim biçiminin aksaklıklarına bağlanacaktır. İnsanlar, doğal durumda sahip olduğu haklarla doğduklarından sivil halin belirlediği şekilde birer yurttaş olarak dünyaya gelmezler. İnsanlar, sitenin yasalarına uyma bakımından yurttaş olabilirler. Spinoza'ya göre, yurttaşlar doğduklarında hâkim olan barış değil de savaş ise bu durum doğal durumdan farklı değildir.

Egemen gücün sahip olduğu hak, yurttaşın sahip olduğu haktan daha fazla olduğundan bu egemenin barışı tesis etme gücü de vardır. İnsanlar, ister aklın yasaları uyarınca davransın ister kör arzularına tabi olarak davransın, sivil hali kuracak olan tüm araçlar yönetici erkin elindedir. Yönetici erkin bu araçları nasıl işlediğine bağlı olarak aksaklıklar ortaya çıkabilir ya da barış sağlanabilir. Sitede bir anlaşmazlık çıkar da bu durum ortadan kaldırılmazsa mevcut yönetim, başka bir yönetimin temelini atmış olur. Spinoza'ya göre yaşamı kuran yasaların, akıl ve ruhun erdemine bağdaşır şekilde olmasıdır.

---

²⁴⁷ Spinoza, 2016:237

²⁴⁸ Spinoza, 2015:40

²⁴⁹ Spinoza, 2015:40

Baskı altına alınmış toplumlar üzerinde kurulmuş devlet, özgür bir toplum tarafından kurulmuş devletten daha çok riskler taşır. Baskının olduğu toplumlarda hâkim olan duygu korkudur. Özgür toplumlarda hâkim olan duygu ise umuttur. Umut, Spinoza'ya göre korkudan daha güçlü etkiye sahiptir. Umut yaşamda kalma duygusunu daha güçlü kılar. Korku aksine yaşamdan alı koyacak nedenlerle ilişkilendirildiğinden yaşamı bir bakıma olumsuzlar. Korku duygusunu taşıyan yurttaş ya da halk, egemenin baskısına boyun eğerek köleliğe zorlanır. Umut duygusunu taşıyan birey ya da halk, yaşamaya odaklı çaba göstererek özgürleşme olanağını bulur. Kendisini yaşamda gerçekleştirebilecek potansiyele sahip olur. Hükmetme arzusunu taşıyan bir yönetim, tüm siyasi güce sahip olmak ve bu gücü kendisinde tutmak için yaşamda kalacak araçları istediği şekilde kullanabilir. Spinoza'ya göre “ bir zorbayı ortadan kaldıran halkın, Hükümdarı zorbaya dönüştüren nedenleri ortadan kaldırmazsa” bu zorbalık bir şekilde devam edecektir.²⁵⁰ Aynı şekilde yönetici erk, korktuğu nedenlerce zorbalığa düşebilir. Yönetici erk kendi varlığını bir şekilde korumak zorundadır. Yurttaşlar, korku ve umut duyguları altında baskılanmış bir yaşamı kurmaya çalışırken, aslında “umut ve korku, siyasal topluluğu kuran bireyler için bir özgürlük kriterine” evrilmiş olacaktır.²⁵¹ Buna rağmen yönetici erk, yurttaştaki bu dönüşüm ya da etki uyandırıcı duyguyu fark etsin ya da etmesin, baskılamaya çalışacaktır.

Spinoza'ya göre yönetici erk, gücünü korumak için halkına karşı sürekli bir kurnazlık içinde olur. Yönetici erk, halkı kendisine bağlı tutmak için, her tür tuzağı sergileyebilecek güce sahiptir. Sadece korkuyla değil aynı zamanda diğer ikna edici araçlara da sahiptir. Spinoza'ya göre insanlar sadece aklıyla hareket etmezler. Aynı zamanda duygularına tabidirler. İnsanlar, “eğer gerçekten uyum içinde olmak ve bir tür ortak ruha sahip olmak istiyorlarsa, bunun aklın bir eğilimi olmaktan ziyade, umut, korku ya da maruz kalınan bir zararın öcünü alma arzusu gibi ortak bir duygu uyarınca olduğu sonucu çıkar”.²⁵² Nitekim doğal durumda insan, bir başınadır. Bu nedenle insan gücü ölçüsünde eylemde bulunmaya hakkı olduğundan özgür değildir. Ancak siyasi bütünde insan, bu özgürlüğe sahip olabiliyorsa, sivil hale yatkındır, demektir.

4.4.1. Monarşi

Monarşi yönetim biçimi, çoğunluğun hakkı üzerinden sitenin siyasi bütünü üzerinde egemenlik kurma arzusuna sahip tek kişiye ait bir yönetim biçimi olarak değerlendirilebilir. Devletin amacı olan barış ve güvenliği sağlamak adına insanlar, haklarını bir kişiye devrettiklerinde aslında insani haklarından da vazgeçmiş sayılacaklardır. Tüm iktidarın hakkının bir kişide toplanması, sanıldığı gibi insanların bir arada barış içinde olduğunu

---

²⁵⁰ Spinoza, 2015:41

²⁵¹ Türk, 2016:7

²⁵² Spinoza, 2015:43

göstermez. Aksine insanlar, bu yönetim biçimi altında meşrulaştırılmış kölelik içindedir. Spinoza'ya göre "hak, sadece güçle tanımlanır; ancak, tek bir insanın gücü böylesi bir yükümlülüğü kaldıramaz".²⁵³ İnsanların doğal durumdan sivil hale geçmelerinin nedeni yalnız başlarına ancak güçlerinin yettiği kadar kendilerini koruyabilmeleridir. Ancak başkalarıyla uzlaştıklarında güçleri artar. O halde nasıl olur da bir kişi bu kadar gücü taşıyabilir? Spinoza'ya göre çoğunluk bir monarkı seçtiğinde, monark, devletin de amacı olan ortak yararı sağlama ve kendisini koruma işini devredecek yandaşlar arar. Monark bunu yaparken göz önünde değil, gizli yapar. Spinoza'ya göre " monarşik olduğuna inandığımız devlet salında açıkça değil, ama gizli olarak aristokratiktir ve bu yüzden kötüdür".²⁵⁴ Her yurttaş, devlet içinde söz sahibi olamaz. Monarşi yönetimlerde çoğu insan, daha çok kederli duygulara maruz kalır ki "keder bedeninin bütün enerjisini yok etmekte ve insanı upuygun olamayan fikirlerin dünyasına tutsak" edeceğinden sadece bu yönetimde belli insanlar görev alıp belli haklara sahip olacaktır.²⁵⁵ Görevlendirilmiş insanlar da sanıldığı gibi özgür değillerdir, köleliği için mücadele ederken kendilerinin özgür olduklarını düşünürler. Monarşi yönetiminde insanlar kederli duygulara daha çok maruz kalırlar ki "keder bedeninin bütün enerjisini yok etmekte ve insanları upuygun olmayan fikirlerin dünyasına tutsak" edeceğinden kendilerini ifade etmekte zorlanacaklardır.

Sitede bütün kamu işlerini yapanlar, işlerini ne kadar iyi yaparlarsa, monarkın etkin olması o kadar az olacaktır. Bu yüzden monarkın kendisi de özgür değildir. Zira monarkın güvenliği, özgürlüğü kadar zayıftır. Spinoza'ya göre "siteyi tehdit eden tehlikelerin nedeninin her zaman dış düşmanlardan çok yurttaşlar olduğu kesindir".²⁵⁶ Haklarını devretmiş yurttaşlar, monark için tehdit oluşturduğundan en çok onlardan korkacaktır. Bu durum kendisini korumaya daha çok sebebiyet vereceğinden uyrukların halklarını korumak yerine onları nasıl zayıflatıp kendi yasaları altında tutacağını düşünecektir. Spinoza, monarşi yönetim biçimini irdelerken, böyle bir yönetimin sürekliliği için hangi ilkelerin olması gerektiğini de aktarır. Bu ilkeler bağlamında Spinoza'ya göre " güçlendirilmiş surlar içinde ya da tarımla meşgul oldukları için surların dışında yaşayan tüm yurttaşların, devlet içinde aynı haktan yararlandıkları, bir ya da birçok şehir kurmak ve güçlendirmek gerekir".²⁵⁷ Bu şehirleri ve bu şehirde yaşayan yurttaşları belirleyecek bir takım simgeler atfedilir. Yönetilmesi kolay olacak şekilde, sicillerine bağlı olarak, yurttaşlar bir tür kontrol mekanizması altındadırlar.

Monarşi yönetiminde yurttaşlara ait her hangi bir mülk söz konusu değildir. Mülkiyet hakkı, egemen güce aittir. Mülkiyete bağlı olarak monarkın soyundakiler yalnızca soyludurlar. Soylular, diğer yurttaşlardan ayrı olarak monark soyunu temsil eden simgelerle belirlenirler. Bu

---

²⁵³ Spinoza, 2015:45

²⁵⁴ Spinoza, 2015:45

²⁵⁵ Kalaycı, 2014:25

²⁵⁶ Spinoza, 2015:45

²⁵⁷ Spinoza, 2015:46

yönetim biçiminin devamlılığını sağlamanın diğer bir ilkesi, her gurup yurttaş arasından danışmanlar seçilir. Böylece herkesin yönetimde hakkı varmış gibi, bir izlenim bırakılır. Ancak bunları belirleyen de yine monarkın kendisidir. Ayrıca bu danışmanların herhangi bir konuda karar verme yetkisi yoktur. Site içindeki yurttaşlarca monarka “ sitenin ruhu olarak bakılmalıdır”.²⁵⁸ Danışma kurulu, devletin durumu karşısında, bu ruhtan aldığı feyizle davranır. Monarkın devletin ruhunu oluşturması, “ devletin temel ilkeleri monarkın ebedi kararları” olduğu anlamındadır.²⁵⁹ Monark tarafından verilen bir emri yerine getirmeyen bir görevli aslında yine monarşi yönetimin buyruklarına uymuş olur. Monarşi yapının ilkeleri monarkın eliyle dahi değiştirilemeyecek kadar sağlam bir yapıdadır. Yasaların ebediliğinden anlaşılan tam da budur. Monark, bu yasalara rağmen, korku içinde olacağından, danışmanlarından kendisini koruma güvencesi sağlamalarını talep edip, bu talep karşılığında sitenin çıkarı için kendisinin aktif rol oynayacağını belirtir.

Egemen gücün, varlığını sürdürmesi için yalnızca monarkın istediği yasaların geçerliliği söz konusu değildir. Aynı zamanda monark varlıkta kalmak için Spinoza'ya göre “ insanları ölümsüz tanrılardan geldiklerine inandırmaya” çalışacaktır.²⁶⁰ Kendisini bir Tanrı gibi gösterip, diğer insanlardan farklılığını öne sürmeye çalışacaktır. Bu nedenle Monark, yurttaşın yönetimle rıza ilişkisini kurmasını sağlayarak buyruklara boyun eğmesini daha kolay yoldan sağlamak ister. Monark, kendisinin halk tarafından değil de Tanrı tarafından seçildiğini ve Tanrı sayesinde varlıkta kaldığını söyler. Spinoza'nın Tanrı'sı, monarşi yönetimde gösterildiği gibi seçim yapamaz. Kendi özü içinde var olan her şey, ondan zorunlu olarak çıkar. “ Tanrı'yı fikirsel biçimde sevdiğimizden ve Tanrı'nın bizi sevmesini beklemek saçmadır”.²⁶¹ Buradaki fikirsel sevgi içinde bulunduğumuz doğanın ya da doğadaki şeylerin sevgisidir. Spinoza'nın bu Tanrı anlayışından hareketle Monarşi yönetim biçimi, bir takım dinsel hurafeleri devletin yönetiminde maske olarak kullanır. Monark, yurttaşları “kontrol etmesini istediği korkuya din diye sahte bir isim” takarak sanki yurttaşlarını koruyor izlenimini verir.²⁶² Bu izlenim yurttaşların, hurafelere kanıp, monarkın arzularına hizmet etmesini sağlayacaktır. Yurttaşlar, monarkın arzularını yerine getirirken sanki kendi yararları için çabalıyorlarmış gibi onurlu hissetmelerine neden olacaktır. Monarkın istediği tam da yurttaşların böyle hissetmelerini sağlamaktır. Ayrıca “ monarşi, insanlar kendi kölelikleri için savaşsınlar diye hurafeden destek alır”.²⁶³ Monarşi yönetim biçiminde ortak yararın aksine bir eğilimin olduğunu, dinsel ritüellerle, insanları aldatmaya götüren politik inançtan çıkarılabilir.

---

²⁵⁸ Spinoza, 2015:48

²⁵⁹ Spinoza, 2015:55

²⁶⁰ Spinoza, 2016:246

²⁶¹ Tatian, 2017:46

²⁶² Tatian, 2017:109

²⁶³ Tatian, 2017:109

Monarşinin olduğu devletlerde, yurttaşlar, kendi aralarında aklın buyurduğu ortak yarar etrafında toplanabilselerdi, Spinoza'ya göre yurttaşlar " hakkını bir azınlığa ya da bir tek kişiye devretmezdi".²⁶⁴ Yurttaşlar bunu yaparak rıza göstermiş olacaklarından, bu yönetim biçiminde birer köle olacaklardır. İnsanlar şan, şöhret gibi duyguların altında olduklarından, monark, çoğunluğu daha kolay etkiler. Monark, çoğunluğun fikrine göre bir görüş belirleyip, bu çoğunluğu arkasına almayı başarır. Farklı düşünenleri de güçlü yollarla aynı düşünceye yaklaştırmaya çalışır. Kendisine karşı koyacak olanların gücünü zayıflatmaya çalışır. Monark, bu çokluğun hakkını ne kadar kendilerine verirse, o kadar iktidarda kalır. Yurttaşların hakkının korunması ise yaşadıkları yerlerin durumuna bağlıdır. Spinoza'ya göre " yurttaşlar ne kadar büyük ve ne kadar kuvvetli şehirleri varsa o kadar güçlü ve dolayısıyla kendilerinin efendisi" olacaklardır.²⁶⁵ Yurttaşların içinde yaşadıkları yerde özgürlüklerini koruyabilecek güç, şehrin güvenliliğiyle eşdeğerdir. Yoksa kendilerini korumak için başka bir güce ihtiyaçları varsa, o oranda bağımlıdırlar. Monarşi yönetiminde insanların çoğu cahillerdir. Aklın yasaları yerine duygularının emri altındadırlar. Cahiller, aklını kullanabilseydi, korku baskısıyla hurafelerle kandırılıp kendisi gibi başka bir insanın yönetimine girmeyi reddedebileceklerdi.

Umut yerine korku duygusunun hâkim olduğu monarşide, insan iyilik yaptığını ve aklın yasalarınca davrandığını düşüneneğinden büyük bir yanılgıya kapılacaktır. Spinoza'ya göre " her kim korku ile yöneltmiş ise ve kötülükten kaçınmak için iyilik yapıyorsa, aklın güdüsünde değildir".²⁶⁶ Yurttaş, bulunduğu durumda kendisi özgür olmadığı gibi, özgür olmak için gösterdiği çaba da aslında yine kendisine başka kölelik var etmiş olacaktır.

Sonuç olarak monarşi yönetiminde insanlar, kendi özgürlüklerini koruyabilecek araçlara yeterince sahip olmadıklarından, köledirler. Bu kölelik, haklarını kendi istekleriyle devretmiş yurttaşların köleliğidir.

4.4.2. Aristokrasi

Aristokratik yönetim biçimi, monarşide olduğu şekliyle iktidar, tek kişinin sahip olduğu bir yönetim biçimi değil, yurttaşlar arasından seçilmiş kişilerin sahip olduğu yönetim şeklidir. Bu yurttaşlar seçildikten sonra, artık soylu yurttaşlar olarak bilineceklerdir. Yurttaşların seçilmiş olmaları bakımından aristokratik yönetim biçimiyle demokratik yönetim biçimi birbirinden ayrılır. Spinoza'ya göre " aristokratik devlette yönetime iştirak hakkı sadece seçime dayanır, oysaki bir demokraside bu doğuştan bir haktır ya da kura yoluyla kazanılır".²⁶⁷ Seçilmişlerin sayısı, yönetimin işleyişi açısından önemlidir. Eğer bir devlet iki kişi ile

---

²⁶⁴ Spinoza, 2015:58

²⁶⁵ Spinoza, 2015:62

²⁶⁶ Spinoza, 2016:246

²⁶⁷ Spinoza, 2015:73

yönetilmeye çalışılırsa, bu iki kişi arasındaki güç mücadelesi ortaya çıkar. Kim daha güçlüyse egemen gücü o elinde tutar. Bu nedenle devlet bir bakıma parçalanmaya açık hale gelir. Yönetimde sayı artıkcça devlet o kadar bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Spinoza'ya göre "Devletin istikrarlı olabilmesi için devletin büyüklüğünü zorunlu olarak hesaba katarak, soyluların sayısı asgari düzeyde tutulmalıdır".²⁶⁸ Soylulardan biri hayatını kaybettiğinde, soylular içinden, yerine seçilecek olan yüz kişi bulunur.

Aristokratik yönetimde soylu olanlar, diğer yurttaşlardan hak bakımından daha ayrıcalıklıdır. Spinoza'ya göre "iktidar her zaman mutlu bir talihle soylular sınıfının oğulları ya da yakınları olanlara ait olacaktır".²⁶⁹ Yüz kişi içinde seçilebilir olan birkaç kişi olacaktır. Seçilecek kişiler, tabiatları gereği iktidara daha çok sahip olmak için mücadele edeceklerinden, monarşi için zemin hazırlanır. Devlette soyluların sayısı, seçilecek olanlara oranla daha fazla olacaktır. Ayrıca soyluların sayısı ne kadar çok olursa, o kadar yetenekli kişiler bulmak kolay olacaktır.

Aristokraside özgürlükler, monarşiye göre daha fazladır. Monarşide monark, öldüğünde yerine geçecek olan kişi, kendi arzularına bağlı olarak yasa oluşturacağından yurttaşlar, kararsız ve korku içinde olacaktır. Aristokraside ise çok kişiden oluşan bir meclis vardır ve bu istikrarlı bir şekilde işlemeye devam eder. Monarkın aksine meclisin danışmaya ihtiyacı da yoktur. Spinoza'ya göre "Meclis tarafından ifade edilen her istenç zorunlu olarak yasa gücüne sahip olmalıdır".²⁷⁰ Meclis tarafından oluşturulan yasalardan hareketle böyle bir iktidar mutlak olmaya yakındır. Meclis yalnızca soylu yurttaşlardan oluşur. Mutlak iktidar, tüm toplumun birlikte karar aldığı bir iktidardır. Yönetimin şeklinden kaynaklı olarak bu iktidar, halka danışmadan kararlar aldığı için yurttaşlar, özgürlük haklarını tam olarak elde edemezler. Yurttaşların bu taleplerinin karşılanamamasının sonucu olarak iktidar için yurttaşlar tehdit edici durumunu bu yönetim biçiminde de sürdürür. Yurttaşlar tarafından talepler artıkcça, soyluların iktidardaki gücü azalacaktır. Aristokraside geçerli olan yasalar, seçilmişleri aklı başındalık özellikleri göz önünde bulundurulacağından kısmen de olsa özgürlükler zarar görmeden korunmuş olur. Ortak fayda istenciyle yasalar oluşturulduğunda, bu yasalar insanın doğal hakkını ifade etmiş olacağından özgürlük hakları da genişlemiş olur.

Monarşi de olduğu gibi şehirlerin korunması ve güçlendirilmesi önemlidir. Aristokraside bunların yanı sıra, devletin başkentini ve sınırlardaki şehirlerin daha çok güçlendirilmesi gerekir. Aynı zamanda birden fazla şehrin bir arada ve aynı yönetimle yönetilecekse hangi şehir, diğer şehirden güçlüyse egemen güç de onun elinde olacaktır. Spinoza'ya göre "egemen iktidar, soylular sınıfı meclisinin üyelerinin ayrı ayrı her birine değil, ama bu meclisin bütününe ait

---

²⁶⁸ Spinoza, 2015:74

²⁶⁹ Spinoza, 2015:74

²⁷⁰ Spinoza, 2015:75

olduğundan tüm soyluların ortak bir düşünce tarafından yönetilen tek bir gövde oluşturmaya yasayla mecbur edilmesi zorunludur".²⁷¹ Yoksa yasa koyucular ile yasanın aksine davrananlar yine soylu yurttaşların kendileri olacaktır. Yasa ihlalini ortadan kaldırmak için soylular arasındaki eşitliği koruyacak yasalara ihtiyaç vardır. Şehirler artıkça devletin güvenliği de artacaktır. Bir şehrin ayaklanma sonucu zayıflaması, sadece o şehrin zayıflığıyla kalır. Diğer şehirlerin gücü bir olduğu için egemen güç, zayıflayan şehri kontrol altına alıp daha rahat kendi egemenliği altında tutabilecektir. Bu nedenle korku duygusu, monarşiye göre aristokraside daha azdır.

Spinoza'ya göre tek şehirden ibaret olan devlet, birçok şehrin birbirine bağlı olduğu devletten daha güvensiz ve istikrarsızdır. Bu durum, " her şehrin soylularının, her insana özgü doğal arzuya, şehirlerinde ve senatoda haklarını korumaya ve hatta başarabilirlerse bu hakkı artırmaya çalışacaklarından" anlaşılabilir.²⁷² Soyluların bulunduğu yönetimin sayısal bir önemi vardır. Senatoda sayısal olarak güç kazanmak için, halkı kendilerine çekmek isterler. Böylelikle lütufkâr bir politika izlemiş olurlar.

Sonuç olarak birçok şehirden kurulan devletin diğer bir olumsal ilkesi, "özgürlük bu devlette çok daha büyük sayıda kişi için ortak bir iyidir, zira tek bir şehrin egemen olduğu yerde, ötekilerin iyiliğiyle ancak hüküm süren şehrin işine geldiği ölçüde ilgilenilir".²⁷³ Devlet, kendi güvenliği yanı sıra yurttaşların haklarını gözettiği sürece iktidar olmayı sürdürebilir.

4.4.3. Demokrasi

Demokrasi, Spinoza'ya göre mutlak bir yönetim biçimidir. Halkın gücünün devlette bir bütün olarak kullanılması ve devletin politik kararlarında halkın özgür bir şekilde yönetime katılması ve ifade özgürlüğün kuruculuğu söz konusudur. Spinoza, demokrasiyi Teolojik-Politik İnceleme'de ayrıntılı irdelemesine rağmen, Politik İnceleme'de demokrasi ile ilgili bilgiler daha azdır. Bunu nedeni, iki farklı görüşle açıklanabilir. Bazı Spinoza okurlarınca aktarıldığı üzere; Spinoza, demokrasiyle ilgili yeni bir şey söyleyemediğinden eksik bırakmıştır. Diğer görüş ise bu eser, henüz bitmeden, Spinoza'nın ölmüş olmasıyla, son bölümün eksik kaldığı üzerinedir. Spinoza, gerisinde bu tartışmayı bırakmasına rağmen demokrasiyi insanın doğasına en yakın olan ve mutlak bir yönetim olduğunu ifade etmiştir. Spinoza, doğal durumda bireylerin sahip olduğu hakların korunduğu mutlak bir sivil halin inşasını tam olarak demokraside kurar. Spinoza, demokrasiyi " gücü altındaki her şeye ilişkin üstün hakka toplu olarak sahip, evrensel

---

²⁷¹ Spinoza, 2015:81

²⁷² Spinoza, 2015:102

²⁷³ Spinoza, 2015:103

insan birliği” olarak tanımlar.²⁷⁴ Tanımdan da anlaşıldığı gibi halkın üstünde bir güç söz konusu değildir. Yurttaşların birlikte var ettiği bir güç vardır. Bu güç yaşama dair çabanın sonucu olan bir güçtür. Güç “daima edim ve varoluş halindeki özür”.²⁷⁵ Yurttaşlar bu yasalara uymakla mükelleftirler. Çünkü kendisiyle yönetim arasındaki mesafe uzak değildir. Yurttaşın tüm siyasi bütünden pay alması, kendi özgürlüklerini kurma olanağını yakalaması demektir. Aristokraside halk zümresi meclisin kararlarında söz sahibi değildir, meclis soyluların inisiyatifindedir.

Aristokraside seçilmiş kişilerce oluşturulan meclisin yasaları geçerli iken, demokraside meclisi belirleyen halkın bütününden oluşan meclisin yasaları geçerlidir. Spinoza’ya göre “ hiç kimse haklarını bir demokraside olduğundan daha iyi talep edemez”.²⁷⁶ Gerek Site içinde olan yurttaş, gerek dışarıdan katılacak olan yurttaş olsun; sitenin haklarını kendisinde bulundurduğu sürece her yurttaş, bu yönetimden özgür bir şekilde haklarını, talep eder. Demokraside, doğal durumda hâkim olan arzuların işleyişi önemlidir. Kendilerini bir araya getiren şey, ortak yararı koruma ve ortak korkudan kurtulma istekleridir. Bir bakıma “yalnızlıktan çokluğa, kendinde ve kendisi için korkuyu ortadan kaldıran bir topluluğa geçiştir”.²⁷⁷ Bu durumda birçok kişinin güç birliği yaptığı toplum haline dönüşeceklerdir. Oluşturulan bu toplumsallığı korumak için bununla birlikte kendilerini de korumuş olacaklardır ki bu kötü bir şey değildir. Spinoza’ya göre insan doğanın bir parçası olduğu için conatusun altındadır. Nitekim conatusu altında eylemek bir zorunluluktur. Bununla birlikte insan akıl sahibi bir varlık olduğundan aklın buyrukları ortak fayda adına insanların birleşmeleri için birer emir niteliğindedir. Tutkularına boyun eğmiş kişiler köledirler. Ancak aklın buyruklarını izleyen kişiler özgürdür. Nitekim Spinoza’ya göre demokratik yönetim biçimi, aklın ilkelerine uygun bir yönetim biçimidir.

Spinoza’ya göre demokraside her tür özgürlükler tanındığına göre saçma duygular da doğal olarak olacaktır. Ancak Spinoza’ya göre “ demokratik bir siyasi bütünde saçmalıklardan kaçınılmaya hiç gerek yoktur. Söz konusu olan büyük bir birlik ise, onun çoğunluğunun, tek ve aynı saçmalık üzerinde hemfikir olması hemen hemen imkânsızdır”.²⁷⁸ Görüldüğü üzere demokraside yurttaşlar, conatuslarınca bir takım saçma duygular taşıyabilir, ama demokrasinin amacı olan, bu duyguların kontrolünü aklın emrine vermektir. Böylece aklın yasalarının hâkim olduğu yönetimde, bu tür arzuların varlığına rağmen yönetim için tehlike oluşturmayacaktır. Demokrasiyle yönetilen bir devletin amacı yurttaşları aklın sınırları içinde tutup, siyasi birliği korumak ve geliştirmektir. Spinoza’ya göre bu noktada uyrukların üzerine düşen şey ise “ üstün gücün buyruklarını yerine getirmek ve onun hak olarak açıkladığı şeyden başka hak

---

²⁷⁴ Spinoza, 2016:235

²⁷⁵ Özer, 2016:15

²⁷⁶ Spinoza, 2015:111

²⁷⁷ Negri, 2011:28

²⁷⁸ Spinoza, 2016:234

tanımamaktır".²⁷⁹ Bu bağlamda düşünüldüğünde; yurttaşlar sanki özgürlüklerinden vazgeçmişler gibi bir algı oluşacağından köle oldukları düşünülebilir. Aklın yasaları da buyurucu yasalardır. Aklın yasaları her ne kadar buyurucu olsa da hem siyasi bütün olarak sahip oldukları hakkı hem de yurttaşın tabiat hakkı gözetildiğinden özgürdür. Spinoza'ya göre aksi halde "keyfinin ardında sürüklenen ve kendisi için yararlı olanı görmek ve yapmaktan aciz olan kişi en büyük köledir".²⁸⁰ Kişi, kendi tutkularının altında olduğundan, kendi mizacına göre yaşayacaktır ki ortak faydadan kendisini mahrum bırakacaktır. Kendisinden daha güçlü bir beden ya da düşünsel bir kişi çıktığında kendisini korumak için ya da korktuğundan o kişinin hâkimiyetine girmesi daha kolay olacaktır. İnsanın, hem özgür hem de köle olabilmesi " hem doğa hem de doğası gereği çaba" göstermesinden kaynaklanır.²⁸¹ Doğa gereğinden kasıt, doğada iyi, kötü, adalet, adaletsizlik gibi ortak mefhumların olmamasıdır. Kişi doğa gereği kendisini yaşamda tutmak için çabalar. Kendisi için belirlediği yarar dışında başka bir yarar söz konusu değildir. İnsan, aynı zamanda kendi doğası gereği de bir varlık olduğundan kendi gücünü artırma ya da aklını geliştirmek gibi durumlar yalnız başına gerçekleştirilecek şeyler değildir. İnsan kendi tabiatına uygun birliktelik sağlayabildiği kadar yaşama gücü artar ve bu oranda kendi tabiatına uygun özgürlüğünü kurabilir.

Demokrasi ile yönetilen bir devlette, yurttaş, hem doğası gereği hem de doğa gereği kendisini gerçekleştirecek özgürlüklere sahiptir. Siyasi bütün üzerinde ne kadar hak talep edilse o kadar birey politikleşecektir. Politikleşen birey, kendi doğasını ve doğayı tanıma olanağına sahip olduğundan özgürdür. Politik birey, sosyal yapı içinde etik eylemlerinden ayrı tutulamaz. Özgür insan erdem bakımından da donanımlıdır. İnsanı yaşama bağlayan duyguların kontrolü aklın emrindeyse özgürlükten bahsedilebilir. Buradan hareketle "eyleme gücümüzü artıran tek edilgin etkileniş sevinçtir. Köle kederli tutkularından tanınır; özgür insan ise edilgin ve etkin sevinçlerden" tanınır.²⁸² Demokratik yönetimde yaşamı kuran tüm tek teklerin kendi içinde değerlendirilmesi söz konusudur. İnsanlar, tutkuları olduğu sürece birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Bu insanların bir arada ve anlaşma içinde olduğu anlaşılmalıdır. Çünkü "özgürlüğün (libertas) ve uyumun koşullanmaların farkına varma, bir anlamda yanılığların sistematikliğini fark etmek olduğu" da söylenebilir.²⁸³ İyi yönetim olan demokraside ortak mefhumların anlaşılma olanağının, özgürlük koşullarını daha kolay oluşturacağı açıktır.

Demokratik yönetimde, akıl ile özgürlük uyum içindedir. Hem siyasi bütün içinde hem de toplumsal etik bakımından bu uyum sağlandığında iyi ve özgür bir yaşam kurulabilir. Buradan hareketle şu söylenebilir ki aklın yasalarına uygun kurulmuş devlette, yurttaşlar bu

---

²⁷⁹ Spinoza, 2016:236

²⁸⁰ Spinoza, 2016:236

²⁸¹ Zelyüt, 2011:87

²⁸² Ateşoğlu&Canaslan, 2015:223

²⁸³ Deleuze, 2013:273

yasalara ne kadar itaat ederlerse o kadar özgürdürler. Spinoza'ya göre " yasaların sağlıklı akla dayandırıldığı devlet, en özgür devlettir. Böyle bir devlette her insan istediği anda özgür olabilir".²⁸⁴ Buradan hareketle yurttaşlar, insani haklarının bütünü, kendisinin koruyamayacağı kişi ya da kişilere devretmez. Aksine kendisinin de pay aldığı siyasi bütüne devretmiş olur.

Spinoza'nın insanların demokrasi yönetimi altında birleşmelerini istemesinin nedeni insanların akıldan çok tutkulara tabi olduklarını fark etmesidir. Demokraside " hiç kuşkusuz yasanın akılsal olması ve insanların kişisel davranışlarında ve yasaya boyun eğişlerinde korkudan çok akıl tarafından yönetilmeleri gerektiği".²⁸⁵ Kendi aklın buyruğuyla, siyasi bütünün akılsal buyruğu uyum sağladığı ölçüde kişi, bu yönetim biçiminde özgürdür. Kişinin kendisinin de içinde bulunduğu yönetimi belirlemesi bakımından" bir insanın özgürlüğünden söz ederken, onun bir başka insanın veya gurubun, toplumun iradesi tarafından belirlenmeyip kendi yarasını kendisinin koymasını anlamalıyız".²⁸⁶ Demokrasi yönetimde, yurttaş, duygularını aklın yasalarınca ne kadar kontrol altına alırsa o kadar az duyguları tarafından etkilenir.

Sonuç olarak demokratik yönetimin mutlak olması Spinoza açısından " en tabi ve tabiatın her insana tanıdığı özgürlüğe en yakın" olmasıyla ilişkilidir.²⁸⁷ Devletin amacı, demokratik bir yönetimde olduğu gibi özgürlüğü idealleştirmek olmalıdır.

---

²⁸⁴Spinoza, 2016:236

²⁸⁵Copleston, 2013:62

²⁸⁶Arslan, 1996:125

²⁸⁷Spinoza, 2016:236

5. SONUÇ

Spinoza, özgürlüğün tanımından ziyade Tanrı'nın tanımını yaparak özgürlük kavramına ulaşır. Spinoza'nın tek özgür varlık olarak gördüğü Tanrı'dır. Spinoza'nın Tanrı'sı metafiziksel anlamda düşünsel olmasının yanı sıra aynı zamanda yer kaplayan; yani nicelikseldir de. Niceliksel olma da bilinebilme olanağını beraberinde getireceğinden doğanın işleyişi anlaşılabilir ve bu işleyişin kontrolünde insan eylemlerini gerçekleştirebilir. Spinoza açısından insan, eğer doğanın kurallarına tabi olursa özgür ve erdemli eylemler gerçekleştirebilir. Doğanın tanrısallaşmasıyla birlikte, özgürlük anlayışı da metafiziksel olmaktan çıkarak, ontolojik yapıya dönüşür. Özgürlük nedir? sorusu yerine nasıl özgür olunur? sorusu önem kazanır. Spinoza'ya göre Tanrı, mutlak olarak tek özgür varlıktır. Zorunlu olarak varlık gösterir ve aynı zorunlulukla kendisinden varlıklar türetir.

Spinoza'daki zorunluluk anlayışı, kaderci bir anlayış değildir. Varlığa zorlanmış bir şey, önceden tasarlanmaz. Tanrı'nın sonsuz sıfatları içinde varsa o şey zorunlu olarak gerçekleşir. Spinoza'da Tanrı da zorunlu olarak öncesiz ve sonrasızdır. Tanrı'nın var oluşu yoktan varoluş değildir. Aynı zamanda Spinoza'nın Tanrı'sı, klasik Tanrı anlayıştaki gibi kalabalıkların kabul ettiği gibi de değildir. Bu Tanrı, yaratan bir Tanrı değildir. Yaratmak, özgür iradeyle ilişkili olduğundan Tanrı isterse hiçbir şey yaratmayabilir ya da daha farklı olanı yaratabilir. Bu nedenle Spinoza felsefesinde keyfi yaratan, amaç güden Tanrı yerine, zorunlu varlığa getiren bir Tanrı vardır. Tanrı, zorunlu olarak var ettiğinde, iyi, kötü, adaletli ya da adaletsiz gibi insani mefhumlar Tanrı'ya atfedilmez. Spinoza'ya göre insan ve diğer şeyler, Tanrı'nın sıfatlarının birer tavrı olarak vardır. Dolayısıyla varlığa gelmiş tüm şeyler, varlığa gelmede başka bir varlığa ihtiyaç duyduklarından zorunlu değil, ama zorlanmış varlıklardır.

Zorlanmış bir varlık olarak insan, Spinoza felsefesinde özgür değildir. Ancak Tanrı'daki özgürlüğe yakınlığı bakımından insan özgürdür denilebilir. Tanrı'daki özgürlüğü anlamak, içsel bir durumdur. Bu nedenle insan, bilgi elde ettiğinde kendi edimlerini kontrol ederek erdemli kişi olur. Spinoza'da erdem güçle aynı şeydir. Bu güç Tanrı'da da vardır. Tanrı, bu güç sayesinde var eder. İnsan ise gücü sayesinde doğadaki zorunluluğa uygun davranır. İnsan zorunluluğu anladığında ve zorunluluğa uyduğunda özgür olur.

Özgür insan, hangi zorunlu yasalarla sınırlandığını ya da bu zorunluluktan kaynaklı yasalarca neye belirlediğini bilir. Spinoza felsefesinde bedeninin karşılaşmalarını ya da duygulanışlarını bilmek önemlidir. İnsanın bedenini yeterince tanımaması ve düşüncede bedeninin duygulanışlarının fikrini oluşturamayacağının doğuracağı bilgisizlik, insanı özgür olmaktan alıkoyacaktır. Spinoza'ya kadar yaşama damgasını vurmuş olan düşünmenin etkileridir. Beden yeterince önemsenmeyen bir alandır. Oysa birçok etkilenme bedenle birlikte

işlenerek, düşünmede beden ve duygulanışın fikrini oluşturur. Bu nedenle Spinoza'da hem bedenin hem düşünmenin bilgisine sahip kişi özgür ve bilge insandır.

Spinoza felsefesinde insanın özgürlüğü, insan eylemlerinin aklının yasalarına ne kadar uyduğuna bağlıdır. İnsanın aklını geliştiremediğinde varlıkta kalması o kadar zorlaşır. İnsan doğal durumda, kendi efendisi konumdadır. Ancak yaşam çabasına daldığından özgür değildir. Doğanın egemen gücü altındadır.

Spinoza, doğal durumu, tek kişi üzerinden açıklamaz. Tek tek bireylerin bir arada olduğu fakat ortak yararda kendi başlarına olan bir topluluktan hareket eder. İnsanlar doğal durumda, anlaşma yapsalar bile, kendi yararı sürdüğü sürece bu anlaşmaya bağlı kalacaklardır. İnsanlar çoğu kez, kendi yararına olan hakkını bireysel çabada olduklarından koruyamayacaklardır. Bu yüzden insan ortak faydayı koruyacak yasalara ihtiyaç duyar. İnsanlar sivil hale geçmede, doğaları gereği karar verirler. Doğal durumdaki haklarını kendilerinden üstün olan topluma devrederek korumak isterler. Devlet üstün erktir. Devletin gücünü elinde bulunduran her kimse o egemen güç olur. Spinoza'nın politik felsefesinde yurttaşların haklarını en iyi koruyan ve kendilerini özgürce gerçekleştirebileceği yönetim demokrasisidir.

Demokrasi, birey olarak, doğal haklarını koruyabildiği, yurttaş olarak ise sivil halin akıl ile belirlenmiş yasalarına boyun eğdiği için ortak yarardan hakkı olanı talep etmekte özgürdür. Kısacası, Spinoza'ya göre insan, Tanrı bilgisine sahip olduğu sürece özgürdür. Politik olarak insanın özgürlüğü ise devletin özgürlüğü kuracak koşulları vardır ve bu koşullar insan için de olmalıdır. Devlette özgürlük kurmadaki rolü üstlenecek yönetim şekli ise insan haklarının korunduğu ve insanların kendilerini gerçekleştirme olanağını bulduğu demokrasi olmalıdır.

KAYNAKLAR

- [1]. Arıcan, M. K. (2000). Spinoza'da hürriyet anlayışı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 7.
- [2]. Erdemli. A. H. (1986). *Spinoza'nın ahlak anlayışı*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- [3]. Zelyüt, S.(2010). *Spinoza*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- [4]. Günal. H.(2007). *Özgürlük sorunu açısından Spinoza ve Kant'ın karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- [5]. Arıcan, M.K.(2015). *Spinoza felsefesi üzerine yazılar*. İstanbul: Divan kitap Yayın evi.
- [6]. Spinoza, B. (2014). *Mektuplar*. (Çev. E. Ayhan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- [7]. Spinoza, B.(2016). *Etika*. (Çev. H. Z. Ülken). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- [8]. Karagöz, Yeke, Y.(2011). Spinoza'da felsefe, etik ve siyaset. *Kaygı Dergisi*, 16, 103-107.
- [9]. Baykent, Ö. U. (2017). Spinoza ve Leibniz metafiziklerinde töz kavramı. *Ulakbilge Dergisi*, 11, 10.
- [10]. ArıcanK, M. (2004). Spinoza'nın natura naturans ve natura naturata kavramların anlamsal içeriği üzerine tartışmalar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4, 17-19.
- [11]. ArıcanK, M. (2006). Spinoza'nın Tanrı-alem ilişkisinde içkinlik aşkınlık problemi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 127-143.
- [12]. Gökçe, S. B.D. (t.y.) *Spinoza'nın Etiğinde Tanrı ve İnsan Problemi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- [13]. Ceylan, T. (2012). Belirlenimci Etik'te, Paradoksal Bir Durum Olan Özgürlük-Zorunluluk Bağlantısı ve Rasyonalite (Spinoza Örneği). *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 19, 15-36.
- [14]. Copleston, F. (2013). *Spinoza*. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- [15]. Spinoza, B. (2016). *Teolojik-Politik İnceleme*. (Çev. C. B. Akal-R. Ergün). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- [16]. Spinoza, B.(2015). *Descartes Felsefesinin İlkeleri ve Metafizik Düşünceler*. (Çev. C. Şenkaya). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- [17]. Balanuye, Ç. (2018). Agnostik demokrasideki kayıp kavram: Bir 'modus' olarak egemen. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1, 80-89.
- [18]. Atış, N. (2015). Spinoza felsefesinde zorunluluk kavramının tanrı ve özgürlük kavramlarıyla ilişkisi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 19, 99-110.
- [19]. Yıldız, M. (2012). Spinoza'da insan doğası-siyaset ilişkisi üzerine bir deneme. *Tarih Kültür ve Sanat Dergisi*, 3, 161-214.
- [20]. Zelyüt, S. (2010). *Spinoza*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- [21]. Spinoza&Blyenbergh. (2015). *Kötülük mektupları*. (Çev. A. Nahum). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- [22]. Cihan, M. (2004). Spinoza'nın İnsana Bakışı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 145-157.
- [23]. Deleuze, G. (2013). *Spinoza ve ifade problemi*. (Çev. A. Nahum). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

- [24]. Güngör, F. Ş. (2015). Spinoza'da iyi ve kötünün conatus (En İyi Şekilde Varlıkta Kalmakta Israr) bağlamında değerlendirilmesi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 133-144.
- [25]. Ateşoğlu, G.-Canaslan, E. (2015). *Spinoza ile karşılaşmalar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [26]. Spinoza, B. (2009). *Törebilim-Etiha*. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul. İdea Yayınevi.
- [27]. Bir, Ç. (2016). *Spinoza ve Nietzsche'de yaşamın olumlanması sorunu*.Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- [28]. Aksoy, T. S. (2017). Hakikat Sevgisi ve Hakikat Arzusu Olarak Felsefe: Platon ve Spinoza. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 277-294.
- [29]. Tatiàn, D. (2017). *Spinoza bir başlangıç*. (Çev. A. Dokuzlu). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- [30]. Cottingham, J. (2003). *Akılcılık*. (Çev. B. Gözkân). Ankara: Ege Matbacılık.
- [31]. Spinoza, B.(2015). *Kısa inceleme*,(Çev. E. Ayhan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- [32]. Spinoza, B.(2015). *Anlama yetisinin düzeltilmesi üzerine inceleme*. (Çev. E. Ayhan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- [33]. Bayrak, Y. (2015). Spinoza'nın metafiziğinde üç ana kavram: Töz, sıfat ve tavır. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 187-197.
- [34]. Deleuze, G. (2000). *Spinoza üstüne on bir ders*. (Çev. U. Baker). Ankara: Öteki Yayınevi.
- [35]. Türk, B. H. (2016). Spinoza'nın Tractatus Politicus'unda zorunluluk ve insan doğası tartışmasının siyasal anlamı. *Beytülhikme Dergisi*, 6, 41-55.
- [36]. Aşkın, Z.,Cılız, F. (2016). Farabi ve Spinoza'da Bir ve Çok İlişkisi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 1-16.
- [37]. Türkben, Y. (2010).Nurettin Topçu'ya göre Spinoza'nın hürriyet anlayışı. *Türkiye Arştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44, 3-9.
- [38]. Russell, B. (1972). *Batı felsefesi tarihi(c.3)*. (Çev. M. Sencer). Ankara: Bilgi yayınevi.
- [39]. Arslan, A. (1996). *Felsefeye giriş*. Ankara: Vadi Yayınları.
- [40]. Negri, A. (2011). *Aykırı Spinoza*. (Çev. N. Çelebioğlu ve E. C. Aslan). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- [41]. Spinoza, B. (2015). *Politik inceleme*. (Çev. M. Erşen). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- [42]. Warburton, N. (2015). Felsefenin kısa tarihi. (Çev. G. Ateşoğlu). İstanbul: Alfa Yayınları.
- [43]. Ergün, R.-Bali Akal, C. (2011). *Kimlik bedeninin hapishanesidir*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- [44]. Bumin, T. (1996). *Tartışılan modernlik Descartes ve Spinoza*. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- [45]. GÜNER, R. O. (2011). *Liberalizm ve hak sorunu çerçevesinde Locke ve Spinoza'nın Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- [46]. Türkben, Y. (2010). Spinoza'ya göre tanrı ve irade özgürlüğü. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 117-125 .
- [47]. Bir, Ç. (2016). *Spinoza ve Nietzsche'de yaşamın olumlanması sorunu*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- [48]. Çelebi, E. (2010). Kozmolojik birlik ve ontolojik çeşitlenme İbn Arabi ve Spinoza örneği. *Ekev Akademi Dergisi*, 14, 44-49.
- [49]. Bottici, C. (2015). Başka bir aydınlanma: Spinoza'da mit ve imgelem. (Çev. N. Karataş). *ViraVerita E-dergi*, 2, 130-155.

- [50]. Bayraktar, Y. (2015). Spinoza felsefesinde zihin: Doğası ve kaynağı. *Felsefe Dünyası dergisi*, 62, 283-309.
- [51]. Kalaycı, N. (2014). Spinoza'nın Etika'sı bağlamında mizahın politik işlevi. *Düşünme Dergisi*, 6, 2147-1622.
- [52]. Palancı, C. (2016). Biyo-İktidarı Spinoza ile okumak. *Toplum ve Demokrasi*, 10(21), 13- 21.
- [53]. Çiftçi, E. (2017). Yanlıştaki doğru: Spinoza'nın Affectio'su. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 265-276.
- [54]. Türkmen, S. (2018). *Aşkın ontolojisi: Spinoza'yla bir yürüyüş*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- [55]. Özer, S. (2016). Demokratik modernite; Devlete karşı demokrasi: Hobbes ve Spinoza. *Otonom Dergisi*, 30(14), 25-41.
- [56]. Lord, B.(2010). *Spinoza's Ethics*. Edinburgh: University Press.
- [57]. Aşar, H. (2019). Spinoza felsefesinde özgürlük. *KARE- Uluslararası Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4, 24.
- [58]. Parlar, Y. (2016).Machiavelli ve Spinoza bağlamında klasik siyaset felsefesinden kopuşun temelleri. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 2(2), 151.
- [59]. Parlar, Y.(2016).Klasik siyasi düşünceyle hesaplaşma, Machiavelli ve Spinoza. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 148-153.
- [60]. Ağaogulları, M. A.,Zabcı, F. Ç., ErgüR., Kral,N. (2006). *Devletten Ulus-Devlete*. Ankara: İmge kitabevi.
- [61]. Essays, R. (2001). Spinoza and US. *Political Theory*, 4, 583-594.
- [62]. Akarsu, Ö.(2011).“Bütün olmak parça olmaktır” Le Guin'in Mülksüzleri ve Spinoza. *Felsefelogos*,1, 103-120.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Yahya VURUCU

Doğum Tarihi: 25.10.1988

E_mail: Yahya_vurucu@hotmail.com

Öğrenim Durumu:

Lisans: Mersin üniversitesi, Felsefe Anabilim Dalı. (20014)

Yüksek Lisans: Mersin Üniversitesi, Felsefe Anabilim Dalı. (2019)

